

Miha Šimac

asistent pri Katedri za zgodovino Cerkev in patrologijo, dr. znanosti,
Teološka fakulteta UL, Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI – 1001 Ljubljana
e-pošta: miha.simac@teof.uni-lj.si

ORIS VPLIVA PRVE SVETOVNE VOJNE NA PASTORALNO DELO DUHOVNIKOV

1 UVOD

Z izbruhom vojne je topot vojaškega škornja začel narekovati utrip vsakdanjega življenja ljudi. Posledično je vojna globoko zarezala v življenje in delo duhovnikov, saj so se ti znašli pred popolnoma novimi nalogami, ki še zdaleč niso bile povezane le s temeljnim duhovniškim poslanstvom. Ta zareza je bila v slovenskem prostoru še večja, saj se je po letu 1915 frontno dogajanje preselilo praktično pred domači prag in če so se ob mobilizaciji duhovniki sprva soočali zlasti s pastoralnim delom pri mobiliziranih domačih možeh in fantih, se je njihov delokrog med vojno še razširil. Njihovo življenje in delo je ostalo obeleženo v različnih časopisnih noticah, ohranjenih župnijskih kronikah, posameznih dnevniških noticah ter v zaprašenih vizitacijskih poročilih, ki so jih župniki napisali ob škofovi vizitaciji. Na podlagi tega gradiva je bilo mogoče na kratko orisati delovanje dušnih pastirjev in težave, s katerimi so se soočali pri svojem delu v vihnih letih vojne.

2 POLOŽAJ DUHOVŠČINE V SLOVENSKIH DEŽELAH NA PREDVEČER VOJNE

Na predvečer prve svetovne vojne je večina Slovencev, ki je bivala v habsburški monarhiji, sodila v avstrijsko polovico monarhije, prebivalstvo pa je bilo konfesionalno večinsko katoliško. V cerkvenem oziru so bili tako razdeljeni med salzbursko metropolijo, pod katero so sodile lavantinska, krška (celovška) in sekavska škofija, ter ilirsko metropolijo z nadškofijo Gorica, tržaško-koprsko in ljubljansko škofijo. Omeniti velja še tisti del Slovencev, ki je ostal v ogrski polovici monarhije in je spadal pod sombotelsko škofijo; Beneški Slovenci so po letu 1866 ostali pod žezlom italijanskega kralja in so v veliki meri sodili pod videmsko nadškofijo, za njihovo versko življenje pa so bili v prvi vrsti odgovor-

ni duhovniki, zlasti župniki, saj so župnije predstavljale tisto temeljno versko sredino, v kateri so bili deležni duhovnih spodbud in verske oskrbe.

Na podlagi poročil cerkvenih letopisov posameznih škofij, v katerih so prebivali Slovenci, je bilo za leto 1909 mogoče sestaviti naslednjo okvirno tabelo:

Škofija	Katoličani	Število duhovnikov (svetni in redovni duhovniki)	Župnije	Druga dušnopastirska mesta (vključno s kanonikati, katehetskimi mesti)
Krška	376.051 ¹	506	273	197
Lavantinska	521.896	504	217	159
Goriška	257.704	345	86	233
Ljubljanska	572.613	722	296	273
Tržaško-koprška	431.932	281	119	233

Vir: Letopisi dotičnih škofij za leto 1909.

Omenjena tabela le ilustrativno prikaže število duhovnikov in župnij oziroma dušnopastirskih postojank, kakor tudi število vernikov po posameznih škofijah v avstrijski polovici monarhije. Vključili bi lahko še vse tiste župnije v sombotelski škofiji, kjer so živeli Slovenci, podoben podatek pa bi bil dobrodošel tudi o vseh Slovencih, ki so ostali pod italijanskim kraljem v videmski nadškofiji.

Že leta 1909 so v že omenjenem časopisnem prispevku o ljubljanski škofiji zapisali še, da so skoraj vsi prebivalci omenjene škofije katoliške vere; »v sodnih okrajih Kostanjevica in Metlika prebiva tudi okrog 400 unijatov, poleg tega živi v škofiji tudi nekaj pravoslavnih, protestantov in židov«. ¹ Omenjeni zapis seveda lepo opomni, da je bila Avstro-Ogrska poznana »ne le kot ‚multinacionalni‘ temveč tudi kot ‚multikonfesionalni imperij‘«, kakor je zapisal Adam Wandruszka. ² Država je res priznavala sedem veroizpovedi in omogočala vernikom, da so opravljali svoje verske obrede; ob tem pa je mogoče še vedno reči, da je bil habsburški imperij, kljub svoji preosnovi v dvojno monarhijo leta 1867, prodoru liberalizma in svežnju t. i. majskih zakonov iz leta 1868, ki so omejevali in deloma zamajali dotlej izjemen vpliv Katoliške cerkve, vse do svojega razpada leta 1918 še vedno pretežno katoliški. Omenjena verska raznolikost se je v manjši meri odražala tudi v deželah s slovenskim življenjem, kar lahko razberemo iz zadnjega popisa prebivalstva iz leta 1910. Po teh podatkih je bilo stanje naslednje:

¹ Slovenec, 1. marec 1909.

² Adam Wandruszka, *Katholisches Kaisertum und Miltikonfessionelles Reich, v: Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band IV: Die Konfessionen*, str. XI.

	Koroška	Štajerska	Kranjska	Primorje (Kustenland)
Katoličani	371.333 (93,72 %)	1.416.155 (98,06 %)	524.846 (99,78 %)	877.504 (98,18 %)
Pravoslavni	39 (0,01 %)	925 (0,06 %)	308 (0,06 %)	3.067 (0,34 %)
Evangelikičani obeh veroizpovedi	24.299 (6,12 %)	22.351 (1,55 %)	635 (0,12 %)	4.714 (0,53 %)
Judje	341 (0,09 %)	2.895 (0,20 %)	146 (0,03 %)	6.513 (0,73 %)
Drugoverci	188 (0,05 %)	1.831 (0,13 %)	60 (0,01 %)	1.999 (0,22 %)
VSEH OSEB	396.200	1.444.157	525.995	893.797

Vir: Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für das Jahr 1912, der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1912, str. 604; 642; 652; 663.

Ob tem je potrebno opozoriti, da se podatki iz omenjenega popisa prebivalstva glede števila prebivalcev ne ujemajo s podatki iz škofijskih letopisov. Ob primerjavi obeh tabel so namreč odstopanja zelo opazna. Na to so bili očitno pozorni že leta 1911, ko so v *Slovincu* objavili prispevek, v katerem je mogoče dobiti vsaj delna pojasnila, zakaj je do takšnih razlik prišlo: »Ljudsko štetje in štetje župljanov, iz tega še nič ni razvidno, stanje duš. Ljudsko štetje šteje tudi drugoverce, šteje slučajno in začasno tam navzoče tujce, katerih katoliški dušni pastir nima vpisanih kot svoje ovčice. Ima pa vpisane kot prave in lastne župljane mnoge ob času štetja začasno od doma odsotne in drugod štete domačine, ki so šli za nekaj mesecev, tudi za nekaj let iskat v tujino zaslužka, ali v delo ali tudi v službo, pa se povračajo domov.«³

Iz tega bi lahko razbrali, da so duhovniki med svoje šteli tudi tiste, ki so odšli v tujino. Zaradi slabih gospodarskih razmer je bilo pri Slovencih veliko takih selitev. Večino je namreč predstavljalo kmečko prebivalstvo, ki se je, kljub izboljšavam, uvajanjem novih kmetijskih naprav in postopkov, še vedno soočalo z revščino in stiskami. Nemalokrat so se njihove kmetije zaradi zadolženosti znašle tudi na dražbah. Že leta 1901 so *Novice* poročale, da je med vsemi avstrijskimi deželami prav Kranjska tista, ki ima zaradi izseljevanja najmanjši prirast prebivalstva. Ljudje so se odpravljali deloma v Ameriko in deloma v Vestfalijo. Po nekaterih ocenah, ki so jih navedli, naj bi bilo takrat na ameriških tleh okoli 150.000 Slovencev, v Vestfaliji pa okoli 30.000. Pri tem so opozorili še na vse tiste, ki so odšli na delo v rudnike ali iskat svojo srečo na Štajersko in Ogrsko.⁴ Izseljevanje se je nadaljevalo tudi v prihodnjih letih.

Vsi tisti, ki so ostali v domačih krajih, so bili še vedno vpeti v življenje župnij, ki mu je v veliki meri dajal ton koledar cerkvenega leta in farni zvono-

³ Slovenec, 4. september 1911, str. 2.

⁴ Novice, 12. julij 1901.

vi. Prav v župnijskih središčih pa so duhovniki skušali poskrbeti za primerno socialno in versko življenje. »Poveličevati Boga in ljudi zveličati!« Tako je prvi namen delovanja dušnih pastirjev strnjeno povzel Anton⁵ Zupančič.⁶ Pri tem delu kot tudi pri karitativnem in društvenem življenju, v katerem so sodelovali, pa so se duhovniki tesno naslanjali na delovanje takratnih škofov, ki so vsak po svojih močeh poskušali skrbeti za versko prenovitev in poživitev ljudstva. V zadnjih letih habsburške dvojne monarhije je ljubljansko škofijo vodil Anton Bonaventura Jeglič (1898–1930), ki je s svojo energičnostjo in delavnostjo pustil velik pečat. Pozornost je posvečal tako kleru kot vernikom; podpiral pa je tudi redovne skupnosti. V ljubljansko škofijo je tako povabil salezijance, ki so nato leta 1901 prišli na Rakovnik, kakor je poročalo takratno časopisje.⁷ V tržaško-koprski škofiji se je za poživitev verske vneme od leta 1911 naprej trudil škof Andrej Karlin (1911–1919), v lavantinski škofiji škof Mihael Napotnik (1889–1922), na sedežu goriške nadškofije pa je bila zahtevna služba metropolita in nadškofa zaupana Frančišku Borgii Sedeju (1906–1931). Vsi ti so s svojim delovanjem postavljali smernice vsemu verskemu, pa tudi narodnostnemu delovanju med ljudstvom. Podpirali so ustanavljanje različnih bratovščin in društev, skrbeli za izobraževanje klera, sodelovali pri različnih karitativnih dejavnostih, vodili škofijske sinode itd.⁸ Škof Jeglič je denimo prav na škofijski sinodi leta 1903 posebej izpostavil željo, da se po vseh župnijah ljubljanske škofije ustanovijo Marijine družbe in kongregacije. V slabih dveh letih je bilo tako, kakor navaja Drago Zalar, že priglašeni 115 fantovskih, 10 moških, 15 ženskih in kar 218 dekleških Marijinih družb. Val ustanavljanj pa se je dokaj hitro prenesel tudi na vse sosednje škofije in ena najmočnejših cerkvenih organizacij so postale prav Marijine družbe, saj so bile zelo redke župnije, »kjer niso delovale vsaj dekleške Marijine družbe, v nekaterih župnijah pa so delovale celo Marijine družbe za vse štiri stanove (dekleške, mladeniške, za žene in za može)«. ⁹ Ob tem ne smemo pozabiti še ustanavljanja Marijinih dijaških kongregacij. Poleg teh pa so se ustanavljala še druga društva, postavljali so se domovi itd.

Kljub opisanemu pestremu dogajanju v župnijah pa vse to ni moglo preprečiti postopnega odmika posameznih delov prebivalstva od Cerkve, pojavlja joče se verske indiferece, ponekod celo sovražnosti do Cerkve ali odpada od nje. Na to so vplivali različni dejavniki; od vzgoje v domači hiši do duhovnikove zavzetosti in sposobnosti delovanja, političnih agitacij, različnih idej, ki so se

⁵ Anton Zupančič, r. 13. 1. 1841, Ljubljana; m. 3. 8. 1867; † 7. 9. 1915, Ljubljana. V: *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000*, Ljubljana 2000, str. 422. Odslej: *Letopis 2000*.

⁶ Anton Zupančič, *Duhovno pastirstvo*, Katoliška bukvarna, Ljubljana 1894, str. 2.

⁷ Prim. Slovenec, 30. november 1901.

⁸ France Kralj, *Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda*, v: Metod Benedik, ur. *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, Celje 1991, str. 184–187.

⁹ Drago Zalar, *Marijine družbe na Slovenskem*, Družina, Ljubljana 2001, str. 22.

širile preko tiska, pa vse do vplivov gibanja »Los von Rom«. Deloma naj bi se zlasti moške in fantje verske mlačnosti ali Cerkvi celo nasprotnih nazorov navzeli v vojski;¹⁰ na razmere na podeželju pa naj bi imela svoj vpliv tudi bližina tovarn v večjih mestih, kakor je leta 1907 menil kovorski župnik Jurij Rozman.¹¹ V vizitacijskem zapisniku je ob tem še strnjeno opisal tedanje razmere v kovorski župniji: »Vse, kar nima opraviti s kmetijstvom celo leto, hodi v tovarne ali doma sedi pri čevljarstvu: mnogo jih že ne zna več kmečkega, poslov za kmečko delo ni dobiti.« Na koncu poročila je še potožil, da je med ljudmi v njegovi župniji precej razširjena tudi ljubezen do žgane kapljice.¹² Njegova pritožba glede alkohola seveda še zdaleč ni bila osamljen primer, saj je bilo tega veliko tudi po drugih krajih; le da so na Štajerskem raje posegali po vinu. Duhovniki so omenjeno težavo skušali reševati z abstinencijskimi krožki in društvi. Duhovniki in še zlasti župniki so se torej pri svojem pastoralnem delu soočali z vedno novimi izzivi in razmerami, na katere pa vsi vedno niso imeli najbolj primernih in učinkovitih odgovorov.

3 VOJNA!

V leto 1914 so ljudje vstopili s pričakovanji o svetli prihodnosti. Kljub temu pa se v časopisih niso izognili vprašanju o miru: »V začetku leta se vsak vprašuje, ali bo v prihodnjem letu vojna ali mir. Novo leto smo začeli ob mirnem času in vse kaže, da so se evropski duhovi nekoliko pomirili,« je 3. januarja 1914 razmišljal neodvisen politični dnevnik *Dan*. Pri tem pa ni manjkalo opozorilo, da »vlada samo navidezen mir« in da težnje različnih držav ter mnoga politična vprašanja – posebej še na Balkanu – niso rešena. »Zato se obetajo za l. 1914 novi viharji dogodki.«¹³ Najbrž pa je le malo bralcev zaslutilo, da bo tega leta zares prišlo do takšnih »viharnih dogodkov«, ki so potem zaobjeli večji del Evrope.

Življenje v monarhiji in po župnijah je po novem letu teklo po svojih ustaljenih tirih; duhovniki so skrbeli za aktivno življenje župnij, ljudje pa so se rojevali, poročali, odhajali na tuje, se vračali domov in umirali. Vsemu življenju po župnijah so svojevrsten ton še naprej dajali različni prazniki in slavnosti. Škofje so v pastirskih listih že v začetku leta sporočili tudi predvidene datume kanoničnih vizitacij in birmanj. Tako je imel škof Jeglič v tem letu namen vizitirati dekanije Vipava, Postojna, Trnovo, Moravče, pa tudi ljubljansko okolico – v njegovem programu sta se znašla Tomišelj in Želimlje. V programu je podal tudi predvideni čas prihoda in zapisal še nekatera navodila glede vizitacijskih

¹⁰ Prim. Jernej Hafner, *Slovenskim fantom na pot v cesarsko službo*, Ljubljana 1914, str. 18.

¹¹ Jurij Rozman, roj. 18. 4. 1846 v Trbojah pri Kranju. V mašnika je bil posvečen 31. 7. 1871, umrl 1. 1. 1933 v rojstnem kraju. V Kovorju je bil župnik od oktobra 1901 do maja 1930, torej skoraj polnih 30 let. V: *Glasnik kovorske župnije*, 20. 2. 1933, str. 1.

¹² NSAL/SAL V., Vizitacije, fasc. 11, *Promemoria župnije Kovor 1907*.

¹³ *Dan*, 3. januar 1914, str. 1.

zapisnikov, arhiva in obiska šole.¹⁴ Ob vsem tem pa so bili ljudje in duhovniki marsikje zelo angažirani tako na gospodarskem, kulturnem, kot tudi na političnem področju.

Poleti 1914 se je obetala bogata žetev, ob tej priložnosti pa ni manjkalo različnih prireditev in romanj po posameznih župnijah. Posamezniki, romarske skupine, različne organizacije, društva in bratovščine so tudi to poletje iz vseh smeri med drugim romali k Mariji Pomagaj. Tako je na Brezje 24. maja t. l. poromala tudi skupina jeseniškega Orla,¹⁵ tik pred julijsko mobilizacijo pa so člani Svete vojske na Brezjah organizirali protialkoholni shod, ki se ga je udeležilo okoli 2000 ljudi.¹⁶ Drugod so shode organizirali v domačih ali sosednjih župnijah. V Šempetru v Savinjski dolini je denimo Savinjsko okrožje Zveze slovenskih deklet 20. junija t. l. organiziralo skupni shod, kjer jim je maševal dr. Josip Hohnjec,¹⁷ kakor so zapisali v »*Naš Dom*«, prilogo *Slovenskega gospodarja*.¹⁸ V preserski župniji so 2. junija organizirali shod dekliških Marijinih družb cele dekanije; 27. junija je bil predviden še mladeniški shod.¹⁹ Že naslednjega dne pa je monarhijo in svet pretresla vest o sarajevskem atentatu na avstro-ogrskega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegovo soprogo Sofijo. Ljudje so to dejanje obsojali in si dajali duška, le malokdo pa je slutil, kaj bi lahko smrt nadvojvodskega para pravzaprav sprožila.

»Vojska bo! Ta glas se je kakor blisk raznesel po vsej župniji. Bila je ravno nedelja, god sv. Ane in pri podružnici sv. Ane duhovno opravilo.«²⁰ Tako je mesec dni po sarajevskih dogodkih v mirno poletno nedeljo po vseh krajih Avstro-Ogrske odjeknila novica o vojni. Srbska vlada po mnenju cesarskih oblasti ni zadostno odgovorila na ultimat, ki ji je bil postavljen 23. julija. Ostareli cesar Franc Jožef je zato posegel po meču in Srbiji napovedal vojno. To pa je nato sprožilo pravi plaz vojnih napovedi: »Napoved za napovedjo vojske je sledila. V nekaj dnevih so v vojski Avstrija, Nemčija in Turčija na eni strani; na drugi pa Rusija, Anglija, Srbija, Francija, Belgija, Japonska, Črna gora.«²¹ Tako je v farni kroniki julija 1914 dogajanje zabeležil Anton Skubic,²² takratni ribniški dekan.

Ob izbruhu vojne so se oglasili škofje s pastirskimi pismi. V njih so se obračali na vernike in duhovnike ter poskušali pojasniti vzroke za t. i. »pra-

¹⁴ *Kanonična vizitacija in birmovanje v letu 1914, v: Ljubljanski škofjski list (LŠL)* 49 (1914), št. II., str. 31.

¹⁵ *Slovenec*, 4. junij 1914, str. 6.

¹⁶ *Gorenjec*, 24. julij 1914.

¹⁷ Josip Hohnjec, r. 1. 1. 1873, Sv. Peter pod Svetimi gorami; m. 25. 7. 1896; † 17. 2. 1964, Velenje. V: *Letopis 2000*, str. 791.

¹⁸ *Naš dom*, str. 2. V: Sgp, 23. julij 1914.

¹⁹ *Slovenec*, 27. junij 1914, str. 5.

²⁰ Župnijski arhiv (ŽA) Tržič, *Kronika župnije Tržič*.

²¹ ŽA Ribnica, Ribniška kronika. Za posredovane zapise se iskreno zahvaljujem ribniškemu župniku Antonu Berčanu in Marini Gradišnik.

²² Anton Skubic, r. 7. 4. 1892, Šmarje - Sap; m. 24. 6. 1916; † 25. 3. 1948 Montefranco, Italija. V: *Letopis 2000*, str. 444.

vično vojno«,²³ do katere je prišlo.²⁴ Škof Jeglič je tako v pastirskem pismu, naslovljenem na duhovnike in vernike ljubljanske škofije, skušal pojasniti vzroke za vojno ter vernikom položil na srce, da naj bo to obdobje preizkušenj »čas molitve, čas pokore in čas ljubezni do bližnjega.« Duhovnike pa je med drugim opozoril na molitve v času vojne ter jim podal nekaj splošnih navodil. Tako je denimo zapisal, da naj dušni pastirji v svojih pridigah na ljudi delujejo kolikor mogoče tolažilno. Ob tem jih je tudi pozval, naj po svojih močeh pomagajo in sodelujejo pri delih »telesnega usmiljenja«. ²⁵

3.1 O nekaterih nalogah duhovščine

»Sedaj duhovnik ne sme biti le gledalec, ampak mora biti častnik na bojišču src,« je poudaril Jožef Somrek,²⁶ ko je razpravljal o nalogah duhovnikov v vojnem času. V svojem razmišljanju je izpostavil skrb za versko-nravno prero-ditev ljudstva, zlasti še za tiste, ki so versko zanemarjeni ali pa so Cerkvi postali celo nasprotni. Za to naj bi duhovnik uporabljal predvsem prižnico in različne nagovore. Z njimi naj bi ljudi spodbujal in jih tolažil, jih vabil k pobožnostim in svetim zakramentom; zlasti k spovedi in pogostejšemu prejetanju obhajila. Poleg tovrstnih nagovorov je v razpravi duhovnikom položil na srce, da naj bi ti vodili vsaj občasno »primerne stanovske duhovne vaje«. Somrek je imel pri tem še posebej v mislih mladenke in žene, ni pa pozabil tudi na moške stanovske družbe, ki naj, kljub vojni, ne bi nehale prirejati svojih shodov. Duhovniki bi morali biti v tem času pozorni tudi na vse, ki so bili vpoklicani v vojaško službo; za to naj bi vodili zapisnik vpoklicanih in si beležili morebitne spremembe, če je bil kdo ranjen, odlikovan ali je padel na bojišču. Pogosto naj bi obiskovali ljudi po domovih in se zanimali za njihove težave in bridkosti: »Četudi ne more odpraviti bolečin, pa lajšati jih more s tem, da tolaži, vzpodbuja, dela pogum, kaže sočutje. Pri tem pa naj ohrani stanovsko čast in previdnost.« Duhovnik pri tem ne bi smel ostati le pri besedah, kakor je zapisal Somrek, temveč naj bi tudi sam gmotno pomagal, kolikor je pač mogel in sodeloval pri karitativnem delovanju različnih odborov, da bi se tako pomagalo ljudem v stiskah.²⁷ Podobno je naloge duhovnika v vojnem času obravnaval tudi Andrej Kalan.²⁸ V svojem spisu pa je še posebej poudarjal, da naj bodo duhovniki nosilci upanja,

²³ O pravični vojni glej npr. D. M. Jr. Bell, *Just War as Christian Discipleship: Recentering the Tradition in the Church rather than the State*, Grand Rapids 2009.

²⁴ O pastirskih pismih avstro-ogrskih škofov glej: W. Achleitner, *Gott im Krieg: Die Theologie der österreichischen Bischöfe in den Hirtenbriefen zum Ersten Weltkrieg*, Wien 1997.

²⁵ *Duhovnikom in vernikom*, v: LŠL 49 (1914), št. IX, str. 101–102.

²⁶ Josip (Jožef) Somrek, r. 22. 1. 1871, Čadram - Oplotnica; m. 25. 7. 1897; † 22. 10. 1936, Šmartno pri Slovenj Gradcu. V: *Letopis 2000*, str. 780.

²⁷ Voditelj v bogoslovnih vedah (V BV), 1915, str. 55–60.

²⁸ Andrej Kalan, r. 2. 12. 1858, Stara Loka; m. 24. 7. 1882; † 3. 6. 1933, Ljubljana. Stolni proš. V: *Letopis 2000*, str. 432.

ob vseh zaupanih jim nalogah pa naj se osredotočajo predvsem »na svoj glavni cilj na oznanjevanje in razširjanje kraljestva božjega. V duhovnem pastirstvu, pri socialnem delu, v politiki, v umetnosti in literaturi, povsod kjer svečenik dela, naj dela temu glavnemu namenu primerno«. ²⁹ Nekateri duhovniki so že v prvih mesecih vojne v glasilih razpravljali, kako naj se čas preizkušenj obrne v prid ljudstva, in menili, da bo zaradi tega več molitve in zatekanja k svetim zakramentom, sovraštva in nasprotovanja pa se bodo zaradi vojne poravnala. ³⁰ Te pozitivistične ideje so se v naslednjih mesecih izkazale za pretirane. Podobno se je godilo razpravam in načrtom, ki so se ukvarjali z vprašanjem o nalogah dušnih pastirjev po koncu vojne. O tej temi je na pastoralni konferenci v Velikovicu govoril Anton Benedek. ³¹ V razpravi je izpostavil, da se bo duhovnik po vojni moral zavzemati za vojake, za spomin in duše padlih, za invalide in bolne, kot tudi za karitativno delovanje in primerno dušno oskrbo ljudstva. ³² Toda vseh teh opravil in izzivov duhovščini v resnici ni manjkalo že v tistih, vojnih, dneh.

3.2 Duhovniške naloge v praksi ob začetku vojne

Najprej so duhovniki poskušali pomiriti ljudi, jim pojasniti vzroke za vojno ter posebej izpostaviti patriotizem in zgled, ki jih je na bojiščih mogoče najti. ³³ Še pomembnejše od tega pa je bilo zagotavljanje primerne pastoralne oskrbe za vse v vojaško službo vpoklicane moške in fante. Iz nekaterih župnijskih kronik in vizitacijskih poročil je mogoče razbrati, da je velika večina vpoklicanih fantov in mož tako že v domačih župnijah na večer pred odhodom opravila sveto spoved, naslednjega jutra pa bila še pri sveti maši in prejela sveto obhajilo. ³⁴ Mnogi so potem od župnikov, kaplanov ali domačih prejeli svetinjice in rožne vence. ³⁵ Podobni prizori so se ponekod odvijali skorajda ves vojni čas.

Skupaj z vpoklicanimi moškimi in fanti so v vojašnice odhajali tudi duhovniki, ki so jih oblasti imele v seznamih rezervne ali nadomestne rezervne vojaške duhovščine. ³⁶ Med temi je bil tudi remšniški kaplan Janez (Januš) Golec, ³⁷ ki je v svojih spominih o sprejemu takšne brzojavke zapisal: »Nje vsebina je tudi meni prav na kratko povedala, da sem od danes naprej podvržen vojaški postavi

²⁹ Vzajemnost, 1915, št. 2, str. 20.

³⁰ Prim. Vzajemnost, 1914, št. 9, str. 110–111.

³¹ Anton Benedek, r. 19. 5. 1877, Griže pri Celju; m. 19. 7. 1906; t?. V: *Personalstand der Säkularund Regular Geistlichkeit der Diözese Gurk und Kärnten für 1925*, Klagenfurt: Imverlage der fürstbischöflichen Ordinariatskanzlei, str. 109. Bil je duhovnik krške škofije.

³² Prim. Vzajemnost, 1915, št. 8, str. 113–116.

³³ Prim. S. Likar, *Valentin Oblak, Kronika župnije Kropa 1914–1918*, v: AES 27, Ljubljana, 2005, str. 194. Odslej: Oblak, *Kronika župnije Kropa*.

³⁴ Prim. ŽA Ribnica, Ribniška kronika, zapis z dne 26. 7. 1914.

³⁵ Prim. J. Jereb, *Jerebova kronika župnije Škocjan pri Turjaku*, v: AES 29, Ljubljana 2007, str. 244. Odslej: *Jerebova kronika*.

³⁶ O ureditvi duhovne oskrbe v cesarski vojski glej: M. Šimac, *Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom*, v: AES 36, Ljubljana 2014. Odslej: M. Šimac, *Vojaški duhovniki*.

³⁷ Janez (Januš) Golec, r. 28. 8. 1888, Polje ob Sotli; m. 25. 7. 1911; t. 24. 5. 1965, Maribor. V: NŠAM, Kartoteke duhovnikov, Golec Januš.

in moram takoj v Trst. Mislite si sedaj hribovsko mirnosrečnega kaplana, ki bo moral mesto na novo štacijo, na vojsko! Vrtelo in kovalo mi je po glavi.«³⁸ Samo iz ljubljanske škofije je bilo že do sredine avgusta vpoklicanih 6,³⁹ iz lavantinske škofije pa 11 duhovnikov.⁴⁰ Prve posledice teh vpoklicev so bile premestitve nekaterih kaplanov. Tudi tržiški župnik Jožef Potokar⁴¹ se je zato takrat poslovil od svojega kaplana Antona Goleta,⁴² ki je bil prestavljen v Idrijo.⁴³

Prav za vse odhajajoče na bojišča pa so verniki in duhovniki molili, kot je molitev župnika približno opisal Fran Saleški Finžgar:⁴⁴ »Prosim te zanje! Varuj jih! Vrne otrokom očete, materam sinove! Miserere – prizanesi svojemu ljudstvu!«⁴⁵

3.3 Preganjanje duhovščine

Izbruh vojne naj bi deloval na vse ljudi in narode monarhije navduševalno ter povezovalno: »Zdaj mislijo vsi državljani mogočnega cesarstva isto, čutijo isto, spoznajo, da so udje velike enote, staročastite Habsburške države. Zdaj so vsa politiška in narodnostna nasprotja poravnana,« je ob izbruhu vojne menil lavantinski škof Mihael Napotnik.⁴⁶ Država se je v prvih dneh vojne zdela zares enotna in složna, kakor je to mogoče zaslediti tudi v nekaterih zapisih. V resnici pa je bila ta podoba le navidezna, pod njenim plaščem sta se skrivala žalost in strah ljudi pred negotovo prihodnostjo, pa tudi nacionalna nasprotja in nasprotovanje Cerkvi v resnici še zdaleč nista zamrla, ampak sta se prav ob izbruhu vojne in uveljavitvi t. i. vojnega absolutizma še posebej pokazala. Prvi očitki, ki so jih ob izbruhu vojne naslovili na duhovščino, so bili: »duhovni so krivi vojske.«⁴⁷ Če so se s temi očitki, ki so se sicer pojavljali tudi še v poznejših vojnih letih,⁴⁸ nekako mogli soočiti, pa je bilo soočenje z nastopom nemškega nacionalizma precej težje. Ta si je namreč dal duška zlasti s preganjanjem zavednih Slovencev – učiteljev in še posebej narodno zavedne duhovščine na Koroškem in Štajerskem. Najpogosteje so jih dolžili, da so premalo domoljubni, z različnimi ovadbami (npr. žalitev veličanstva, obtožba srbofilstva) so jih pošiljali v graške preiskovalne zapore.⁴⁹ Slovenske duhovnike je ob tem preganjanju še posebej

³⁸ Sgp, 23. november 1916, str. 2.

³⁹ Prim. *V vojno službo*, v: *LŠL* 49 (1914), št. X., str. 110.

⁴⁰ Prim. *Cerkveni zaukaznik* 1914, VIII., str. 130.

⁴¹ Jožef Potokar, r. 17. 2. 1874, Stična; m. 23. 7. 1898; † 19. 6. 1922, Tržič. V: *Letopis 2000*, str. 427.

⁴² Anton Gole, r. 15. 1. 1882, Dobrič; m. 14. 7. 1905; † 20. 11. 1958, Stična. V: prav tam, str. 449.

⁴³ Prim. *Ža Tržič*, *Župnijska kronika* Tržič.

⁴⁴ Fran S. Finžgar, r. 9. 2. 1871, Breznica; m. 21. 7. 1894; † 2. 6. 1962, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 451.

⁴⁵ Fran Saleški Finžgar, *Prerokovana*. V: *Zbrano delo V.*, DZS, Ljubljana 1983, str. 22.

⁴⁶ *Cerkveni zaukaznik* 1914, X, str. 144.

⁴⁷ Prim. *Vzajemnost*, 1914, št. 10 in 11, str. 121.

⁴⁸ Prim. *Jerebova kronika* župnije Škocjan pri Turjaku, str. 356.

⁴⁹ O preganjanju duhovščine na Štajerskem glej: F. Čuček in M. Moll, *Duhovniki za rešetkami: poročila škofu o poletih 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih*. V: *Viri* 22, Ljubljana 2006.

bolelo, da jih je v časopisnem prispevku tega dolžil tudi njihov sobrat, duhovnik in graški profesor dr. Johannes Ude (1874–1965). S svojim člankom v časopisu je dolžil slovenske duhovnike, da so krivi za »(veleizdajo, fanatično mišljenje, zmedene nazore o narodnem vprašanju, simpatijo z morilci itd.) ne da bi navedel kakšnih dokazov«. ⁵⁰ Šele oster nastop dunajskega kardinala dr. Friedricha Gustava Pifflla (1864–1932) ⁵¹ proti takšnemu obrekovanju in očitkom je zadevo umiril; vendar pa ni preprečil preganjanj, do katerih je v manjši meri prihajalo tudi še v naslednjih letih. ⁵² Od izbruha vojne do konca leta 1914 je bilo v graških zaporih zaprtih 910 oseb, od tega kar 117 duhovnikov (večina teh je bila potem izpuščena). ⁵³ Tako veliko število zaprtih duhovnikov je zagotovo vplivalo tudi na zagotavljanje pastoralne oskrbe med ljudstvom. Vprašanje je tudi, v kolikšni meri je ljudstvo po njihovi izpustitvi še imelo zaupanje v preganjane duhovnike. Sence nezaupanja in različne govorice o krivdi duhovnikov za vojno so po teh dogodkih ostale in jih je, kakor je zabeležila Nataša Budna, mogoče opaziti tudi v nekaterih zapisih v župnijskih kronikah. ⁵⁴

4 »ZA BLAGOR LJUDSTVA«

Vsi tisti, ki so ostali doma in na katere je padlo breme vzdrževanja posesti, kmečko in tovarniško delo, so sprva pričakovali hiter konec vojne. Živo so se zanimali za časopisna poročila in dogajanje na bojiščih. Toda to zanimanje je zaradi neugodnih poročil, domov prihajajočih ranjencev in ob vedno novih naborih kaj kmalu pojemale. Če so v Kropi 20. avgusta 1914 še željno čakali na novice o vojnih dogodkih, jih čez nekaj tednov to ni več pretirano zanimalo. ⁵⁵ Zelo kmalu se je namreč pokazalo, da Avstro-Ogrska na vojno takšnih razsežnosti ni bila pripravljena, posledično pa je bilo v državi že sredi leta 1915 pomanjkanje živil; sprva moke in žita, pozneje še mesa. Država je sprejela različne ukrepe in vpeljala maksimiranje cen, povsod se je priporočalo varčevanje, vršile so se različne nabirke (zbiranja barvnih kovin, naposled tudi zvonov). Ob vsem tem je zato ljudi začelo veliko bolj vznemirjati preprosto vprašanje – vprašanje preživetja. Z namenom pomagati ljudem so se zato ustanavljali različni odbori od podružnic Rdečega križa v prvih tednih vojne, različnih komitejev pa vse do ljudskih kuhinj, ki so jih ponekod – zlasti po mestih – ustanavljali v zadnjem

⁵⁰ Slovenec, 21. september 1914, str. 4.

⁵¹ Prim. Slovenec, 6. oktober 1914, str. 1.

⁵² Do zapiranj posameznih slovenskih duhovnikov je na Koroškem tako prišlo še med majem in septembrom 1915 ter med februarjem in julijem 1916. Prim. P. G. Tropper, *Kirche an der Front: Die Diözese Gurk im Ersten Weltkrieg (1914 – 1918)*, Hermagoras/Mohorjeva, Klagenfurt/Celovec 2015, str. 105–106.

⁵³ Prim. W. Lukan, *Iz »črnažolte kletke narodov« v »zlato svobodo«?: Habsburška monarhija in Slovenci v prvi svetovni vojni*, Zbirka zgodovinskega časopisa 47, Znanstvena založba Filozofske fakultete: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2014, str. 31, op. št. 78.

⁵⁴ Prim. N. Budna, *Prva svetovna vojna iz župnijskih kronik*, v: *Loški razgledi* 1995, str. 81.

⁵⁵ Prim. *Oblak, kronika župnije Kropa*, str. 216; str. 232.

letu vojne. Pri vseh teh dobrodelnih in karitativnih dejavnostih so bili vključeni tudi duhovniki. Marsikje so bili prav oni na čelu vseh teh organizacij in so po svojih močeh poskušali blažiti posledice vojnega pomanjkanja med ljudmi. Vpliva duhovnikov so se zavedali tako ljudje kot tudi oblasti, prav župnišča pa so na nek način postajala pomemben vezni člen med njimi.

4.1 Podpore družinam

Že ob izbruhu vojne so mnogi vpoklicani možje in fantje še pred odhodom na bojišče želeli skleniti sveti zakon. Na to sta reagirali tako država kot tudi Cerkev in olajšali same postopke sklenitve zakonske zveze. Če je država v prvi vrsti olajšave namenila aktivnim vojakom in častnikom – zlasti glede vprašanja ženitnih kavcij –, se je Cerkev sprva odzvala s podeljevanjem spregledov vseh treh, do takrat predpisanih, oklicev. Pozneje so bili duhovniki v škofijskih listih posebej opozorjeni tudi na poroke preko namestnika.⁵⁶ Seveda je pri tem potrebno upoštevati tudi razlikovanje jurisdikcije – katere osebe so sodile pod vojaško duhovščino in katere osebe so lahko poročali krajevni duhovniki. Pri tem je v letih vojne večkrat prihajalo do manjših sprememb, o čemer so bili duhovniki najpogosteje obveščeni v škofijskih listih.⁵⁷ V obeh primerih pa za samo veljavno poroko ni smel obstajati noben zadržek. Iz raziskave Jasne Vanček lahko razberemo, da je ob začetku vojne do takšnih porok v velikem številu prihajalo tudi v slovenskih deželah. Samo pri sv. Petru v Ljubljani so tako do konca leta 1914 sklenili 144 zakonskih zvez, pri frančiškanih v Ljubljani pa je bilo to število še višje – 230. Seveda so se po različnih slovenskih krajih poročali tudi še v poznejših vojnih letih.⁵⁸

Na vpoklicane vojake in njihove izbranke naj bi pri odločitvi za ta korak imele določen vpliv tudi ugodnosti, ki jih je za družine mobiliziranih vojakov z vojnim zakonom iz leta 1912 posebej predpisala država. Do finančnih podpor, ki jih je predvideval zakon, so bili namreč upravičeni vsi tisti, ki jih je mobiliziranec s svojim dohodkom preživljal. Najpogosteje je šlo pri tem seveda za žene in otroke, pa tudi za starše. Podpora se je izplačevala ves čas odsotnosti mobiliziranca, višina pa je bila določena glede na število družinskih članov. Če pa je vpoklicani dezertiral ali je bil pred vojaškim sodiščem obsojen na težko ječo, se je takšna podpora ukinila. Če je vpoklicanec padel v boju, je bila družina upravičena do prejemanja podpore še naslednjih šest mesecev od dneva njegove smrti. Po preteku tega časa pa so lahko računali na sicer zelo skromno vojaško preskrbnino.⁵⁹ Prav te ugodnosti naj bi ponekod pripomogle tudi k temu, da so

⁵⁶ Prim. *Poroke v vojnem času*, v: LŠL 50 (1915), št. III., str. 55.

⁵⁷ Prim. *Vojaške poroke, posebno črnovojnikov*, v: LŠL 51 (1916), št. X., str. 102.

⁵⁸ Jasna Vanček, »Vojne poroke« med prvo svetovno vojno, v: *Zgodovina za vse 1* (2009), str. 40–47.

⁵⁹ Povzeto po: Jasna Vanček: *Prva svetovna vojna in poroke z vojaki*. V: *Na Fronti, revija za vojaško zgodovino*, št. 5 (2008), str. 28.

nekateri moške, ki so »čež veliko let pohujšljivo živeli in 2 – 5 nezakonskih otrok imeli«, sprejeli zakrament svetega zakona in so »sirote« dobile očeta, kakor je poročal župnik župnije Sv. Magdalena v Mariboru.⁶⁰ Leta 1917 je bil sprejet še dodaten ukrep, državno finančno podporo pa so namenili tudi »družinam, katerih reditelji so zadržani v – Ameriki«, kakor je poročal časopis *Slovenec*.⁶¹

Prošnje in vloge za takšne podpore so po mnogih župnijah pisali župniki in kaplani.⁶² V Sori je to delo opravljal župnik Fran Saleški Finžgar, pri tem opravilu mu je pomagal kaplan in tudi dr. Izidor Cankar,⁶³ ki je bil takrat pri njem na počitnicah.⁶⁴ Zdi pa se, da so žene zaradi nevednosti imele vlaganje takšnih prošenj za »beračenje«, kakor je o tem poročal prav sorški župnik. Sam jim je moral nato razložiti, za kaj pri teh podporah pravzaprav gre, in šele potem so privolile in prosile zanje.⁶⁵ Na sploh je v kroniki zapisal, da so prošnje za vso faro pisali v župnišču.⁶⁶

Pri samem določanju podpore naj bi ponekod prihajalo do nepravilnosti. Posamezni župniki so v kronikah zabeležili, da so se pri določanju glavarstva ozirala le na izjave orožnikov. Ti seveda niso poznali razmer pri sleherni družini, svoje je dodalo še pritoževanje sosedov čez sosedov.⁶⁷ Posamezniki, ki so bili morda oškodovani ali podpore niso prejeli, so potem videli krivdo za negativno rešitev tudi pri piscih prošenj – duhovnikih. Finžgar poroča, da se je po tem, ko so nekaterim prošnjam ugodili, drugim pa ne, pojavljala zavist in »vzrok je bil župnik, da je enim bolje naredil kot drugim«. Zaradi tega je potem poskušal intervenirati pri glavarstvu, v veliki meri pa so bile te intervencije in nove prošnje nato tudi uspešne.⁶⁸

Tudi same podpore, kakor gre razbrati iz nekaterih župnijskih kronik in vizitacijskih poročil, niso vedno zgledno vplivale na življenje ljudi. Zaradi izdatnih podpor naj bi bile žene ponekod preveč lahkomišelnice. Župnik Janez Jereb⁶⁹ je bil v svojem opisu te »lahkomišljenosti« mnogo bolj določen – denar od podpor so nekateri prejemniki oziroma prejemnice ob začetku vojne zapravljali za popivanje.⁷⁰ Drugod so bile podpore tako izdatne, da so ljudje dobili več, kot je mož poprej zaslužil. Kako naj bi to vplivalo na posamezne žene, je opisal tržiški župnik, ki je v kroniko zapisal naslednje: »Ko so nekega Tržičana pri vojaki

⁶⁰ NŠAM, Pastoralne konference, Pastoralne konference za leto 1915, šk. 12.

⁶¹ Slovenec, 5. december 1917, str. 4.

⁶² Prim. NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria – Ovsije 1918*.

⁶³ Izidor Cankar, r. 22. 4. 1886, Šid; m. 12. 7. 1909; † 22. 9. 1958, Ljubljana. V: *Catalogus cleri 1917*, str. 179; ZSS 1968, str. 152–155.

⁶⁴ ŽA Sora, *Župnijska kronika*, str. 191.

⁶⁵ Fran Saleški Finžgar, *Leta mojega popotovanja*, DZS, Ljubljana 1992, str. 259.

⁶⁶ ŽA Sora, *Župnijska kronika*, str. 191.

⁶⁷ Prim. J. Jereb, *Jerebova kronika*, str. 253.

⁶⁸ Prim. ŽA Sora, *Župnijska kronika*, str. 191.

⁶⁹ Janez Jereb, r. 5. 5. 1873, Ljubljana; m. 22. 7. 1897; † 8. 6. 1937, Čušperk, Kopanj. V: *Letopis 2000*, str. 434.

⁷⁰ *Jerebova kronika*, str. 253–254.

radi nesposobnosti odslovili, se ga je žena kar ustrašila, ker je prišel domov in vzdihnila: 'Oh, zakaj si vendar prišel?' Zaslужek, ki ga ji je mož odstopil, zdaleka ni dosegel državne podpore, ki bi jo bila sicer dobila.«⁷¹ Za razliko od omenjenega primera pa so bile odmerjene finančne podpore ponekod nižje od tega, kar je mož prej zaslužil, kakor denimo omenja vizitacijsko poročilo za Banjo Loko. Iz njega izvemo še, da so podpore ponekod povzročile napetost »med starimi in nevestami«.⁷² Tako kot v teh domačih hišah je višina podpor tudi sicer marsikje vplivala na odnose med ljudmi. Pojav »nevoščljivosti« pri tem ni bil nič nepričakovanega.⁷³

Prošnje za podporo pa so dejansko predstavljale le uverturo v vse, kar je sledilo. Župnikom so namreč, zaradi vedno novih vpoklicev, kmalu zaupali še različna druga opravila, od občinskih funkcij do vodenja različnih odborov. Sorški župnik Finžgar je v spominih zapisal, kako je vedno znova prevzemal nove funkcije – postal je občinski tajnik in se kmalu znašel v množici birokracije, saj je država zasipavala občinske urade z vedno novimi in novimi razglasi. Zaupali so mu še dela pri regulaciji Sore, postal je upravitelj živinorejske pristave na Robežu in ob tem opravljal še posle pisarja za vse svoje župljane, ki so se obračali nanj z različnimi prošnjami. Vsem je tudi pisal prošnje, odgovarjal na dopise itd.⁷⁴ Takšne funkcije in opravila so bila župnikom zaupana tudi drugod. Nekateri od njih so v župniščih vzpostavili pravo »vojno kanclijo«, ki je imela svoj urnik delovanja. V semiškem župnišču je takšna »kanclija« delovala ob nedeljah, ponedeljkih in četrtnih in je oskrbovala pošto (za ruske vojne ujetnike je župnik pisal rusko!), med drugim pa so se prek nje vršile tudi poizvedbe in vlagale prošnje za dopuste domačinov.⁷⁵ Tako kot so se ljudje obračali k duhovščini po pomoč, se je le-ta obračala na ljudi in jih z različnimi apeli nagovarjala, naj sodelujejo pri karitativnem delu in skrbi za bližnjega.

4.2 Skrb za begunce

Prvi tovrstni pozivi so govorili o beguncih⁷⁶ in prav z njihovim prihodom v slovenske dežele je mnogim ljudem vsa tragična podoba vojne postala še bolj jasna. Že sredi septembra 1914 so prvi begunci prišli iz Dalmacije, Galicije in Poljske. Tako so 17. septembra samo v Črnomelj pripeljali 200 galiških beguncev, Poljakov.⁷⁷ Okrajna glavarstva so jih potem razporejala po krajih in tako se je večje ali manjše število le-teh znašlo v različnih župnijah. Denimo, v Ribnico

⁷¹ ŽA Tržič, *Župnijska kronika*.

⁷² NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Banja Loka 1918*.

⁷³ Prav tam, *Promemoria Ribno 1918*.

⁷⁴ F. S. Finžgar, *Leta mojega popotovanja*, str. 209–210.

⁷⁵ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, Semič 1917.

⁷⁶ Prim. *Usmilite se Poljakov*, v: LŠL 50 (1915), XI., str. 115.

⁷⁷ NŠAL, ŽA Adlešiči, *Kronika 191–1916*, str. 183–184.

so takrat poslali 56 galiških beguncev,⁷⁸ v Soro pa 43 poljskih beguncev.⁷⁹ Po župnijah so jih potem nastanili po hišah. Ponekod so v župnije prišli le mladi fantje in dekleta. Ti mladi begunci pa niso bili povsod zadovoljni s tem, da so jih ločili in razporedili po posameznih hišah, saj bi si želeli ostati skupaj. Takšen primer je bil v Križah, iz tamkajšnje župnijske kronike pa je moč razbrati, da naj bi to željo narekovala zaljubljenost. Šele po posredovanju župnika so popustili.⁸⁰ Nasploh se ocene o beguncih in njihovem življenju po slovenskih župnijah precej razlikujejo. Ponekod naj bi bili izjemno pobožni, delavni, spet drugod temu ni bilo tako.⁸¹ Ne glede na to pa so župniki po svojih močeh poskušali poskrbeti tudi za njihovo dušno oskrbo. Pri tem so bili za tiste poljske in rusinske begunce, ki niso bili večji nemškega ali slovenskega jezika, določeni posamezni duhovniki, ki so lahko zadostili njihovim potrebam. Poljaki, denimo, so se lahko obrnili tudi na župnijski urad v Leskovcu, kjer sta prebivala dva poljska jezuita.⁸² Mnogo beguncev iz Galicije je bilo grkokatoličanov, zato so župniki večkrat povabili tudi njihove duhovnike – begunce, da so jim ti potem maševali in z njimi praznovali različne praznike. V Ribnico je tako 22. decembra 1914 prispel przemyslski stolni pridigar Julian Miahky. Skupaj z dekanom sta naslednjega dne spovedovala tamkajšnje begunce, Miahky pa je potem vernikom pridigal in daroval sveto mašo po vzhodnem obredu, »med katero so prejeli vsi begunci sv. obhajilo *sub utraquespecie*.«⁸³

V prvih mesecih leta 1915 so bili ti begunci v veliki večini poslani v posebna taborišča, največ v Gmünd – a župnije so kmalu spet opravljale samaritansko delo za begunce. To pot za vse tiste primorske ljudi, ki so zaradi vstopa Italije v vojno maja 1915, morali zapustiti svoje domove. Tudi za njih so poskušali poskrbeti po najboljših močeh in nekateri od njih so ves čas vojne ostali po posameznih župnijah. Tako je bilo precej beguncev v Škofji Loki, med begunci pa so bili tudi duhovniki.⁸⁴ Velika večina primorskih beguncev pa je bila, tako kot poprej že begunci iz Galicije, poslana v različna taborišča. Kljub temu so tudi za njih vse do konca vojne še naprej potekale različne nabirke, da bi jim vsaj na ta način lajšali bedo begunskega življenja.

⁷⁸ ŽA Ribnica, *Župnijska kronika*.

⁷⁹ ŽA Sora, *Župnijska kronika*, str. 194.

⁸⁰ NŠAL/ŽA Križe, *Razne knjige*, fasc. 2. Vojna kronika.

⁸¹ Prim. ŽA Tržič, *Župnijska kronika*; ŽA Ribnica, *Župnijska kronika*; ŽA Sora, *Župnijska kronika*.

⁸² Prim. *Dušno pastirstvo Poljakov in Rusinov*, v: LŠL 50 (1915), št. VI., str. 82.

⁸³ *Pod obema podobama*. – ŽA Ribnica, *Župnijska kronika*.

⁸⁴ Prim. *Kronika kapucinskega samostana v Škofji Loki II. del (1860–1939)*, str. 73. Za posredovane posnetke se iskreno zahvaljujem Nataši Budna Kodrič.

4.3 Skrb za prehrano

Z vsakim mesecem vojne je bilo zaradi vedno novih naborov doma vse manj delovnih rok. Doma so ostajali le še bolni, ostareli ter seveda ženske in otroci, ki so po svojih močeh poskušali storiti vse, da bi bilo delo dobro opravljeno. Zato so tudi šolske oblasti marsikdaj prikrojile šolski pouk. Že jeseni 1914 so na podeželju pouk pričeli pozneje, da bi otroci lahko pomagali pri kmečkih opravilih. Podobno so postopali tudi v naslednjih vojnih letih. Nekateri župniki so ob tem poročali, da so bila kljub pomanjkanju delovne sile domača polja vseeno dobro obdelana.⁸⁵ K temu naj bi pripomogla tudi državna oblast, saj je za vsako občino vzpostavila žetveno komisijo, ki je morala bdeti nad tem, da so bila polja obdelana. Homški župnik Anton Mrkun⁸⁶ je zapisal, da so te komisije morda imele nekaj dela leta 1915, pozneje pa ne več. Ljudje so se namreč sami trudili za to, da je bilo vse obdelano. K temu je dodal še, da je tudi sam s prižnice priporočal, naj »eden drugemu radi pomagajo, da bo vse poljsko in gospodarsko delo opravljeno.«⁸⁷ V škofijskih listih so škofje objavljali tudi navodila glede nedeljskega dela.⁸⁸ Na duhovnike pa je računala tudi država. Leta 1916 je tako ministrstvo za poljedelstvo posebej izpostavljalo pomembno vlogo duhovščine, ki naj »prek prižnic poučuje ljudstvo, kako pomembna je obdelanost zemlje.« Prav tako so omenili, da bodo marsikje vpoklicani tudi župani krajev in bodo edine javne osebe v kraju le še duhovniki, ki bi lahko uspešno vplivali na pravilnost delovanj žetvenih komisij. Ob koncu prispevka v *Domoljubu* so poročilo o tem pozivu sklenili takole: »Minister upa na najboljši uspeh, kajti avstrijska duhovščina je to svojo najvažnejšo nalogo vršila vedno s celim srcem in ravno kmetijsko zadružništvo se ima za svoj procvit zahvaliti največ ravno neumornim katoliškim duhovnikom.«⁸⁹

Oblasti so kmetom želele pomagati tudi s tem, da so jih bili za različna poljska dela pripravljene oskrbeti z delovno močjo vojnih ujetnikov. Cerkev se je zavzemala tudi za njih in njihovo duhovno oskrbo. Skrb za vojne ujetnike katoliške veroizpovedi je bila zlasti tam, kjer so bili ti izven taborišč in so opravljali različna dela (poljska, gradbena) po raznih krajih, tako poverjena tamkajšnji krajevni duhovščini.⁹⁰ Župniki so to nalogo skušali dobro opravljati, ob tem pa so bili posebej pozorni na vse drugače verujoče vojne ujetnike, ki so se znašli v njihovih župnijah. Tako je župnik v Preserjah v župnijsko kroniko zapisal, da je nekaj časa v podpeškem kamnolomu delalo okoli 80 ruskih vojnih ujetnikov: »Bili so ljudje srednje postave, rumene polti, rumenih brk, vseh starosti, a videti

⁸⁵ ŽA Preserje, *Kronika župnije*, str. 111.

⁸⁶ Anton Mrkun, r. 4. 7. 1876, lg; m. 14. 7. 1900; † 31. 10. 1961, Cleveland, ZDA. V: *Letopis 2000*, str. 451.

⁸⁷ A. Mrkun, *Homec*, Ljubljana 1925, str. 81.

⁸⁸ Prim. *Delo ob nedeljah in praznikih*, v: *LŠL* 50 (1915), št. IV., str. 61.

⁸⁹ *Domoljub* 1916, str. 202.

⁹⁰ Prim. *Slovenec*, 20. julij 1916, str. 4.

je bilo, da so nekako vdani v svojo usodo, brez posebnega hrepenenja po domovini. Bili so, kakor poročajo ljudje, verni in so veliko in radi molili.« Za hrano so ti ruski ujetniki skrivaj hodili prosit po vaseh in ljudje so jim dajali krompir, jabolka in drugo sadje.⁹¹

Vse to prizadevanje pa spriči vojnih razmer, slabih letin in vse večje draginje ni bilo dovolj, zato so iskali še druge načine, da bi zagotovili zadosti živil in prehranili prebivalstvo. Kot odgovor na vse te stiske so se po vseh občinah že leta 1915 ustanavljali aprovizacijski odbori, ki so poskušali skrbeti za preživljanje ljudstva: »Nastopila je doba nakaznic za živila, oziroma doba krušnih kart.«⁹² Tudi pri teh odborih so pomembno, če že ne odločilno, vlogo imeli župniki. Kot člani aprovizacijskega odbora oziroma komisije so poskušali skrbeti za to, da bi se živila delila kolikor mogoče pravično. Ob tem se je seveda vedno našel kdo, ki z dodeljenim ni bil zadovoljen. Črniški župnik Alojzij Novak⁹³ je tako opisal, kako je januarja 1916 v takšnem odboru nadomeščal sosednjega župnika in delil belo moko, ki je bila takrat prava redkost: »Kot mlinar sem bil zvečer, glavo polno šundra /hrupa, trušča/, krika, kreganja tudi prepira – tu za plačilo nehvaležnost in zbadanje, da si mi pri moki jemljemo cele kvintale, medtem ko drugim delimo le à 6 kg na osebo. Res dobrota je sirota!«⁹⁴

Aprovizacija je duhovnikom povzročala veliko skrbi in stroškov; za ljudi so poskušali storiti vse, kar je bilo mogoče – od osebnih intervencij pri deželnemu predsedniku pa do obiskov različnih glavarstev, žitnih komisarjev, zavodov itd. Mnogi so poskušali storiti še več in zlasti tisti s podeželja so si prizadevali, da so za kmete priskrbeli žitno seme, krmila; na različne načine so poskušali tudi zavarovati kmeta, da bi žita ne bilo treba oddajati, kakor je o teh aktivnostih poročal belopeški župni upravitelj.⁹⁵ Vsi ti ukrepi seveda niso zadoščali; nasprotja med podeželjem in mesti pa so bila vse večja. Tako so zlasti delavci in meščani močno občutili pomanjkanje živil. Zato so se ponje odpravljali h kmetom na podeželje, kjer pa si jih z denarjem niso mogli kupiti. Vse bolj je namreč v ospredje prihajala blagovna menjava. Kroparski kovači so denimo za živila zamenjevali žeblje, sladkor itd.⁹⁶ Po mestih pa so se ponekod vzpostavljale tudi »vojne kuhinje«. Pri vsej tej skrbi za hrano in živila so imeli pomembno vlogo duhovniki; v luči tega je morda lažje razumeti zapis župnika Franca Koširja,⁹⁸ ki

⁹¹ ŽA Preserje, *Kronika župnije*, str. 90.

⁹² Viktor Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Tržič 1936, str. 389.

⁹³ Alojzij Novak, r. 28. 6. 1881, Trnovo pri Ilirski Bistrici; m. 3. 5. 1905; † 30. 8. 1967, Gorica. V: A. Novak, *Črniška kronika: frontno zaledje v Vipavski dolini med prvo svetovno vojno*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 2014, str. 7–8; 13. Odslej: A. Novak, *Črniška kronika*.

⁹⁴ A. Novak, *Črniška kronika*, str. 129.

⁹⁵ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Bela peč 1918*.

⁹⁶ Prim. NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Kropa 1918*.

⁹⁷ Prim. Viktor Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, str. 390.

⁹⁸ Franc Košir, r. 6. 4. 1863, Škofja Loka; m. 21. 7. 1889; † 27. 3. 1953 Ljubljana – Ježica. V: *Letopis 2000*, str. 447.

je o tem zapisal: »V teh časih se mora priznati, da ima župnik mnogo več posla z aprovizacijami in prehranjevalnimi odbori, kakor z župnijskimi opravili.«⁹⁹

4.4 Nabirke za različne namene

Ljudstvo je torej računalo na pomoč župnikov, nanje pa je pri različnih nabirkah za vojne potrebe in potrebe države računala tudi država. Z njene strani so tako deževale agitacije za različne nabirke od barvnih kovin za potrebe države do prošenj in apelov za zimska oblačila, pletenje nogavic za vojake itd. Prav posebej pa so računali na duhovnike, da bodo ti s svojim zgledom in vplivom pripomogli k podpisovanju vojnih posojil. Te je razpisala država že leta 1914 »v pokritje izrednih vojnih stroškov«. Pri tem naj bi po svojih močeh sodelovali vsi podaniki habsburškega vladarja in tako pokazali ljubezen do domovine. Na posojeno glavnico je država jamčila posebne obresti, po koncu vojne pa naj bi državljani dobili ta posojila vrnjena. Škof Jeglič je svojim duhovnikom priporočal, naj vernike povabijo k vplačevanju vojnega posojila, obenem pa dejal, naj pri tem sodelujejo tudi duhovniki sami. Zato, in zaradi državnega jamstva, je bilo dopuščeno, da so za vojno posojilo lahko uporabili tudi različne nadarbine ali obresti različnih glavnin in ustanov, ki so jih premogle župnije.¹⁰⁰ Res so mnogi verniki in duhovniki vlagali v ta vojna posojila, saj takrat še niso slutili, da bo država propadla. Župniki so se pri tem pogosto znašli v precepu in bili deležni različnih kritik. Na eni strani so bili od ljudi deležni očitkov, da na ta način pomagajo podaljševati vojno, kakor je to zapisal črniški župnik Novak,¹⁰¹ na drugi strani pa jih je državna oblast lahko gledala postrani, češ, da delujejo premalo v domoljubnem duhu.

Dokaz patriotičnega duha so nekateri škofje videli prav v karitativnih dejavnostih župnij in duhovščine ter različnih nabirkah, ki so jih organizirali. Pri tem pa je potrebno opozoriti, da vse nabirke niso bile namenjene le beguncem, državi ali vojaški industriji, pač pa pogosto tudi sosednjim župnijam in ljudem v stiski ob različnih naravnih in drugih nesrečah (požari).¹⁰² Prav tako so sprva pogosto organizirali nabirke na prošnje različnih bolnišničnih vodstev za ranjene in obolele vojake. V Preserjah so tako nabrali okoli 500 kg jabolk, voz krompirja in jajca ter vse to prepeljali v Ljubljano, kjer so zbrano sadje in živila predali bolnišnici, ki je takrat delovala v tamkajšnjem uršulinskem samostanu. Pri takšnih aktivnostih so po svojih močeh sodelovali tudi otroci. Ti so nabirali različne robidnice, zelišča za čaje itd.¹⁰³

⁹⁹ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, Spomenica Koroška Bela 1918.

¹⁰⁰ Prim. *Vojna posojilo*, v: LŠL 49 (1914), št. XIII., str. 132–134.

¹⁰¹ Prim. A. Novak, *Črniška kronika*, str. 146.

¹⁰² Prim. *Nabirka milih darov za pogorele v Knaphah*, v: LŠL 50 (1915), št. VII., str. 89.

¹⁰³ Prim. ŽA Preserje, *Kronika župnije*, str. 112.

Škofje so želeli ponekod biti o teh aktivnostih posebej obveščeni. Škof Jeglič se je zato že leta 1915 obrnil na duhovščino s pozivom, naj mu poročajo o nabirkah in karitativni dejavnosti po župnijah. To je bil po njegovem tudi odličen odgovor vsem tistim, ki so duhovščini očitale, da niso dovolj požrtvovalni in patriotičnega duha.¹⁰⁴ Iz poročil, ki so jih potem župniki in dekani posredovali ordinariatu, je mogoče razbrati, za kaj vse so leta 1915 nabirali denar. V Adlešičih je župnik sam iz svojega premoženja podpiral družine svojih sorodnikov, ki so bili ob mobilizaciji vpoklicani v vojsko. Dalje je daroval še za Rdeči križ, različnim društvom, v župniji je podpiral šest galiških beguncev itd. Zanimiv je njegov zapis, da je v teh vojnih razmerah z donacijo podprl tudi slovenski tisk, in sicer *Dolenjske novice*, da bi te zaradi zmanjšanja števila naročnikov ne prenehale izhajati.¹⁰⁵

Iz Ambrusa je prišlo poročilo, da je župnik osebno daroval denar za Rdeči križ, perilo za vojake in ranjence v bolnišnicah. Za podobne namene so ob različnih priložnostih darovali tudi drugi ljudje.¹⁰⁶ Dekanija Loka je denimo samo za Rdeči križ nabrala nekaj več kot 2.277 kron, prav tako pa več kot 1.655 kron samo za različne oblike podpor. Nabirali pa so seveda še za druge namene; za begunce, pomožno akcijo deželnega odbora, za domačine itd.¹⁰⁷ Tovrstne akcije so se odvijale tudi po drugih župnijah in krajih širom monarhije. Škof Jeglič je na podlagi teh poročil, ki sicer niso bila popolna, saj jih nekateri (še) niso poslali, uspel sestaviti splošno oceno o požrtvovalnosti ljudi in duhovnikov v prvih mesecih vojne. Tako so denimo samo za Rdeči križ zbrali in prek ordinariata odposlali 13.209,65 kron, za begunce v Galiciji je škof lahko izročil 1.738,36 kron. Škof je k temu še dodal: »Koliko ste pa poslali vladi potom c. kr. glavarstev! In koliko se je po raznih župnijah storilo za begunce v denarju in živilih! Mislim, lahko stopimo pred svet in lahko ponosno rečemo: duhovniki in verniki ljubljanske škofije smo svojo patriotično dolžnost storili v polni meri.«¹⁰⁸ Podobna poročila so pošiljali tudi še pozneje.

Omenjeno patriotično dolžnost so ves čas vojne v večji ali manjši meri seveda dokazovali tudi po župnijah ostalih škofij. Toda če so nekateri lahko darovali precej sredstev, so bile na drugi strani tudi posamezne župnije, ki pri tem niso mogle sodelovati. Razlog je bil preprost – farani sami so bili preveč ubožni, da bi lahko še kaj darovali. Župnik župnije Sv. Magdalena v Mariboru je prav to navedel kot razlog, zakaj v njihovi župniji niso nabrali mnogo denarja.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Prim. *Spominske knjige in statistika*, v: *LŠL* 50 (1915), št. I, str. 14.

¹⁰⁵ NŠAL/ŠAL V., *Vojne zadeve*, fasc. 310, *Vojaške zadeve 1878–1916*, ovoj Podporne zadeve duhovščine za blažitev posledic vojne – poročila 1915, Poročilo župnijskega urada Adlešiči o karitativnem delovanju župnika in župnije v prvih mesecih vojne.

¹⁰⁶ Prav tam, Poročilo o delovanju duhovščine v korist bojevnikom – župnija Ambrus.

¹⁰⁷ Prav tam, Pomožna vojna akcija – dekanija Loka.

¹⁰⁸ Delo duhovnikov za vojne potrebe, v: *LŠL* 50 (1915), št. V, str. 70.

¹⁰⁹ Prim. NŠAM, Pastoralne konference, Pastoralne konference za leto 1915, šk. 12.

Očitno pa za manjše nabirke niso bile krive le omenjene slabe razmere, pač pa so k temu pripomogle tudi različne govorice in ugotovitve glede nepravilnosti, ki so se pojavljale pri nekaterih društvih. Ljudje so izvedeli, »da ni doseglo to karitativno delo svojega namena in da so se denarne zbirke za vse kaj drugega porabile, je pojenjala radodarnost«, kakor je zapisal župnik v Lescah.¹¹⁰ Zlasti naj bi bili ljudje nezaupljivi do Rdečega križa. Pri tem naj bi se ves čas pojavljale nepravilnosti, na kar so bili pozorni tudi drugi, kakor nas opozarjajo različni dnevniški zapisi.¹¹¹

5 PASTORALA MED VOJAŠTVOM

»Najaktualnejše pastirsko vprašanje so sedaj naši vojaki,« je leta 1916 pisalo v *Vzajemnosti*.¹¹² Dejansko so bili krajevni duhovniki v reševanje tega vprašanja vsaj deloma vključeni že takoj ob začetku vojne, v prvi vrsti seveda s primer-no duhovno oskrbo vseh vpoklicanih v vojaško službo, kmalu pa so se temu pridružile še druge skrbi. Apostolski vojaški vikar je namreč kaj hitro spoznal, da je vojaške duhovščine premalo, da bi lahko zagotavljala primerno duhovno oskrbo vojaštva po vseh krajih in vseh vlakih, ki so s frontnih črt vozili ranjene in obolele. Zato se je obrnil na krajevne škofo z naročilom, naj v svojih škofijah določijo nekatere, ki bi delovali na takšnih vlakih. Takim duhovnikom bi rad podelil jurisdikcijo, obenem pa so jim zagotovili tudi brezplačno vožnjo s temi vlaki. Na to so se odzvali tudi v ljubljanski škofiji in tako so bili za posamezne proge določeni nekateri duhovniki oziroma kanoniki. Med temi je bil denimo tudi Ignacij Nadrah,¹¹³ poleg njega pa je takšno nalogo potem opravljal tudi Franc Hiersche,¹¹⁴ takratni župnik v Radečah.¹¹⁵ Toda to še zdaleč ni zadoščalo, saj so se polnile tudi sanitetne ustanove, ki so se, glede na razmere, vzpostavljale v večjih mestih po monarhiji.

Že oktobra 1914 so v ljubljanski škofiji na posebni konferenci obravnavali vprašanje duhovne oskrbe bolnikov in ranjencev po ljubljanskih vojaških sanitetnih ustanovah. Na njej so sodelovali tudi predstavniki različnih redovnih skupnosti. Ugotavljali so razmere na področju pastoralne oskrbe vojaštva. V Ljubljani sta takrat delovala dva vojaška duhovnika, ki pa za vse bolj napolnjene sanitetne ustanove nista zadoščala. Zato so se navzoči duhovniki zavzeli, da se uredi in izboljša duhovna oskrba ranjencev in obolelih v ljubljanskih bolnišni-

¹¹⁰ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Lesce* 1918.

¹¹¹ Prim. E. Lampe, *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1918)*, ur. M. Ambrožič, Ljubljana 2007, str. 38; F. Milčinski, *Dnevnik 1914–1920*, Ljubljana 2000, str. 63.

¹¹² *Vzajemnost* 1916, št. 10, str. 113–114.

¹¹³ Ignacij Nadrah, r. 24. 12. 1868, Ivančna Gorica; m. 9. 7. 1893; † 17. 11. 1951, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 446. Dolgoletni generalni vikar ljubljanske škofije, stolni prošt.

¹¹⁴ Franc Hiersche, r. 14. 12. 1866, Početty, Češka; m. 21. 8. 1889; † 12. 2. 1954, Polzela. V: prav tam, str. 788.

¹¹⁵ Prim. *Dušno oskrbovanje ranjencev na železnicah*, v: *LŠL* 49 (1914), št. XII., str. 124.

cah. Pri tej razdelitvi delokroga med redovniki in škofijsko duhovščino so se ozirali tudi na znanje jezikov posameznih duhovnikov, ki bi lahko duhovno oskrbeli večji krog vojaštva. Tako so denimo določili, da poljske in slovaške ranjene ter obolele vojake oskrbuje salezijanec Ignacij Stuchly,¹¹⁶ skrb za vojaške ogrske narodnosti pa je bila poverjena jezuitu Janezu Hrubešu.¹¹⁷ Zavedali so se, da škofijski duhovniki nimajo jurisdikcije v vojaških ustanovah, zato so prosili škofa Jegliča, da jim priskrbi te legitimacijske karte.¹¹⁸ Škof Jeglič je zato posredoval pri vojaškem vikariatu na Dunaju in pridobil omenjene legitimacijske karte ter jih razdelil med določene duhovnike. Vojaški mornariški superior Karel Kokolj¹¹⁹ je bil te pomoči še kako vesel, prosil pa je tudi, da bi pristojni duhovniki v posameznih bolnišnicah darovali svete maše. Glede tega je ordinariat povabil duhovnike, naj se javijo vsi tisti, ki bi mogli maševati za ranjence. Na to vabilo so se odzvali predstavniki posameznih redovnih skupnosti, ki so se potem zavezali, da bodo ob določenih dneh maševali v posameznih objektih vojaških sanitetnih ustanov.¹²⁰ Pri tem so bolnim in ranjenim vojakom podeljevali svete zakramente, jim razdeljevali knjige, časopise in jim na njihovo željo pomagali pri pisanju različnih prošenj, pisem itd.

5.1 »Pastorala vpoklicanih vojakov«

Takšne naloge so bile sprva namenjene duhovnikom v večjih mestih in garnizijah, kjer so pač delovale bolnišnice, ali pa v tistih krajih, koder je potekala železniška proga. Po drugih župnijah so se duhovniki z vojaško pastoralo najprej srečevali v skrbi za domače vpoklicane vojake. Večino le-teh so, kakor je bilo že omenjeno, pospremili na njihovi poti proti bojiščem, kjer so za njihovo duhovno oskrbo po najboljših močeh skušali skrbeti vojaški kurati.¹²¹ Toda tudi domači župniki so še potem, ko so bili poslani na fronto, želeli vplivati nanje. »Kratko bi se reklo, duhovniki so skušali biti vpoklicanim isto, kot da bi bili dotični vojaki doma,« je zapisal dobravski župnik. Pri tem je navajal, da so svojim faranom v vojaški suknji skušali pomagati na različne načine: od pisanja prošenj za dopuste do različnih vlog, podpor itd.¹²² Mnogi župniki so bili zato v pismeni zvezi z vpoklicanimi vojakmi.

¹¹⁶ Ignacij Stuchly, r. 14. 12. 1869, Boleslav, avstrijska Šlezija; m. 3. 11. 1901; † 17. 1. 1953. V: B. Kolar, *In memoriam II: nekrolog salezijancev neslovenske narodnosti, ki so delovali na Slovenskem*, Salve, Ljubljana 1997, str. 116–119.

¹¹⁷ Janez Hrubeš, r. 3. 11. 1878, Dunaj; m. 26. 7. 1909; † ? – V: *Catalogus cleri 1914*, str. 142; 185.

¹¹⁸ *Zapisnik seje ljubljanske duhovščine dne 13. 10. 1914 »O dušnem oskrbovanju vojakov ranjencev.«* V: NŠAL/ŠAL, *Vojne zadeve*, fasc. 313, št. 5144.

¹¹⁹ Karl Kokol(j), r. 3. 11. 1865, Sv. Barbara v Halozah; m. 6. 7. 1890; † 1. 9. 1931, Ljubljana. Glej: Slovenec, 2. september 1931, str. 5.

¹²⁰ *Zapisnik seje ljubljanske duhovščine dne 13. 10. 1914 »O dušnem oskrbovanju vojakov ranjencev.«* V: NŠAL/ŠAL, *Vojne zadeve*, fasc. 313, št. 5144.

¹²¹ O vojaških kuratih in njihovi pastorali glej: M. Šimac, *Vojaški duhovniki*, str. 146–190.

¹²² NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, Promemoria Dobrava 1918.

Ponekod pa so bili duhovniki pri tem izvrševanju »*pismenega dušnega pastirstva*«, kakor je to označil notranjski duhovnik,¹²³ ovirani. Župnik v Gorjah je škofu tako potožil, da vsega tega, kar bi želel narediti za svoje mobilizirane može in fante, ne more storiti. Razlog naj bi bil, da »je bil denunciran kot politično zanesljiv«. Dodal je še, da je to zvedel »iz gotovega vira« in menil, da je to tudi vzrok, zakaj »mnogo pisem ni dobil, ravnotako pa tudi vojaki njegovih ne«. ¹²⁴ Takšni primeri pa so le redko zabeleženi, drugod naj bi bil stik z vojaštvom, kolikor so to dopuščale vojne razmere, nemoten. Seveda so že sami dobro vedeli, kaj smejo in česa ne smejo zapisati – državna cenzura je pač povzročila avtocenzuro. Na takšne stike so bili odzivi dokaj različni. Ponekod so si z duhovnikom dopisovali le nekateri, drugod pa je, vsaj za večje praznike, domači župnik poslal voščilnice vsem vpoklicanim v vojaško službo.¹²⁵ Nekateri so tudi v drugem času poskusili storiti nekaj takšnega in stopiti v »ožjo zvezo z vojaki svoje župnije«. Zato je dal župnik neke župnije na Notranjskem leta 1916 natisniti nekaj sto dopisnic s pozdravi domačega župnika: »Kajti že 10 do 20 mesecev ni videl, ni govoril župnik s svojimi; naj govori vsaj pismeno!«¹²⁶ Nekateri župniki so ves čas vojne tudi zbirali takšna pisma, pa tudi pisma, ki so jih vojaki pisali domačim ali prijateljem in jih, če so bila bolj zanimiva, prepisovali v župnijske kronike. Dobro so se namreč zavedali, da bodo ta prihodnjim rodovom predstavljala pomemben vir za raziskovanje teh hudih časov.¹²⁷

Poleg pisem so vojake skušali oskrbeti tudi z dobrimi knjigami, časopisi in listi. V prvi vrsti pa so pogosto pošiljali molitvenike. Tudi na ta način so domači župniki dali vojakom vedeti, da niso pozabili nanje. Zaradi tega naj bi si ponekod duhovniki pridobili simpatije, saj so se jim vojaki potem z različnimi razglednicami in pismi zahvaljevali za to pozornost.¹²⁸

Ob vsem tem so se župniki in drugi duhovniki obračali na vojaške kurate in jih spraševali, kaj bi še lahko storili za vojake na bojnih poljanah.¹²⁹ Vojaški kurat Leopold Turšič¹³⁰ je na ta vprašanja odgovoril s pobudo za ustanovitev posebnega letaka ali lista, ki bi se vojakom pošiljal vsakih 14 dni. Predlagal je, da bi takšen list obsegal nekako štiri strani in podrobno opisal, kako si je zamislil samo sestavo lista. »Na prvi strani bi bila kratka pridiga, meditacija ali razprava,« je razložil svoje misli Turšič, »na drugi kake novice iz domovine, na tretji novice iz vojske, na zadnji drobiž: opomin h kesanju, kaki izdihljaji itd.«

¹²³ Prim. *Vzajemnost*, 1916, št. 5-6, str. 68.

¹²⁴ NŠAL/SAL V., Vizitacije, fasc. 15, Promemoria Gorje 1918.

¹²⁵ Prim. *Jerebova kronika*, str. 263.

¹²⁶ *Vzajemnost*, 1916, št. 5-6, str. 68.

¹²⁷ Prim. A. Mrkun, *Homec*, str. 93–102.

¹²⁸ Prim. *Vzajemnost*, 1915, št. 12, str. 189.

¹²⁹ Prim. prav tam, 1916, št. 10, str. 113–114.

¹³⁰ Leopold Turšič, r. 13. 11. 1883, Stari trg pri Ložu; m. 15. 7. 1907; † 30. 5. 1927, Krško. V: *Letopis 2000*, str. 429.

Prav tako je pojasnil, da vojaki sicer res potrebujejo molitvenike, a tak list bi bil še potrebnější, saj »prinese kaj novega, tako zaželeno spremembo«. Na ta način bi se, kakor so mislili tudi nekateri drugi duhovniki, lahko vplivalo na slabe posledice, ki jih povzroča vojska. List pa bi predstavljal tudi neke vrste pot za delovanje med temi možmi po koncu vojne. Turšič je ob tem predlagal tudi ime: *Pozdrav iz domovine*.¹³¹ Glavno vprašanje je seveda predstavljal denar za ta projekt. Sredstva so sicer poskusili pridobiti s strani države, a največ so za ta projekt, kot kaže, prispevali duhovniki, ki so očitno presodili, da gre za dobro stvar.¹³² Prav na podlagi teh sredstev je nato prva številka *Pozdrava iz domovine* izšla konec januarja 1916. V njej so bili pozvani tudi možje in fantje, naj po svojih močeh prispevajo za to, da bi se list obdržal.¹³³ Duhovniki so ta list posredovali vojakom in odziv naj bi bil, vsaj pri nekaterih, precej ugoden. Tudi na ta način so torej poskušali vplivati na dušni blagor svojih faranov.

5.2 Vpliv vojaštva na župnije

Če so z domačimi vojaki ohranjali pisne stike in na ta način poskušali skrbeti tudi za njihov dušni blagor, so v domačih župnijah, zlasti po vojni napovedi Italije, kmalu imeli veliko več opraviti tudi z duhovno oskrbo vojakov, ki so se znašli v njihovih krajih. Zlasti po maju 1915 so bile v neposrednem zaledju soškega bojišča pogosto nastanjene različne vojaške enote. Nekatere so prihajale z bojišča na počitek, druge so bile prepeljane od drugod in so se odpravljale na frontno črto, tretje pa so bile dlje časa v rezervi. Večje enote so razpolagale z vojaškimi kurati, ki so skrbeli za versko življenje med njimi. Če pa teh ni bilo in je šlo za katoličane, so za njihovo duhovno oskrbo poskušali skrbeti tamkajšnji krajevni duhovniki.

V Ribnico sta 17. septembra 1915 s soškega bojišča prišla 14. dragonski polk in »6. deželno brambeni polk ulancev«. Podpolkovnik dragoncev se je obrnil na dekana Skubica in ga prosil, da »duhovščina ribniška« poskrbi za dušno oskrbo vojaštva, saj svojega vojaškega kurata niso imeli. Za njih je dekan tako prvič maševal v nedeljo, 26. septembra. Takrat je imel pridigo v nemščini, častniki pa so potem dekana prosili, naj ima v prihodnje tudi češko pridigo, saj je bilo »2/3 vojakov Čehov«. Dekan je to sprejel in pozneje za vojake imel pridige v češčini, posebno še, ker so Nemci kmalu odšli iz Ribnice in so tam ostali le še češki in ogrski vojaki.¹³⁴ Tako kot ribniški dekan so bili za takšno dušno oskrbo naprošeni tudi po drugih župnijah, pri čemer pa je bilo veliko odvisno tudi od pove-ljujočih častnikov. Ti seveda niso bili vsi enako naklonjeni duhovščini oziroma

¹³¹ *Tole pa res naredimo za naše vojake!* V: *Vzajemnost*, 1916, št. 1-2, str. 19–20.

¹³² Prim. *Vzajemnost*, 1916, št. 3-4, str. 36.

¹³³ Prim. *Pozdrav iz domovine*, 1916, št. 1.

¹³⁴ Prim. *ŽA Ribnica, Župnijska kronika*.

niso posvečali veliko pozornosti skrbi za versko življenje. To je nato v določeni meri vplivalo tudi na vojake.

Poleg maševanja so se župniki velikokrat, posebej pa pred večjimi prazniki ali pred odhodom na bojišče, znašli v vlogi spovednika. Črniški župnik in dekan Novak je v župnijsko kroniko zapisal, da so ob koncu marca in v začetku aprila 1916 vsak dan tri tedne spovedovali vojaštvo. K temu je dodal: »Človek mora postati polyglot po sili, ker prišli so k spovedi Slovenci, Čehi, Poljaki, Rusini, Nemci.«¹³⁵ Za prvo silo so si duhovniki pri tem pomagali s posebnimi knjižicami *Confessarius polyglottus*, v katerih so bila v različnih jezikih zapisana spovedna vprašanja in obrazci.¹³⁶ Vprašanje pa je, koliko župnikov je takšno knjižico takrat imelo v svojih knjižnicah. Zato pa je potrebno omeniti, da so slovenski duhovniki, tako kot njihovi sobratje v vojaški službi, imeli veliko prednost prav zaradi znanja jezikov. Mnogi pa so se različnih, posebej slovanskih jezikov, za silo priučili kar sproti.

Omenjena vloga župnikov, kot dušnih pastirjev vojaških oseb, je bila še posebej pomembna tam, kjer se je za krajši ali daljši čas vzpostavila vojaška sanitetna ustanova. Če te ustanove niso imele lastnega vojaškega kurata, je skrb za duhovno oskrbo ranjenih in bolnih spet padla na pleča krajevnega župnika oziroma tamkajšnje duhovščine. Na Bledu, kjer so bile vojaške bolnišnice, nekaj časa ni bilo nobenega vojaškega kurata. »Zato je vojaška oblast prosila, da je opravljal versko službo za vojake,« lahko preberemo v vizitacijskem poročilu iz leta 1918 za omenjeno župnijo.¹³⁷ Dogajalo pa se je tudi, da so bili vojaški kurati sicer prisotni in odgovorni za bolnišnico, a so svoje naloge slabo opravljali. Nad takšnim češkim duhovnikom se je 16. oktobra 1915 v farni kroniki pritoževal tudi ribniški dekan.¹³⁸ Pogosto so potem namesto za dušno oskrbo bolnikov poskušali poskrbeti župniki in krajevna duhovščina.

Da bi vsi krajevni duhovniki lažje opravljali to poslanstvo med vojaštvom, je iz Rima prišlo naslednje sporočilo: »S. Poenitent. apost. daje duhovnikom, ki so kakorkoli v vojni službi, isto oblast glede spovedovanja kakor vojnim kuratom.«¹³⁹ Šlo je torej za to, da so duhovniki s tem prejeli posebna pooblastila, da so smeli spovedovati in podeljevati odvezo tudi za vse tiste prestopke, ki so bili sicer posebej pridržani Apostolskemu sedežu oziroma papežu. Na ta način je bilo olajšano delo krajevni duhovščini, ki je marsikje v resnici opravljala subsidiarno vlogo vojaških kuratov. Takšne naloge je v Leonišču dve leti opravljal tudi lazarist Alojzij Pohar,¹⁴⁰ ki je o tem svojem delu podal naslednje izčrpno

¹³⁵ A. Novak, *Črniška kronika*, str. 143.

¹³⁶ Prim. *Confessarius polyglottus: examen conscientiae in sedecia linguis ad usum sacerdotis: cum pretiunculis*, Kirch, Wien, 1914.

¹³⁷ NŠAL/SAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Bled 1918*.

¹³⁸ Prim. ŽA Ribnica, *Župnijska kronika*.

¹³⁹ *Vzajemnost*, 1915, št. 4, str. 61.

¹⁴⁰ Alojzij Pohar, lazarist, r. 19. 5. 1887, Hrastnik; m. 23. 7. 1911 Gradec, † 17. 12. 1974, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 562.

poročilo: »Tukaj je imenovani izvrševal dve polni leti popolno dušno oskrbo vseh ranjencev, od katerih jih je zelo veliko umrlo. Spovedoval je vojake v osmih jezikih; skrbel, da ni nikdo umrl brez sv. zakramentov. Obiskoval je bolnike vsaki dan, pogostokrat tudi dvakrat na dan. – Dokler še ni bilo vojske z Italijo, je bilo v bolnici precej rekonvalescentov, ki so pridno zahajali vsaki dan k sv. maši in k sv. obhajilu. Nekateri so se celo navadili na vsakdanje obhajilo. – Meseca majnika je bilo mogoče opravljati za vojake majniško pobožnost. – Ob večjih praznikih, posebno seve o božiču in vel. noči so prejeli skoro vsi sv. Zakramente. – Ko je izbruhnila vojska z Italijo, so bili nastanjeni v bolnici večinoma le težko ranjeni, ki se ve, niso mogli k sv. maši; vendar je bilo mogoče, da so tudi zelo težko ranjeni prisostvovali o božiču polnočnicam; ležali so na nosilih v kapeli okoli oltarja. –

2. Razun tega je imenovani prevzel prostovoljno tudi vso dušno oskrbo ranjencev na objektu št. 4 v belgijski vojašnici, dokler je imel tam svojo podružnico »Rdeči križ«. – Pozneje je prevzel pomoč tamošnjemu voj. kuratu za celo rezervno bolnico s 1200 ranjenci. – Ker je bolnica v bližini naše cerkve, je bil v odsotnosti voj. kurata klican na vse objekte ob vsaki uri. To delo je izvrševal tudi, ko je postala vojašnica rezervna bolnica za nalezljive bolezni. Obhajanih je bilo v tej bolnici včasih na en dan do 50, posebno v adventu l. 1915. –

3. Razun tega je bil imenovani tudi v pomoč v kolera bolnici izven mesta, kamor je večkrat nesel poslednje sv. zakramente in kjer so mu 4 bolni na koleri takorekoč v naročju umrli.«¹⁴¹

Pohar je pri svojem delu hudo zbolel in bil nekaj časa na zdravljenju. Po prestani bolezni je menil, da je dovolj dobrega zdravja za opravljanje vseh opisanih nalog. Kazalo pa je, da se bo bolezen ponovila, zato so ga predstojniki leta 1916 razrešili vseh nalog in premestili v Gradec.¹⁴² Tako kot Pohar v Ljubljani, so te naloge opravljali tudi duhovniki po drugih krajih, kjer so krajši ali daljši čas delovale vojaške sanitetne ustanove. Med njimi se je znašel tudi takratni rektor Škofovih zavodov, dr. Janez Gnidovec.¹⁴³ Njegovo delovanje je v spominski črtici opisal Rado Bednarik (1902–1975), ki je s še nekaterimi dijaki begunci takrat zavetje našel prav pod zavodsko streho. Bednarik in njegov prijatelj, prav tako begunec, sta med poletnimi počitnicami ostala v Zavodih in kot mašna strežnika pomagala dr. Gnidovcu pri svetih mašah. Spremljala pa sta ga tudi pri obiskih vojakov po zavodski bolnišnici: »Pa smo šli iz hodnika na hodnik, gor, dol, iz sobe v sobo. Gospod rektor, ki je nosil Najsvetejše, je kar z glavo pokimal desno, levo, gor, navzdol, da sva znala, v katero sobo in na kateri hodnik kreniti.

¹⁴¹ Poročilo o delovanju Alojzija Pohar, duhovnika misijonske družbe v treh rezervnih bolnicah tekom 2 let: od oktobra 1914 do okt 1916 v Ljubljani, v: NŠAL/ŠAL, *Vojne zadeve*, fasc. 314, št. 4530.

¹⁴² Prav tam.

¹⁴³ Janez Francišek Gnidovec, r. 29. 9. 1873, Ajdovec; m. 23. 7. 1896; † 3. 2. 1939, Ljubljana. Škof. V: *Letopis 2000*, str. 346.

/.../ V dvorani je bilo tiho, ko so se drugi bolniki (po obrazu je vedel, katerega je pripravil za sv. obhajilo, čeprav jih je dnevno sto in še več v dvajsetih različnih sobah obhajal) spoštljivo pripravljali za pobožnost. /.../.« Po Bednarikovem opisu je bila ob Zavodih postavljena tudi posebna lesena baraka »za bolne na koleri«. Tudi tja se je dr. Gnidovec odpravil, da je lahko umirajočim podelil svete zakramente, strežnika pa sta ga čakala pred vrati.¹⁴⁴

Zanimivo je, da se je o njegovem delovanju našel dokument tudi v Vojnem arhivu na Dunaju. Gre pravzaprav za kratko poročilo, ki ga je na Apostolski vojaški vikariat naslovil rektor sam. Iz njega je razbrati, da so v mesecu maju 1917 za bolnike in sanitetno mašo v zavodski kapeli opravili sedem svetih maš. Pri tem je petkrat maševal dr. Gnidovec, po enkrat pa sta zanje maševala prof. dr. Anton Breznik¹⁴⁵ in prof. Pengov.¹⁴⁶ Dr. Gnidovec je vojake in ranjence vedno nagovoril tudi s pridigami; nemško in slovensko. Število udeležencev je bilo seveda različno. V poročilu je zapisal še nekaj podatkov o pobožnostih in molitvah litanij, ki so se pred Najsvetejšim molile v slovanskih, nemškem pa tudi v madžarskem jeziku.¹⁴⁷ Podobno poročilo sta na Dunaj poslala tudi dr. Franc Ksaver Lukman¹⁴⁸ in dr. Guido Rant.¹⁴⁹ Prvi je v njem popisal dušno oskrbo bolnih in ranjenih v rezervni bolnišnici št. 3 v Mariboru v mesecu avgustu 1917,¹⁵⁰ drugi pa maševanje v ljubljanski šoli za invalide v maju 1918.¹⁵¹

Ob vsem tem je potrebno na kratko omeniti tudi, da so zaradi vedno dlje trajajoče vojne duhovniki tu in tam imeli vse pogostejše opraviti tudi z nespoštljivim odnosom do vere, duhovnikov in verskih obredov. Takšen primer je bil denimo ranjeni Madžar, ki se je zdravil v bolnišnici v škofovih zavodih. Ko je dr. Gnidovec vstopil v sobo z Najsvetejšim, se je ta »surovo zarežal. Rektor je odložil Najsvetejše na mizo«, se je spominjal Rado Bednarik, »in je s presunljivim glasom, kakršnega še živ dan nisem slišal, zavpil nad surovežem, da je on kot vojaški kurat stotnik in da naj vsaj saržo spoštuje. Bolnik se je zdrznil in se je izgovarjal, da ni verujoč.« Madžar naj bi se, po zaslugi in molitvi rektorja, čez nekaj dni spreobrnil in bil »pobožno obhajan«. ¹⁵² Zanimivo je, da se je dr. Gnidovec pri tem ravnanju skliceval le na svoj čin, čeprav bi lahko proti takšnemu ravnanju po vojaških pravilnikih postopal tudi precej bolj strogo. Vojaški

¹⁴⁴ Rado Be.: *V spomin rektorju in škofu dr. Gnidovcu in nam za vzgled*, v: *Vestnik društva Jeglič*, 1939, str. 239.

¹⁴⁵ Anton Breznik, r. 26. 6. 1881, Ihan; m. 14. 7. 1905; † 26. 3. 1944 Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 439.

¹⁴⁶ Franc Pengov, r. 4. 8. 1876, Sv. Jakob ob Savi; m. 22. 7. 1899; † 2. 9. 1954. V: prav tam, str. 447.

¹⁴⁷ Prim. ŐSTA/KA, AFV, karton 229, Rektor D. J. Gnidovec [priloga 1].

¹⁴⁸ Franc Ksaver Lukman, r. 24. 11. 1880, Loke pri sv. Juriju ob Taboru; m. 1905; † 12. 6. 1958, Ljubljana. V: Lukman, F. Ks.: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi336060/> (dostopno na spletu 1. 6. 2015).

¹⁴⁹ Guido Rant (OFM), r. 16. 1. 1880, Dobrova; m. 14. 7. 1902; † 7. 5. 1956, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 448.

¹⁵⁰ Prim. ŐSTA/KA, AFV, karton 232, Lukman, dr. Franz Xaver [priloga 2].

¹⁵¹ Prim. prav tam, karton 244, Dr. p. Guido [sic!] Rant [priloga 3].

¹⁵² Rado Be.: *V spomin rektorju in škofu dr. Gnidovcu in nam za vzgled*, v: *Vestnik društva Jeglič*, 1939, str. 239.

pravilnik, ki ga je tudi omenjeni Madžar moral poznati, je namreč v členu, ki je govoril o motenju vere, posebej določal kazni za takšno ravnanje.¹⁵³

5.3 Bolezni

Že iz Gnidovčevega opisa delovanja lahko razberemo, da so z vojsko in vojaki v župnije prišle tudi nalezljive kužne bolezni; posebej je potrebno izpostaviti kolero in tifus. Duhovnike so tako oblasti uporabljale, da so ljudem pojasnjevali vzroke in jih poučevali, kaj storiti, da bi se, če že ne preprečilo, vsaj omejilo širitev bolezni. Seveda so ti poskušali tudi obiskovati takšne bolnike, civilne ali vojaške, in jim prinašati tolažbo svetih zakramentov, kakor je to delal črniški dekan Novak.¹⁵⁴ V *Voditelju v bogoslovnih vedah* se najde zanimiv pri-spevek, ki podaja nekaj navodil, kako naj duhovniki ravnaajo ob takšnih obiskih in kaj se priporoča za dezinfekcijo. Pri tej naj bi se uporabljala vodna sopara, razpuščeno živo apno za stranišča ali pa karbol, lizol, »za desinfekcijo rok nam dobro služi špirit«. Duhovniki, so zapisali, morajo po vsakem takem obisku posebej skrbeti tudi glede obleke in jo razkužiti, pri čemer so malce naivno zapisali, da bi naj »solnčni žarki, kamor naravnost pridejo«, uničili vse bacile, ki povzročajo bolezni. Veliko bolj učinkovito je bilo navodilo, naj se oblačila dajo v krop, šele pozneje naj se jih opere.¹⁵⁵ O dezinfekciji je pisal tudi domžalski župnik France Bernik,¹⁵⁶ ki je v tamkajšnji bolnišnici večkrat pomagal spovedovati bolne, pozneje pa je dlje čase sam opravljal posle vojaškega kurata.¹⁵⁷

Pojav ali sum bolezni med vojaki, nastanjenimi v posameznih krajih, sta povzročila, da so se ti kraji znašli v karanteni. Posledično je to seveda vplivalo na življenje kraja in tudi na pastoralo duhovščine. Gibanje je bilo ponekod strogo prepovedano, drugod omejeno. Vendar se duhovniki niso vedno držali takšnih prepovedi in so, kljub stražam, uspeli priti, kamor so bili namenjeni. Včasih pa naj bi, kakor so menili ljudje, pri takšnem razglašanju »pojava bolezni« v resnici šlo tudi za »švindlanje«. Vojaki so pač poskušali storiti marsikaj, da bi se izognili fronti.¹⁵⁸

¹⁵³ »Člen XXV: O motenju vere. Kdor Boga preklinja, bogočastje kake v državi priznane verske družine moti, s posodami in orodjem, namenjenim v božjo službo, grdo dela, javno (očitno) vero zaničuje, naj se kaznuje z ječo do jednega leta, in kedar se je z motenjem vere javno pohujšanje dalo, s težko ječo do petih let, pri veliki hudobiji do desetih let.« V: A. Komel, *Prisega in vojni člani*, Celovec 1889, str. 15.

¹⁵⁴ A. Novak, *Črniška kronika*, str. 94.

¹⁵⁵ Prim. Somrek, *Kužne bolezni in pastirsko delovanje*, v: VBV 1915, str. 134–135.

¹⁵⁶ Franc Bernik, r. 28. 9. 1870; Ljubljana – Šentvid; m. 21. 7. 1894; † 5. 11. 1948, Domžale. V: *Letopis 2000*, str. 443.

¹⁵⁷ NSAL, ŽA Domžale, fasc. 4, *Spomenica duhovnije Matere božje na Goričici 1904–1915*, str. 353.

¹⁵⁸ Prim. A. Mrkun, *Homec*, str. 89–90.

5.4 Predstavniki drugih veroizpovedi

Tako mobilizirani možje in fantje, ljudstvo, kakor tudi vojaška in krajevna katoliška duhovščina so se med vojno znašli v stiku z drugače verujočimi. To je poželo veliko zanimanja med vsemi, saj so radovedno opazovali, kako svoje verske dolžnosti izpolnjujejo drugoverci. V Ribnici je bila tako 24. septembra 1916 sveta maša za romunske vojake iz Sedmograške (uniati). Dekan Skubic je pohvalil pobožnost vojakov in precej podrobno popisal samo sveto mašo: »Vsa služba božja se vrši s petjem: poje duhovnik in vojaki. V puščico so darovali 74 K, te darove imajo menda za dolžnost. Služba božja traja nad ½ 2 uro. Celo taki, ki so včasih sanjarili o iztočnem obredu so izgubili do njega veselje, ker ta traja predolgo. Sicer pa je obred zelo lep, in ga verniki (vojaki) spremljajo z veliko pobožnostjo. Sploh so bili ti vojaki vzor vernih ljudi.«¹⁵⁹ Zdi se, da so podobne dogodke z zanimanjem spremljali tudi po drugih župnijah. Dogajalo se je tudi, da je župnik v župnišču krajši ali daljši čas gostil vojaške kurate drugih veroizpovedi. V Črničah je imel precej takšnih priložnosti tamkajšnji župnik Novak. Ob koncu meseca marca 1916 je tako sprejel vojaškega rabina Mozesa Schwarza, s katerim sta potem razpravljala o različnih verskih vprašanjih, liturgiji itd.¹⁶⁰ Podoben dogodek se je zgodil tudi v ribniškem župnišču, kjer so 16. septembra 1916 za isto mizo – »v prijaznosti« – sedeli katoliški, uniatski in razkolniški (arhijerej) vojaški kurat, skupaj z njimi pa seveda tudi Skubic.¹⁶¹ Ta srečovanja z drugoverci so po eni strani gotovo odpirala veliko vprašanj, na drugi pa so najverjetneje tudi podirala različne stereotipe, ki so bili prisotni med farani in tudi med duhovščino.

Morda je prav to spoznavanje drug drugega vsaj v posamičnih primerih vplivalo na to, da je med vojaki in tudi med civilnim prebivalstvom prihajalo do prestopov iz ene verske skupnosti v drugo. Takšni dogodki že v času miru niso bili redki. Velikokrat je imela pri tem glavno težo želja po sklenitvi zakonske zveze z drugače verujočim oziroma verujočo, včasih pa so temu botrovali tudi drugačni razlogi. S takšnimi prestopi so se v vojnem času srečevali tako vojaški kurati na bojnih poljanah, kot tudi krajevna duhovščina v posameznih škofijah, o njih pa je večkrat poročalo časopisje. Časopis *Slovenec* je tako oktobra 1914 prinesel notico o izstopu osmih Nemcev iz Katoliške cerkve v Mariboru.¹⁶² Na drugi strani je denimo leta 1916 isti časopis poročal o prestopu artilerijskega poročnika Bruna Fürsta iz Moravske, ki je iz judovske vere prestopil v katoliško.¹⁶³ Ti prestopi so bili deležni le kratkih notic, večje medijske pozornosti pa

¹⁵⁹ ŽA Ribnica, *Župnijska kronika*.

¹⁶⁰ A. Novak, *Črniška kronika*, str. 142–143.

¹⁶¹ ŽA Ribnica, *Župnijska kronika*.

¹⁶² Prim. *Slovenec*, 22. oktober 1914, str. 6.

¹⁶³ Prim. *Slovenec*, 14. julij 1917, str. 6.

je bil očitno deležen prestop »turškega vojaka« v katoliško Cerkev. V resnici je šlo za Bošnjaka Meha Jusića, ki je bil doma iz Čeliča. Več mesecev se je, kakor je poročalo časopisje, »poučeval v resnicah katoliške vere«. Dne 4. februarja 1917 je bil potem slovesno krščen v Horjulu pri Vrhniki.¹⁶⁴ Za botra mu je bil major Karel Eder. Poročilo o tem dogodku se je končalo takole: »Na posebno željo izpreobrnjenca mu je presvetli gosp. Knezoškof ljubljanski podelil še zakrament sv. birme 8. februarja. Dal Bog, da v pravi katoliški veri vztraja do konca!«¹⁶⁵

Drugoverci so vojaškim kuratom, kot tudi krajevnim duhovnikom, predstavljali različne izzive in sprožali številna vprašanja glede pastorage: »Če so na smrt bolni, ali naj jih pustim?«, se je spraševal vojaški kurat Janko Cegnar.¹⁶⁶ Vprašanja o tem, kako ravnati z drugoverci v smrtni nevarnosti, seveda niso bila edina, s katerimi so se srečevali župniki. Ti so bili pravzaprav včasih v precepu, saj so po eni strani morali upoštevati cerkvene predpise, po drugi strani pa niso smeli nasprotovati vojaškim oblastem. Te so od njih večkrat zahtevale nemogoče – tako tudi pokopavanje drugovercev, česar katoliški duhovnik po cerkvenih predpisih ni smel storiti. Prav tako se je ob tem izpostavljalo vprašanje glede pokopa nekatoličanov na katoliškem pokopališču. Če so bila ta večja, so običajno imela tudi posebej določen in ograjen prostor, kamor so se poleg prestopnikov, samomorilcev itd. pokopavali tudi drugoverci. Kaj pa naj storijo tam, kjer so bila pokopališča manjša in takšnega prostora ni bilo? S takšnimi vprašanji so se soočali mnogi, med njimi pa se je avgusta leta 1915 znašel tudi župnik v Dolnjem Logatcu, Valentin Remškar.¹⁶⁷ V njegovi župniji je namreč delovala mobilna rezervna vojaška bolnišnica (4/16), kjer so umirali tudi verniki drugih veroizpovedi. Vojaška oblast je od župnika zahtevala, da blagoslovi trupla »nekatoličanov«, ker pa tega ni smel storiti, so ga potem tožili na etapno poveljstvo v Ljubljano. Remškar se je nato obrnil na škofa Jegliča s prošnjo, naj on odloči o tem vprašanju oziroma stori ustrezne korake na pristojnem mestu. Res je škof Jeglič že 28. avgusta t. l. podal posebno navodilo glede pogrebov nekatoliških vojakov na katoliških pokopališčih, pri tem pa posebej poudaril, da katoliški duhovnik v nobenem primeru ne sme pokopavati nekatoličanov.¹⁶⁸

Ob soočanju s smrtjo in umiranjem vojakov velja omeniti, da so se tudi med njimi dogajali primeri samomorov. Cerkev je bila glede tega zelo jasna in je pokopavala le v primerih, ko so bili ugotovljeni vzroki oziroma, da je to oseba storila zaradi »pomračenja uma«, kakor je mogoče prebrati v knjižici *Krščanski*

¹⁶⁴ Krst omenjenega vojaka je zares vpisan v krstni matični knjigi dotične župnije. Za ta podatek se zahvaljujem Tonetu Krampaču.

¹⁶⁵ Slovenec, 10. februar 1917, str. 6.

¹⁶⁶ Janko (Ivan) Cegnar, r. 12. 10. 1887, Stara Loka; m. 14. 7. 1910; † 9. 9. 1939, Ljubljana Trnovo. V: *Letopis 2000*, str. 436.

¹⁶⁷ Valentin Remškar; r. 16. 2. 1871, Brezovica; m. 25. 7. 1895; † 3. 8. 1947, Dolnji Logatec. V: prav tam, str. 443.

¹⁶⁸ Prim. M. Šimac, *Vojaška zdravstvena in duhovna oskrba v Ljubljani 1914–1918*, v: M. Šimac in K. Keber, *Patriae ac humanitati*, ZRC SAZU, Ljubljana 2011, str. 144–145.

vojak.¹⁶⁹ S takšnimi primeri se je srečevala vojaška pa tudi krajevna duhovščina in v večini primerov naj bi bili ti nesrečni vojaki cerkveno pokopani. Zdi se, da so bili v vojnih razmerah do tega vprašanja duhovniki precej bolj popustljivi kakor v miru, saj je bilo med vojaki izjemno težko ugotavljati, zakaj je prišlo do takšnega dejanja in v kakšnem stanju je bilo to storjeno.

Če so nekateri duhovniki to zabeležili le v poročila in kronike, so drugi smrtne primere zapisovali tudi v mrliške matice. Tam, kjer so nekaj časa opravljali službo vojaških duhovnikov v sanitetnih ustanovah, jim je bila namreč zaupana tudi ta naloga. To pa, kakor je zapisal Bernik, ki je te posle nekaj časa opravljal v domžalski bolnišnici, ni bilo vedno lahko početje: o umrlih so velikokrat manjkali tudi osnovni podatki.¹⁷⁰

5.5 Konflikti

Župniki so se najbrž največkrat znašli v sporih s poveljujočimi častniki različnih enot, ki so bile krajši ali daljši čas nameščene po župnijah. Te so po vaseh ponekod pustile pravo razdejanje, različne kraje in pritožbe ljudi nad ravnanjem vojaštva so bile ponekod na dnevnem redu. Župniki so proti takšnemu ravnanju seveda poskušali protestirati in velikokrat so tudi uspeli doseči, da je prišlo do povračila škode. V takšni vlogi branilca svojih faranov se je velikokrat znašel tudi Finžgar, ki je ob tem v svojih spominih zapisal, da je takrat vendarle še vladala neka pravica: »Če si prišel z zakonom, si zmagal.« Iz teh spominov je mogoče razbrati, da so župniki po drugi strani večkrat vzeli v bran tudi vojake, nad katerimi so se ponekod izživljali nekateri podčastniki ali častniki. Z različnimi pritožbami na višja poveljstva ali pa samo z grožnjami, da bodo to storili, so potem velikokrat uspeli doseči, da je bil predpostavljeni vsaj prestavljen, če že ne kaznovan.¹⁷¹

Na podlagi odnosa vojakov in častnikov posameznih enot do civilnega prebivalstva so duhovniki v vizitacije in župnijske kronike zabeležili različne ocene. Te so bile le redko tako pozitivne, kakor je črniški župnik pohvalil 29. honvedski črnovojniški ogrski polk.¹⁷² Podobno pohvalno se je izrazil župnik Janez Piber¹⁷³ v Gorjah o dveh bataljonih 66. »ogerskega oz. slovaškega regimenta«. Po deseti soški ofenzivi, leta 1917, sta bila bataljona namreč poslana na krajši počitek v to župnijo, kjer so se izkazali z zglednim in pobožnim življenjem. Od tam jih je pot vodila nazaj na bojišče, kjer sta se oba bataljona znašla v 11. soški bitki. Očitno pa so se med vojaštvom in gorjanskim župnikom spletle

¹⁶⁹ V. Rozman, *Krščanski vojak: pouk slovenskim mladeničem, ki so poklicani v vojaško službo*, Maribor 1911, str. 111.

¹⁷⁰ Prim. F. Bernik, *Zgodovina fare Domžale: svojim faranom doma in na ptujem v spomin na veliko dobo farne in domovinske ljubezni spisal Franc Bernik*, Domžale 1923, str. 275.

¹⁷¹ Finžgar, *Leta mojega popotovanja*, str. 211–212.

¹⁷² Prim. A. Novak, *Črniška kronika*, str. 110.

¹⁷³ Janez Piber, r. 12. 4. 1866, Bled, m. 21. 7. 1889; † 10. 6. 1934, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 433.

prijateljske vezi. Častniki so namreč župniku »v zahvalo in priznanje« potem posredovali »dragocen spominek: rožni venec, izdelan iz drobecv laških granat z napisom: Bog nas je čuval v 11. soški bitki«. ¹⁷⁴ Toda iz drugih zapisov je mogoče razbrati, da so bili prav Ogri, od vseh nastanjenih enot, najhujši. ¹⁷⁵ Ob tem so omenjali tudi druge, zlasti češke in nemške vojake. ¹⁷⁶ Še bolj črne pa so bile tedaj ocene pripadnikov nemških enot, ki so se v zaledju soškega bojišča znašli jeseni 1917. Ti naj bi se ljudem zamerili predvsem zaradi surovega postopanja. Finžgar jih je v zapisu, ki je datiran s 13.–19. X. 1917, ostro bičal v sorški farni kroniki: »Nemška kultura – divjaki, tatovi kur, ovac in vsega. Oblastni, naduti, oholi. Ljudstvo jih primerja s hudiči.« ¹⁷⁷

5.6 Morala

Ob vseh materialnih težavah, ki jih je po župnijah povzročalo vojaštvo, je to duhovnikom povzročalo še druge skrbi. V prvi vrsti bi tu bilo mogoče izpostaviti vprašanje nravnosti, zlasti zakonsko zvestobo. V *Kroniki gospoda Urbana* je mogoče prebrati, kako so vojaki postopali do deklet in žena in kako je lepi seržant z obljubami premotil in zapeljal mlado Agato Korenovo, da je postala nezakonska mati. Pisatelj je v omenjeno kroniko v resnici skril dogodke, ki so odsevali resnično podobo vojnega časa prve svetovne vojne, s katero je bil kot sorški župnik zelo dobro seznanjen. ¹⁷⁸ Podobni dogodki pa so se odvijali tudi po drugih župnijah – od poskusov posilstev do zapeljevanj, prikrite prostitucije, do prelomljene zakonske zvestobe in ne nazadnje tudi vidnih posledic.

Ponekod so duhovniki v vizitacijskih poročilih zapisali, da so bila dekleta in žene zares zgled drugim. Župnik v Podnartu je svojo župnijo posebej pohvalil, češ da pri njih ni nobena od žena, katerih moške so bili v vojski, prelomila zakonske zvestobe v vsem obdobju vojne. Zato jim je vzklikal: »Čast, komur čast!« ¹⁷⁹ O tem, da je bila zakonska »nezvestoba neznana reč« in da so se tudi dekleta dobro držala, je mogoče prebrati v vizitacijskem poročilu iz Rateč za leto 1918. ¹⁸⁰ Toda če bi ostali le pri takšnih opisih, bi bila podoba zvestobe in vprašanje nravnosti naravnost idealna. Da je to idealiziranje, ki ni držalo niti v mirnem času, ni treba ugibati. Kako »nevarno« pa lahko postane hvaljenje, pa četudi le posameznika ali posameznice, se je najbrž dodobra prepričal kozjanski

¹⁷⁴ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, Promemoria Gorje 1918. Kot zanimivost velja omeniti, da se je župnik izjemno trudil z zbiranjem vseh mogočih materialnih ostankov in spominkov, z namenom, da bi se to potem predalo muzeju. Za takšna zbiranja »vojnih spominkov« je imel, kakor je zapisal, tudi posebno dovoljenje s strani poveljnika 5. armade.

¹⁷⁵ Prim. A. Mrkun, *Homec*, str. 90.

¹⁷⁶ Prim. NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, Promemoria Radovljica 1918.

¹⁷⁷ Prim. ŽA Sora, *Župnijska kronika*, str. 247.

¹⁷⁸ Prim. F. S. Finžgar, *Leta mojega popotovanja*, str. 211.

¹⁷⁹ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, Promemoria Podnart 1918.

¹⁸⁰ Prav tam, Promemoria Rateče 1918.

dekan Tomažič.¹⁸¹ Januš Golec je v svojih spominih zapisal, kako je pri pridigah »padlim« dekletom dekan kot svetel zgled znova in znova izpostavljajal domačin-ko Urško. Njen soprog je bil vpoklican v vojsko že ob prvi mobilizaciji, ona pa je ostala sama z majhnim sinom ter gostiščem, ki ga je upravljala. Tomažič je torej v pridigah slavil njen zgled in zvestobo vse do nekega nedeljskega jutra, ko je po maši spet srečal Urško in njenega sinčka. Tega je dekan pred cerkvijo dvignil v zrak in mu rekel: »'Pridni Jožek, ki ajaš in spankaš že skoro 4 leta pri dobri mamici, boš kmalu spoznal ateka, ki se bo vrnil domov.' Na te besede je uprl otrok oči v g. dekana in se odrezal vpricho vseh: 'Jaz sam spančkam, pri mamici ajajo g. doktor Kveder.'«¹⁸² Lahko si le predstavljamo, kako so te otrokove besede zarezale v poslušalce, še posebej pa župnika.

Marsikje v prvih dveh letih vojne tovrstna vprašanja npravnosti niso bila v ospredju, po letu 1916 pa se je, če sodimo iz vizitacijskih poročil, to ponekod začelo postopoma spreminjati. Vendar je tudi tu težko govoriti o splošnem pojavu po vseh krajih v enaki meri. Pri tem so deloma na to vplivale tudi vojne razmere in stiska. Povsod po državi je namreč pričelo primanjkovati osnovnih dobrin in tudi to je bil, kakor je omenil pesnik iz Kreda, deloma razlog, da so se žene v stiskah zatekale k plačevanju kruha s svojim telesom.¹⁸³ Pojav prostitucije naj bi se med vojno le še razširil.¹⁸⁴ »Veliko gorja je vojna povzročila v zaledju, predvsem na Notranjskem. Koliko nedolžnih dekliških duš je zamorila ledena slana, kolikim družinam je bilo uničeno skupno življenje! To je bil vzrok, da se je v letu 1916 Elizabetina otroška bolnica v Ljubljani čudovito hitro polnila z novorojenčki.« Te besede najdemo zapisane v kroniki usmiljenk, ki so potem skrbele za te zapuščene otroke.¹⁸⁵ Pri tem je mogoče nekaj vrstic prebrati tudi o posebnih primerih, ko naj bi take nezakonske otroke prinašali očetje svojih hčera ali pa matere, ki so gojile znanstvo z vojakom in se bale sinov, ki so bili takrat na fronti: »Mati se je spečala z vojakom. Zboji se sina, ki bo prišel na dopust, zato da otroka v košaro, ga pokrije s solato, pusti v otroški bolnici in izgine.«¹⁸⁶ Prihajalo pa naj bi tudi do detomorov.¹⁸⁷ Takšne pojave so zaznavali duhovniki, proti temu pa so poskušali nastopati s pridigami, s svarili z lece, ki pa niso imeli velikega učinka. Nekoliko bolj učinkovite naj bi bile različne bratovščine, ki pa tega kljub temu niso mogle preprečiti. Ponekod so na ljudstvo s slabim zgledom

¹⁸¹ Marko Tomažič, r. 8. 4. 1861, Ljutomer; m. 18. 7. 1887; † 14. 5. 1930, Kozje. V: *Letopis 2000*, str. 777.

¹⁸² NŠAM, Zapuščine duhovnikov, Golec Januš, šk. 1, Spomini, str. 1538.

¹⁸³ A. Čebokli, *Andrej Čebokli: pesnik in pisatelj iz Kreda (1893–1923)*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1999, str. 116.

¹⁸⁴ O prostituciji med vojaštvom glej: M. Sluga, *Vtakni ga, ja, ma ne prav v vsak lajben: nekaj drobcev o spolnem življenju avstro–ogrskih vojakov med prvo svetovno vojno*, v: *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, 2011, str. 5–19.

¹⁸⁵ DHKL, *Provincialna kronika Slovenske province Družbe hčera krščanske ljubezni*, tipkopis, str. 227.

¹⁸⁶ Prav tam, *Otroška bolnica v Ljubljani*, tipkopis, str. 9.

¹⁸⁷ Prim. T. Budkovič, *Bohinj 1914–1918: med fronto in zaledjem*, Mohorjeva založba, Celovec – Ljubljana – Dunaj 1999, str. 167. Odslej: T. Budkovič, *Bohinj 1914–1918*.

in pohujšljivim življenjem kvarno vplivali tudi posamezni duhovniki v vojaški suknji.¹⁸⁸ Tako so se nekateri župniki znašli na dveh frontah; pridige za ljudstvo na eni in ukrepi proti slabim kuratom na drugi strani.

Primerov nezakonskih otrok naj bi bilo v času vojne zelo veliko, povod za to pa naj bi dajali vojaki, kakor je leta 1916 menil župnik v Ljutomeru in pri tem ošvrknil predvsem pripadnike 97. tržaškega pehotnega polka.¹⁸⁹ Pa je bilo temu res tako? Duhovnikovo pero je – tako kot v mirnem času – tudi v času vojne vodilo krstne matične knjige, ki bi na to vprašanje dale najbrž najbolj relevanten odgovor. Doslej podrobne statistične študije o tem (še) ni in tudi tu ni namen, da bi se podrobneje ukvarjali le s tem vprašanjem. Zdelo pa se je primerno, da se poskusi podati vsaj okvirni, ilustrativni odgovor na zastavljeno vprašanje. V spodnji tabeli so tako predstavljeni in uporabljeni podatki iz nekaterih izbranih ljubljanskih in mariborskih krstnih matičnih knjig. Vodilo pri tem je bilo, da sta bili obe mesti sedeža vojaških garnizij, kjer je torej tudi nastanjenega vojaštva več. Pri tem je bila v Ljubljani namensko izbrana tudi matična knjiga ljubljanske bolnišnice, saj so tam že v mirnem času pogosto rojevale nezakonske matere. Zbrani podatki o vpisanih otrocih¹⁹⁰ nam podajo naslednjo sliko:

Krstne knjige	1913		1914		1915		1916		1917		1918	
	Vseh vpisanih	Nezakonskih	Vseh vpisanih	Nezakonskih	Vseh vpisanih	Nezakonskih	Vseh vpisanih	Nezakonskih	Vseh vpisanih	Nezakonskih	Vseh vpisanih	Nezakonskih
Ljubljana – bolnica	498+2	218	527	201	466	166	433	170	387	180-1	419	194
Ljubljana – Sv. Peter	468	52	467	45	402	39	308	34	277	25	272	23
Ljubljana – Sv. Jakob	106	16	110	18	92	17	78	14	69	15	67	6
Maribor – Sv. Janez Krstnik	180	56	165	53	155	45	143	40	103	26	116	44
Maribor – Sv. Magdalena	431	94	464	96	352	79	319	77	275	74	289	59
Maribor – Sv. Marija	276	59	269	44	199	41	171	29	166	35	138	24

Vir: NŠAL; NŠAM: Prepisi krstnih matičnih knjig za omenjene župnije.

¹⁸⁸ Prim. NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, Promemoria Bled 1918.

¹⁸⁹ Prim. NŠAM, Škofijska pisarna, F 61–Vizitacije, šk. 15, Promemoria Ljutomer 1916.

¹⁹⁰ V tej statistiki so upoštevani čisto vsi vpisi; torej tudi drugoverci, od drugod prihajajoči, v sili krščeni itd. Pri tem je potrebno upoštevati tudi faktor zmote pri samem štetju.

Tako je, denimo, prav iz podatkov krstnih matičnih knjig ljubljanske bolnišnice mogoče razbrati, da je v času vojne število rojstev precej nihalo, medtem ko je bilo število nezakonskih otrok precej bolj stabilno. Če je bilo v predvojnem času, leta 1913, v omenjeni sanitetni ustanovi kar 43,6 % nezakonskih rojstev, se je to v prvih vojnih letih zniževalo, v letu 1917 pa je odstotek nezakonskih rojstev spet narasel in celo presegel tistega iz leta 1913. Pri tem je treba opozoriti, da ti podatki predstavljajo le en del realne slike, saj tu ni upoštevana umrljivost otrok, ki zaradi slabih razmer v vojnem času ni bila nizka.¹⁹¹ Jasno pa je, da so bila odstopanja glede rojstev po drugih krajih v vojnih letih lahko precej bolj izrazita. Do takšnega odstopanja je v prvi polovici leta 1916 prišlo v že omenjeni ljutomerski župniji, »ko je bilo od 52 kar 15 nezakonskih porodov, torej skoro 29 od sto«. Vendar pa naj bi se situacija v župniji po odhodu vojaštva precej umirila.¹⁹² Razmere so bile torej tudi v tem oziru različne, župniki pa so se po svojih močeh trudili, da so tudi tem nezakonskim materam in otrokom pomagali.

Zanimivo vprašanje je seveda, kakšen je bil odnos mož do žena, ki so se v času vojne pregrešile zoper zakonsko zvestobo in se potem znašle v blagoslovljenem stanju. Pri tem krivda ni bila vedno na strani vojakov, saj so se takšne prepovedane ljubezenske zveze dogajale tudi med ženami in civilisti.¹⁹³ V pričevanjih iz bohinjske župnije je mogoče zaslutiti različna ravnanja in odgovore soprogov. Izjemno zanimiv naj bi bil odgovor moža, ki je doma našel svojega otroka na mrtvaškem odru, v hiši pa novorojenca. »Sovaščani so ga spraševali kaj bo naredil. Odgovoril jim je: ‚Kaj hočem narediti. Bolje ne bo nič, slabše je pa lahko.‘«¹⁹⁴ Mnogi najbrž niso takšnih dejstev sprejeli tako zlahka in žalosti ob tem najbrž ni manjkalo. Če so nekateri ob tem preklinjali, so bili tudi takšni, ki so utego iskali v molitvi.

6 VERSKO ŽIVLJENJE

»Med vojno se je mnogo molilo,« je zapisal homški župnik Anton Mrkun.¹⁹⁵ V prvih mesecih vojne so, kakor je mogoče razbrati iz župnijskih kronik in spomenic posameznih župnij, ljudje v resnici veliko in goreče molili tako za zmagoslaven konec vojne kot za svoje domače, se radi udeleževali različnih pobožnosti, obiskovali svete maše in pogosteje prejemali svete zakramente. K vsemu temu naj bi jih pritegnila zlasti skrb za prihodnost in ljubezen do svojih domačih, ki so se znašli v vojaški suknji, kakor je menil tržiški župnik Jožef Potokar. Zato so v Tržiču vpeljali še skupno molitev v cerkvi, za kar je bila za-

¹⁹¹ O večji umrljivosti otrok v Ljubljani v prvem četrtletju leta 1917 glej: Slovenec, 9. maj 1917, str. 2.

¹⁹² Prim. NŠAM, Škofijska pisarna, F 61 - Vizitacije, šk. 15, Promemoria Ljutomer 1916.

¹⁹³ Prim. J. Cvirn, »Župnik je rekel, da bi bilo treba ženske zapečatiti«: vpliv prve svetovne vojne na ločitve zakonov, v: *Zgodovina za vse*, 2004, št. 2, str. 72–73.

¹⁹⁴ T. Budkovič, *Bohinj 1914–1918*, str. 167.

¹⁹⁵ A. Mrkun, *Homec*, str. 79.

služna ženska Marijina družba.¹⁹⁶ Podobno so se ljudje zbirali pri molitvah tudi po drugih cerkvah, pa tudi po domačih hišah so radi molili; zlasti rožni venec. Župnik v Preserjah je o tem med drugim zapisal: »Tudi v takih družinah se moli, o katerih bi človek po zunanjem soditi ne verjel.«¹⁹⁷ V začetku leta 1915 so škofijski listi in druga glasila objavili tudi posebno Molitev za mir, ki jo je spisal papež Benedikt XV. Želel je, da bi jo molili verniki vseh narodov.¹⁹⁸ V tem času so tudi avstrijski škofje sklenili, da se narodi monarhije posvetijo presvetemu Srcu Jezusovemu. Skupno pastirsko pismo vseh avstrijskih škofov je v celoti in v slovenskem prevodu objavil *Novi čas* in tudi poročal, da se bo posvetitev v goriški nadškofiji »izvršila dne 17. t. m., drugo nedeljo po sv. Treh Kraljih«.¹⁹⁹ Na Kranjskem se je posvetitev izvršila 6. januarja 1915.²⁰⁰

Ljudstvo je v vojnem času rado obiskovalo svete maše, zlasti ker so bile te pogosto darovane za vpoklicane može in fante.²⁰¹ Žalostna sporočila o padlih možeh in fantih so bila seveda velikokrat vzrok, da so ljudje pri svojih župnikih zanje darovali za svete maše. Škocjanski župnik je denimo 16. januarja daroval »veliko črno mašo za vojaka Okorna z Rožnika«. V nedeljo pa je daroval sveto mašo še za padlega vojaka Borštnika.²⁰² Tu in tam se je pripetilo, da se je človek, za katerega so že mislili, da je padel in so zanj celo že opravili zadušnico, potem oglasil s kakšnim pismom ali kartico. Takšen primer so imeli v hiši vojaka Albina Pintarja iz Št. Ferjana pri Gorici. V prvem vojnem letu je na domači naslov prišlo pismo enega od Pintarjevih soborcev, v katerem jim je sporočil Pintarjevo smrt v Galiciji, kjer naj bi bil ta tudi pokopan. Domače je preplavila žalost in tolažbo zanj so iskali v molitvah. Tako so potem molili za njegovo dušo in »darovali zadušnico«. Toda 16. marca 1915 je prispelo še drugo pismo; to pot je pisal Albin sam in domačim sporočil, da je ruski vojni ujetnik v Sibiriji.²⁰³ Domači so tako vendarle lahko upali, da ga bodo še videli.

6.1 Romanja in procesije ob različnih priložnostih

Prav želja izprositi pri Bogu srečno vrnitev vpoklicanih mož in fantov je bila v vojnem času pogosto tista sila, zaradi katere so se doma ostali možje, predvsem pa matere, žene in otroci, radi podajali tudi na Božje poti. Že ob začetku vojne so oblasti glede procesij in romanj sprejele posebno odredbo, po kateri so bila ta dovoljenja »le z dovoljenjem politične instance prvega reda (c.

¹⁹⁶ ŽA Tržič, *Župnijska kronika Tržič*.

¹⁹⁷ NŠAL/SAL V., Vizitacije, fasc. 14, *Promemoria Preserje*, 15. junij 1916.

¹⁹⁸ Prim. *Molitve za mir zapovedana od sv. Očeta*, v: LŠL 50 (1915), št. II., str. 47. Molitev je objavljena v prilogah [priloga 4].

¹⁹⁹ Prim. *Novi čas*, 7. januar 1915.

²⁰⁰ Prim. *Jerebova kronika*, str. 266.

²⁰¹ Prim. prav tam, str. 284.

²⁰² Prim. prav tam, str. 318.

²⁰³ Prim. Slovenec, 22. marec 1915, str. 5.

kr. okrajno glavarstvo, c. kr. policijsko ravnateljstvo v Ljubljani.)«. ²⁰⁴ Kljub temu so se verniki radi udeleževali tako zapovedanih ali zaobljubljenih procesij in romanj kot tudi vseh tistih, h katerim so vabili ob različnih priložnostih. Ekspozit na Zdihovi je, denimo, leta 1918 poročal, da so tamkajšnji verniki v času vojne radi romali k Novi Štifti in na Brezje. Radi so romali tudi na Trsat, vendar pa je bilo to, kot kaže, v času vojne prepovedano. ²⁰⁵

Prav Brezje so bile na Kranjskem najbrž najbolj oblegano romarsko svetišče, saj so tja hodili tako posamezniki kot skupine iz vseh krajev domovine. Prihajali so pač prosit Marijinega varstva za može in fante, za konec vojne, pa tudi za druge potrebe so se k Mariji radi obračali. Mnoge župnije so tja vodile svoje procesije, posamezna stanovska društva pa so organizirala tudi svoje shode. Gotovo največji shod v vojnem času je predstavljalo vseslovensko narodno romanje na Brezje avgusta leta 1915. V ohranjenih poročilih in časopisju razberemo, da se je tega romanja udeležilo nad deset tisoč vernikov iz vseh dežel. Slovensnost je vodil ljubljanski knezoškof Jeglič, ljudi pa sta med drugim nagovorila deželni poslanec dr. Evgen Lampe ²⁰⁶ in državni poslanec dr. Anton Korošec. ²⁰⁷ Po sveti maši so ljudje skupaj s škofom pred cerkvijo molili tudi posebno molitev naroda. ²⁰⁸ Ker vsi, ki so si želeli priti na Brezje, zaradi prometnih in drugih težav tega niso mogli storiti, so se odločili, da bodo organizirali romanje k njim lažje dostopnemu romarskemu središču. Tako je *Slovenski gospodar* ob koncu avgusta 1915 poročal o odločitvi Savinjanov in vabil na romanje k Materi Božji na Oljko. ²⁰⁹ Po poročanju dotičnega časopisa se je tam zbralo nad 7000 ljudi, ki so molili »za cesarja, armado in domovino«. Sveto mašo je daroval mariborski profesor dr. Josip Hohnjec. Pri tem je bil navzoč tudi tedanji celjski opat, ki je v imenu vseh romarjev poslal posebno brzojavko cesarju. ²¹⁰ Romanja ob različnih priložnostih so se nadaljevala tudi v naslednjih mesecih. Po nekaterih župnijah pa naj bi vojna in vse slabše razmere vplivale tudi na samo udeležbo ljudi pri takšnih dogodkih. Fran Saleški Finžgar je v sorški župnijski kroniki poleti 1917 zapisal podatek o izredno hudi suši, ki je v tistem poletju vplivala na obilnost letine. V župniji Preska je tamkajšnji župnik predlagal, da bi se opravila prošnja procesija za dež na Šmarno goro: »Ljudje se niso oglasili zanjo! Pojavlja se nekaka splošna indolentnost, obup: Saj je vseeno! Če imam manj, nam bo manj treba dati. Bog naj uredi sam, kakor ve, da je prav.« ²¹¹ Takšni odgovori niso bili

²⁰⁴ *Procesije in romanja*, v: LŠL 49 (1914), št. XI., str. 117.

²⁰⁵ Prim. NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Zdihovo*.

²⁰⁶ Evgen Lampe, r. 13. 11. 1874, Metlika; m. 22. 7. 1897; † 16. 12. 1918, Ljubljana. V: *Letopis 2000*, str. 424.

²⁰⁷ Anton Korošec, r. 12. 5. 1872, Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 25. 7. 1895; † 14. 12. 1940, Beograd. V: prav tam, str. 781.

²⁰⁸ Prim. Slovenec, 17. avgust 1915, str. 2–3.

²⁰⁹ Prim. Sgp, 19. avgust 1915, str. 4.

²¹⁰ Prim. Sgp, 2. september 1915, str. 3.

²¹¹ ZA Sora, *Župnijska kronika*, str. 234–235.

redki, ni pa mogoče reči, da so bili prisotni po vseh župnijah. V nasprotnem primeru bi najbrž posamezne bratovščine in stanovske organizacije ne vabile k procesijam in na romanja tudi še v zadnjem letu vojne. Iz nekaterih časopisnih povabil pa je mogoče razbrati, da se je dogajalo prav to. Šentiljska Marijina dekleška družba je tako na primer dne 2. julija 1918 priredila romanje k Mariji Snežni v Slovenskih goricah.²¹²

Ob romanjih in procesijah ter ob praznovanju različnih cerkvenih praznikov seveda ni manjkalo tudi drugih mirovnih pobožnosti – od križevih potov do molitvenih ur, molitve rožnega venca, šmarnična pobožnost itd. Pri tem so aktivno sodelovale že omenjene različne bratovščine in stanovske organizacije, katerih člani so radi prejeli sv. zakramente. O pomembnosti teh društev za poživitev verskega življenja v župnijah so poročali številni župniki. Kriški župnik Janez Zabukovec²¹³ je, denimo, posebej izpostavil vpliv ženske Marijine družbe, ki je močno vplivala na versko življenje v župniji.²¹⁴ Podobno je razbrati tudi iz vizitacijskih poročil drugih župnij širom slovenskih dežel. Seveda pa je na samo delovanje različnih bratovščin in družb v sleherni župniji pomembno vplivala tudi angažiranost duhovščine, na kar je opozarjal Jožef Sinko,²¹⁵ lavantinski duhovnik.²¹⁶ Prav duhovniki so ponekod še posebej ter z različnimi nagovori in poukom za dekleta in žene poskušali pozitivno vplivati, da ne bi prihajalo do pregreškov zoper moralo ali zoper zakonsko zvestobo. Vojni časi, delovanje družb in bratovščin ter povabila k prejemanju zakramentov naj bi pozitivne sadove pokazali zlasti v pogostem prejemanju sv. obhajila, kjer je torej počasi prodirala želja papeža Pija X. po vsakodnevem obhajanju vernikov.

Na svoj način so bili v to pestro versko življenje vključeni tudi otroci. Že v škofijskih listih iz prvega vojnega leta je zaslediti povabila škofov, naj se otroci z različnimi molitvami obračajo na Boga in Devico Marijo ter na ta način pomagajo izprositi čimprejšnji konec vojne ter srečno vrnitev domačih mož in fantov.²¹⁷ V takšnih pobožnostih so denimo sodelovali tudi homški otroci, ki so med drugim kar nekajkrat darovali sv. obhajilo za dušni blagor vseh umrlih in padlih vojakov.²¹⁸ Podobno so otroci s podobnimi nameni prihajali k obhajilu tudi po drugih župnijah; tako na primer v župniji Bela peč. Pri tem je takratni župnik Zajc opazil, da se otroci na to vabilo pogostega prejemanja obhajila ponekod niso odzvali zaradi materialne revščine, saj naj ne bi imeli primerne obleke in obutve. Deloma je slab odziv otrok pripisal tudi temu, da le-ti »pri

²¹² Prim. Sgp, 27. junij 1918, str. 4.

²¹³ Janez Zabukovec, r. 14. 5. 1868, Stari trg pri Ložu; m. 23. 7. 1891; † 24. 4. 1946, Komenda. V: *Letopis 2000*, str. 443.

²¹⁴ Prim. NŠAL/ŠAL V, Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria 1919*.

²¹⁵ Jožef Sinko, r. 24. 3. 1850, Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 27. 7. 1873; † 1. 8. 1932, Sv. Lovrenc v Slov. goricah. V: *Letopis 2000*, str. 777.

²¹⁶ Prim. NŠAM, Škofijska pisarna, F 61 - Vizitacije, šk. 15, *Promemoria, Sv. Lovrenc v Slov. Gor. 1915*.

²¹⁷ Prim. *Duhovnikom in vernikom*, v: LŠL 49 (1914), št. IX., str. 102.

²¹⁸ Prim. A. Mrkun, *Homec*, str. 79.

stariših« niso imeli prave opore. Ne glede na to pa velja omeniti, da je tudi v tamkajšnji župniji duhovnik, kljub temu opažanju, poskušal storiti še kaj več za duhovno življenje otrok. Tako je denimo posebej za otroke organiziral nekatere vojne pobožnosti; z otroškim vrtcem za deklice pa se je odpravil tudi na Brezje.²¹⁹ Tudi drugod se je poznalo, da doma manjka očetova avtoriteta. Nekateri župniki in župnijski upravitelji so poskušali to vprašanje reševati »z rednimi mesečnimi sestanki »Marijinega vrtca«. »S primernimi nagovori, petjem in sestanki v cerkvi so se otroci nekako poživljali,« je o verskem življenju poročal dobavski župnik Janez Klavžar.²²⁰ Pri tem je v svojem poročilu izpostavil tudi lep zgled in sodelovanje tamkajšnje učiteljice, ki je v šoli očitno dobro vplivala na otroke.²²¹

6.2 Šolske klopi

Prav v šolskih klopeh so kateheti poskušali vsaj deloma vplivati na otroke, da bi jih v teh viharjih časih slabi zgledi ne pritegnili preveč. Josip Somrek se je že leta 1915 posebej pomudil prav pri vprašanju kateheze in nalogah kateheta pri delu z otroki v tem vojnem obdobju. Pri svojem delu naj bi se kateheti tako poskušali posluževati aktualnih dogodkov: »Včasih jih uporabljamo pri podaji učne snovi, včasih pri razlagi, prav pogostokrat pa pri naobračbi.« Ob tem je navedel še nekaj zgledov. Tako naj bi katehet, ko govori o veri, opozoril na to, da so se v času vojne mnogi veri poprej sovražni ljudje spreobrili in postali verni. Podobno je izpostavil zgled ljubezni do bližnjega in dobrih del usmiljenja ter tudi moč molitve.²²² Seveda pa kateheti teh navodil niso mogli uresničevati v polni meri. Vojna in vsakdanje razmere so imele velik vpliv na šolski pouk in prisotnost otrok pri njem. Na njihovo pomoč so namreč računali v domačih hišah, ko so bili gospodarji vpoklicani v vojaško službo. Zaradi tega so šolski sveti pogosto sprejemali odločitve, da se pouk skrajša ali da so nekateri učenci zaradi potrebe po fizični moči oproščeni od pouka. Ni bilo redko, da se je zaradi teh razmer šolski pouk kdaj končal predčasno. Kovorski šolski svet je denimo konec šolskega leta 1914/1915 sklenil, »da je bilo lahko 15 šoloobveznih otrok oproščenih pouka od 1. maja dalje zato, da so lahko doma pomagali pri poljskih delih. Iz istega razloga se je tudi dopoldanski skrajšal za pol ure.«²²³ Vendar pa so se razmere razlikovale od župnije do župnije; odvisno tudi od tega, ali je šlo za podeželske kraje ali pa za kraje, kjer so prevladovali delavci in obrtniki. Za razliko od prvih, v slednjih otroci praviloma niso imeli veliko ali pa ponekod

²¹⁹ NŠAL, ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Belapeč* [priloga 5].

²²⁰ Janez Klavžar, r. 29. 1. 1883, Črni Vrh nad Idrijo; m. 12. 7. 1906; † 30. 5. 1934, Dobrava pri Kropi. V: *Letopis 2000*, str. 433.

²²¹ NŠAL, ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Dobrava 1918*.

²²² Prim. VBV 1915, str. 61–62.

²²³ Šolska kronika Kovor, zapis za l. 1914/1915.

skoraj nič opraviti z delom na polju, kakor je prebrati iz poročila za župnijo Kropa. Zato naj bi v takšnih krajih otroci lahko redno obiskovali šolo; posledično pa tudi verski pouk »med vojsko ni trpel«. ²²⁴ Nasprotno pa so bili kraji, ki so bili zlasti po letu 1915 blizu vojnih dogajanj ali pa so bili zaradi bližine transportnih povezav močno vpeti v načrte vojaških oblasti, zelo na udaru: »Šola v tem bojnem času silo trpi,« je poročal kapelski župnik Martin Meško ²²⁵ leta 1916. V nadaljevanju je omenil še, da je vojaštvo v maju leta 1915 »zavzelo« šolske prostore in jih začasno preuredilo za potrebe vojaške bolnišnice. Zaradi tega je bil pouk nekaj mesecev prekinjen, krščanski nauk pa so otrokom lahko podajali le v cerkvi, pri čemer je posebej pohvalil marljivost tamkajšnjega kateheta. ²²⁶ Ponekod so takšne zasedbe preprečili duhovniki s svojimi apeli pri različnih vojaških poveljnikih. Uspeh teh prizadevanj je bil namreč v veliki meri odvisen prav od poveljnikov in njihovega sočutja do civilnega prebivalstva. ²²⁷ Tu in tam so bili med poveljujočimi častniki tudi zavedni Slovenci. Tako je v Srednji vasi leta 1915 izpraznitev šolskih prostorov, ki so jih želeli nameniti za potrebe bolnih in ranjenih, od vojaštva zahteval poveljnik pohodnih enot 15. korpusa, polkovnik Gustav Globočnik pl. Vojka. ²²⁸ Kot zaveden Slovenec se je namreč zelo zavzemal za prebivalstvo Bohinjskega kota in prav zaradi njegovega posredovanja se je šolski pouk v šolskem letu 1915/1916 lahko nemoteno začel. ²²⁹ Ob vseh razmerah pa so na prisotnost otrok v šoli kot tudi pri verskem pouku po svojih močeh poskušali vplivati tudi duhovniki sami. Nekaterim duhovnikom je s stalnim opominjanjem staršev, naj otroke pošiljajo v šolo in k verskemu pouku, ter z iskanjem drugačnih rešitev uspelo doseči, da se kljub vojnim razmeram pomanjkanje pouka ni pretirano opazilo. Povsod pa takega uspeha ni bilo.

6.3 »Dnevi duhovnih dobrot«

Med vojno so si ljudje marsikje želeli posebnega svetega misijona, o čemer je razmišljal in pisal tudi škof Jeglič ob koncu leta 1915. ²³⁰ Ob tem pa se zdi, da so se nekateri duhovniki v teh viharjih razmerah zatekli tudi k drugačnim rešitvam in tako samoiniciativno vsaj malo vplivali na poživitev verskega življenja med verniki. Tako je v župniji sv. Križa v Ljutomeru za »čas večne molitve dne

²²⁴ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Kropa 1918*.

²²⁵ Martin Meško, r. 27. 10. 1845, Ormož; m. 21. 7. 1870; † 10. 8. 1933, Kapela. V: *Letopis 2000*, str. 778.

²²⁶ NŠAM, Škofijska pisarna, F 61 - Vizitacije, šk. 15, *Vizitacije Kapela 1916*.

²²⁷ Prim. A. Novak, *Črniška kronika*, str. 111.

²²⁸ Gustav Viktor Jožef Globočnik pl. Vojka (1859–1946). Kot mladenič si je izbral vojaški stan in končal kadetsko šolo za pehotne častnike, nato pa služboval v različnih enotah. Ob začetku vojne je imel čin polkovnika, dne 1. septembra 1915, ko je bil torej poveljujoči častnik v Bohinju, pa je bil povišan v generalmajorja. Februarja leta 1917 mu je cesar podelil plemiški stan (pl. Vojka), a je s 1. majem 1918 napredoval v čin podmaršala. V prvi svetovni vojni se je udeležil bojev na srbskem in italijanskem bojišču. Za podatke se zahvaljujem prof. Vinku Avsenaku.

²²⁹ Prim. T. Budkovič, *Bohinj 1914–1918*, str. 26; str. 105.

²³⁰ Prim. *Poročilo o drugem shodu dekanov*, v: *LŠL 50* (1915), št. XII., str. 127–128.

12. in 13. junija« v župnijo vedno prišel predstavnik redovne skupnosti (frančiškani, kapucini) in v pridigah nagovarjal ljudi k češčenju presvetega Rešnjega Telesa. Posledice teh nagovorov naj bi bile vidne tudi pri številu obhajanih, ki naj bi se takrat precej povišalo. Svoj opis je župnik zaključil z naslednjimi besedami: »Tako so ti dnevi, ki so vernikom jako ljubi, postali nek vir raznih duhovnih dobrot.«²³¹

Med takšne dneve so župljani gotovo šteli tudi dneve vizitacijskih obiskov škofov in birmanja, ki so tudi pozitivno vplivali na versko življenje župljanov. »Da se vse pripravlja na veseli dan, v župniji imeti svojega Nadpastirja, je za vse dobro znamenje,« je med drugim zapisal Jožef Sinko.²³² O načrtovanih letnih birmanjih in vizitacijah so škofje posebej obveščali svoje duhovnike preko škofijskih listov. A če so bili v mirnem času sprejemi škofov ob obisku župnij nadvse slovesni, so zaradi vojnih razmer škofje apelirali na skromnost. Lavantinski škof Napotnik je tako vsako leto svojim duhovnikom posredoval podrobna navodila o teh obiskih. Tako je v navodilu iz leta 1917 med drugim zapisal, da bo v župnije prihajal »samole s svojim tajnikom« in pri tem opozoril tudi na skromno pogostitev. Če župnik ne bi mogel poskrbeti za »najpreprostejšo pripravo«, bi škof »prinesel vsakdanji kruh s seboj«. Prav tako je škof podrobneje podal navodila in dnevni red vizitacij oziroma birme ter ob tem opozoril na vse »potratne prireditve, kakor godba, razsvetljava, streljanje«, pa tudi na slavaloke in okrasitve ter naročil, naj vse te priprave zaradi vojnih razmer opustijo.²³³ Podobno so ravnali tudi drugi škofje.²³⁴ Vendar pa se teh predpisov in navodil povsod le niso držali. Tako so v Škocijanu pri Turjaku leta 1917 škofa Jegliča ob prihodu pričakali postavljeni slavaloki in lepo okrašena cerkev, pa tudi šolsko poslopje.²³⁵

Izjemen dogodek za črniško župnijo je v trušču vojne in neposredni bližini frontne črte gotovo predstavljal tudi obisk nadškofa Frančiška Borgie Sedeja, ko je 14. aprila 1916 v tamkajšnji župnijski cerkvi posvetil sv. olja. Župnik in dekan Alojzij Novak je bil o tem obveščen le tri dni poprej in ob vseh obveznostih tega dogodka sprva ni bil nič kaj vesel. Posebej ga je skrbelo, kako naj pogosti vse duhovnike in nadškofa. Dekan je zato apeliral na vse, ki bodo želeli ostati pri kosilu, naj prinesejo hrano s seboj, kar so tudi storili. Nadškof o tem ni bil obveščen in je zato mislil, da se pri njih vpliv vojske ne pozna; »pa smo mu pojasnili, kako je to prišlo skupaj,« je v župnijsko kroniko zapisal Novak.²³⁶

²³¹ NŠAM, Škofijska pisarna, F 61 - Vizitacije, šk. 15, Sv. Križ pri Ljutomeru 1916.

²³² Prav tam, *Promemoria Sv. Lovrenc v Slov. Gor. 1915*.

²³³ NŠAM, F 61/15, 1917, Navodila zastran birmovanja in kanoniškega obiskovanja v vojnem letu 1917.

²³⁴ Prim. *Birmovanje in kanonična vizitacija*, v: LŠL 50 (1915), št. I, str. 16–17.

²³⁵ Prim. *Jerebova kronika*, str. 364–365.

²³⁶ A. Novak, *Črniška kronika*, str. 144–145.

Dneve veselja je, vsaj za otroke in njihove starše, predstavljalo tudi pripravljanje in potem prejem prvega svetega obhajila. Pri tem so se ponekod zaradi predčasnega konca šole posebej poučevali in so potem imeli javno izpraševanje krščanskega nauka v cerkvi, kar naj bi bilo koristno tudi za odrasle, saj so tako lahko osvežili svoje poznavanje verskih nauk. Pri pripravi na to slovesnost so ponekod deloma sodelovale tudi učiteljice in učitelji. Duhovniki so nato otroke vsaj v prvih letih vojne poskušali nekoliko razveseliti z različnimi skromnimi darili in priboljški.²³⁷ Pri tem slovesnem in veselem dogodku se je najbrž le redko zgodilo, da bi bili prav ob tej priložnosti prisotni tudi očetje vojaki. To srečo je imela prvoobhajanka Berta Erker. Njen oče Franc Erker, ki je takrat služboval kot četovodja na tirolski fronti, je namreč uspel priti domov prav v času, ko je hčerka prejela prvo sveto obhajilo.²³⁸

6.4 »Religio depopulata ...«

Opisani primeri prejemanja različnih »virov duhovnih dobrot« ustvarjajo videz, da sta bili pobožnost in verska gorečnost med ljudmi ves čas vojne zares veliki. Toda, kakor je mogoče razbrati iz ohranjenih poročil, ljudje so se vojne, ki ji ni bilo videti konca, nekako privadili, verska vnema pa je posledično pri mnogih počasi začela pojenjati. »Vera peša,« je bilo že leta 1916 mogoče prebrati v *Bogoljubu*. »Mnogi manj molijo in redkeje prejemajo svete zakramente kakor prej ...«²³⁹ Zanimivo je, da naj bi to ponekod že po prvem letu vojne opazali tudi vojaki, ki so prihajali domov na dopuste, kakor je mogoče razbrati iz posameznih dnevniškihotic.²⁴⁰ Rateški župnik pa je glede tega zapisal, da so ljudje prvih osem mesecev vsak večer molili, potem pa je ta navada zamrla: »Ljudstvo je polagoma postalo topo in brezobčutno,« je še dodal.²⁴¹ Razmere seveda niso bile povsod enake, ponekod so bile še prav zgledne, kakor je denimo poročal župnik iz župnije sv. Križa pri Ljutomeru leta 1916: »Verniki radi obiskujejo Božjo službo, so pobožno pri sv. maši, poslušajo radi Božjo besedo v pridigi in v krščanskem nauku, pristopajo k sv. Zakramentom, mnogoteri vsaki mesec, posebno ob prvih petkih vsakega mesca, ko se obhaja pobožnost na čast presv. Srcu Jezusovemu. Veliko jih prejme sv. zakramente vsak teden [sic!] in lepo število je tudi takih, ki prejmejo sv. obhajilo vsaki dan.«²⁴² Dlje kot je trajala vojna, bolj se je med ljudmi pojavljal dvom, vprašanja o tem, zakaj Bog to dopušča, pa niso bila nič nenavadnega. Pri tem so duhovniki opazali opuščanje molitve.

²³⁷ Prim. *Jerebova kronika*, str. 290.

²³⁸ Prim. prav tam, str. 333.

²³⁹ *Bogoljub*, 1916, št. 4, str. 98.

²⁴⁰ Prim. Ivan Matičič, *Na krvavih poljanah: trpljenje in strahote z bojnih pohodov bivšega slovenskega planinskega polka*. Ljubljana, 2006, str. 71.

²⁴¹ NSAL, ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria o priliki kanonične vizitacije 3. in 4. julija 1918 v Ratečah*.

²⁴² NSAM, Škofijska pisarna, F 61 - Vizitacije, šk. 15, Sv. Križ pri Ljutomeru 1916.

Kroparski župnik je »ljudsko pojasnilo« takole zabeležil: »Navaden izgovor se glasi: Molitev itak nič ne pomaga.«²⁴³ Ponekod pa naj bi molitev prepovedali tudi moške, ki so se vrnili iz vojske na dopust, kakor je zabeležil škocijanski župnik.²⁴⁴

Ocene o delni verski otopelosti in pojemanju molitvene gorečnosti zaradi dolgotrajnosti vojne je mogoče najti tudi v zapisih drugih župnij. Vendar se da pri tem razbrati tudi nekoliko drugačne razloge za manjšo udeležbo ljudi pri romanjih, molitvah in prejemanju zakramentov. Te so nekateri duhovniki videli predvsem v težavnih razmerah, v katerih so ljudje živeli. Župnik v Zasipu je tako zapisal, da je do opuščanja prišlo tudi zaradi »silnega dela« in da je bila popoldanska Božja služba slabše največkrat obiskana zaradi »truda«. Pri tem je še izpostavil, da ljudje ob nedeljah praviloma niso delali, razen če so si pomagali pri košnji.²⁴⁵ Na to, da je ob nedeljah ponekod trpela služba Božja, naj bi vplivalo pomanjkanje hrane in, zlasti med delavci, obilica dela ter posledično fizična utrujenost. Zato naj bi ti ob nedeljah raje počivali, kot pa prihajali k službi Božji.²⁴⁶ Najbrž bi pri tem vprašanju skorajda v vsaki župniji morali posebej upoštevati, kaj je bil glavni vir preživljanja ljudi in tudi kakšna je bila vzgoja, ki so je bili ti deležni. Kjer je bila vera globoko zasidrana, je bila molitev še vedno postavljena na visoko mesto človekovega vsakodnevnega življenja, kjer pa je bila vera ljudi bolj površna, je bil tudi njen pomen znatno manjši; ponekod pa je na plan prihajalo tako nasprotovanje Cerkvi kot tudi versko neznanje. Škocijanski župnik je o slednjem zabeležil tudi naslednji primer: »Eius pater dives je na smrtni postelji rekel: »Dajte mi v trugo kaj denarja. Ko duša pride na oni svet, mora nekaj plačati, da se čez eno vodo prepelje ... saj tako vem, da se na onem svetu brez denarja nič ne dobi. Tam bomo ravno tako barantali, kakor smo tu.«²⁴⁷ Vse te razmere so močno vplivale na mlada dekleta in fante.

6.5 Mladina

Duhovniki so v svojih zapisih večkrat tožili, da se vse vojno dogajanje še kako pozna pri mladini, ki je v tem času postala neobvladljiva. Jeseniški župnik je menil, da so poleg vojnih razmer, slabih zgledov in »zanikrnih« staršev na otroke vplivale tudi neprimerne možnosti za pouk kot tudi splošno pomanjkanje, še posebej slaba in pomanjkljiva prehrana. Vse to naj bi pripeljalo do tega, da so bili otroci bolj trmoglavci, neradi pa so obiskovali tudi verski pouk. Še posebej je v svoji spomenici izpostavil vprašanje odraščajočih fantov, starih od 14

²⁴³ NŠAL, ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria župnije Kropa 1918*.

²⁴⁴ Prim. *Jerebova kronika*, str. 393.

²⁴⁵ NŠAL, ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, Spomenica o stanju verskega življenja v župniji Zasip – dobavski ob kanonični vizitaciji dne 27. VI. 1918.

²⁴⁶ Prav tam, *Promemoria pro anno 1918 – Župnija Bela peč*.

²⁴⁷ Prim. *Jerebova kronika*, str. 358.

do 17 let. Lavantinski duhovnik je glede tega vprašanja že leta 1915 v spomenici opozoril, da »mnogi zapuščajo mladi svoj dom in gredo v druge kraje iskat si boljšega kruha«. Prav to pa naj bi bilo krivo, da so se mladi fantje in dekleta v svetu izgubili.²⁴⁸ Deloma naj bi, kakor je ugotavljal tudi jeseniški župnik, k temu prispevala slaba družba pri obrtnikih ali pri železnici, kamor so mladi odhajali na delo. K temu kritičnemu pogledu je župnik še dodal: »Hvala Bogu, niso vsi taki; oni, ki pristopijo pravočasno h katoliškemu delavskemu društvu, so rešeni te podivjanosti.« Pozitiven vpliv nanje naj bi še vedno imel tudi dober zgled od doma, pri čemer pa je župnik ugotavljal, da je bilo v župniji mnogo fantov od drugod. Podobno je ugotavljal tudi glede deklet, ki so našle službo v privatnih hišah ali v tovarni. Med temi naj bi bile celo takšne, ki so bile Cerkvi nasprotné. V splošnem pa je za domača dekleta, kar zadeva vernosti, župnik menil, da nanje ugodno vpliva Marijina družba in da so trdna. Vendar je temu opisu previdno dodal: »Seveda, če bi mogel človek videti v srce vsakega v župniji bivajočega dekleta, bi se pač ustrašil.«²⁴⁹

O mladini in zlasti o fantih, starih od 14 do 17 let, so pisali tudi drugi duhovniki in izpostavljali pravzaprav identične razvade: fantiči so se želeli prištevati k odraslim, nastopali so včasih oblastno, osorno, med njimi se je vse pogostejše širila kletev. Nekateri od njih so tudi že kadili, kakor je pisal župnik v Lescah, drugi so hodili po gostilnah in ponočevali. Pri tem je župnik sicer opozoril, da gre v njegovi župniji le za posameznike, ki so »bolj podivjani« in torej tja ne gre prištevati vseh fantov.²⁵⁰ Proti takšnemu ravnanju in še zlasti proti ponočevanju so se duhovniki borili s pogovori, opozorili in pridigami, pri katerih pa so se radi sklicevali tudi na pisma, ki so jih domov pošiljali posamezni bojujoči se možje ali fantje. V njih so ti mlade pozivali, naj tega ne počno.²⁵¹ Vprašanje pa je, v kolikšni meri so ta pisma dosegla svoj namen in preprečila takšne razvade. Te naj bi bolj učinkovito preprečevali po tistih župnijah in krajih, kjer so plodno delovale različne bratovščine ali stanovske družbe, v katere so vabili fante. Toda biti član ali članica takšne družbe še zdaleč ni bilo zagotovilo, da tudi pri teh mladih ne bo prihajalo do različnih oblik prestopkov.

Razmere so se torej razlikovale od župnije do župnije, vsem duhovniškim zapisom pa je bila nekako skupna naslednja ugotovitev: moč avtoritete duhovnikov in spoštovanje do starejših sta pri mnogih mladih med vojno počasi, a zanesljivo vse bolj kopnela. Mladina naj bi se tako počasi navzemala bolj »posvetnega duha« in se vse manj menila za različne pobožnosti, med sveto mašo pa ostajala zunaj cerkve ali pa se celo neprimerno obnašala. Po nekaterih župnijah

²⁴⁸ NŠAM, Škofijska pisarna, F 61 - Vizitacije, šk. 15, *Promemoria Sevnica 1915*.

²⁴⁹ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Jesenice, 1918*.

²⁵⁰ Prav tam, *Promemoria za župnijo Lesce 1918*.

²⁵¹ Prim. *Jerebova kronika*, str. 300–301.

so fantje to počeli kar med sveto mašo na koru. Škocijanski župnik je v kroniki denimo opisal, kako je župnik na Golem zaradi nespodobnega obnašanja leta 1918 fantom prepovedal vstop in zaprl dostop na kor, ti pa so prežagali »bangarje« in tja vdrli. Podobno naj bi se zgodilo tudi na Robu, kjer naj bi potem prišlo celo do napada na duhovnika. Pri tem ni umanjalo niti zmerjanja duhovnikov.²⁵² Proti tovrstnemu nespodobnemu obnašanju v cerkvi so se duhovniki bojevali vsak na svoj način. Nekateri so včasih prestopnike tudi javno omenili v pridigah, drugi so poskušali s pogovori, nekateri pa so početje posebej prepovedali. Teh prepovedi pa mladi, kakor je razbrati iz posameznih poročil, ponekod niso prav nič upoštevali. Jožef Ocepek,²⁵³ ki je v vojnem letu 1918 župnikoval v Ovsisah, je denimo poročal, da so mladi med službo Božjo »ostajali na stopnjicah, ki vodijo na kor, za pevci in za orgljami«. To jim je potem prepovedal, a ni nič pomagalo, zaradi tega pa se je potem moral obrniti »za pomoč na c. kr. okrajno glavarstvo, ki je pod kaznijo prepovedalo, kar sem že jaz preje prepovedal. In tako mislim, da se bo polagoma odpravila ta razvada,« je zaključil župnik Ocepek.²⁵⁴ Toda to upanje se marsikje ni popolnoma uresničilo.

V splošnem je torej mogoče zapisati, da so na versko življenje tako mladih kot utrip delovanja sleherne župnije v vojnem času najbolj vplivale vojne razmere, zaradi česar je trpela vzgoja; svoje je dodala tudi draginja, pomanjkanje itd. Vse to se je iz leta v leto slabšalo, česar so se zavedali tudi župniki. Na raznolikost ocen verskega življenja pa so imeli del vpliva tudi duhovniki s svojo agilnostjo; pa tudi s tem, da jih je bilo zaradi vojnih razmer z vsakim letom manj.

6.6 Pomanjkanje duhovnikov

Leta 1918 je bilo v časopisju zaslediti kar nekaj tožb, da v posameznih škofijah močno primanjkuje duhovnikov.²⁵⁵ Nekateri izmed njih so bili namreč tedaj v vojaški službi, drugi so onemogli na polju dela, tretji so preminuli. Škofje so si sicer prizadevali, da bi dosegli odpust iz vojaške službe za nekatere svoje duhovnike, vendar so bili, zaradi razmer, pri tem neuspešni. Tako je bil neuspešen tudi poskus goriškega nadškofa Sedeja, ko je v začetku leta 1918 prosil, da iz vojaške službe izpustijo sedem duhovnikov goriške nadškofije.²⁵⁶ Nastale vrzeli so sicer deloma lahko pokrivali z duhovniškim podmladkom. Ilustrativni prikaz nam poda število novomašnikov v lavantinski in ljubljanski škofiji:

²⁵² Prim. prav tam, str. 393.

²⁵³ Jožef Ocepek, r. 6. 3. 1876, Šentlambert; m. 22. 7. 1899; † 19. 6. 1964 Jesenice – bolnišnica; pokopan Ovsše. V: *Letopis 2000*, str. 453.

²⁵⁴ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria – Ovsše 1918*.

²⁵⁵ Prim. Slovenec, 8. 7. 1918, str. 5.

²⁵⁶ Prim. ÖSTA/KA, MfLV, HR, Mil. Teil., karton 2395, VII, 6210-1918, Miltgeistliche Der Görzer Erzdioezese.

Leto	Ljubljanska škofija	Lavantinska škofija
1914	12	14
1915	23	15
1916	20	11
1917	25	18
1918	15+2 (avgust–kanonična starost ovira)	8+1 ²⁵⁷

Vir: LŠL za omenjena leta; NŠAM, Škofijska pisarna, F 62 – Ordinacije, Protocollum Ordinationum ab anno 1780 usque ad annum 1942 incl.

Pričujoče številke delujejo izjemno pomirjevalno, saj je bilo recimo število novomašnikov v ljubljanski škofiji leta 1917 večje kot število tistih, ki so mašniško posvečenje prejeli pred vojno. Kar pa je v resnici skrbelo škofo, je bila praznina, ki se je odražala v skromnih številkah prvoletnikov v bogoslovnih šolah prav v teh vojnih letih. Vojaška oblast je namreč z vsakim letom vojne v armado klicala vse mlajše letnike. Zato mnogi, ki so želeli študirati teologijo, tega niso mogli. Tisti pa, ki so že bili v bogoslovju, so bili vpeti v karitativno delo; mnogi od njih so, vsaj v času počitnic, delovali kot sanitetni strežniki po različnih vojaških bolnišnicah.²⁵⁸ Zanimivo je, da se nekateri bogoslovci niso odpovedali vojaški službi, čeprav jim je vojni zakon iz leta 1912 to omogočal. Lavantinski bogoslovec Stanislav Jurko, ki je odšel na bojišče, je potem v prvih mesecih vojne hitro napredoval in do konca leta 1914 že postal kadet.²⁵⁹ Ob tem ostaja odprto vprašanje, koliko je bilo takšnih bogoslovcev z ljubljanskega, mariborskega, goriškega ali celovškega bogoslovja, ki se, tako kot Jurko, niso odpovedali vojaški službi. Najverjetneje pa bi lahko rekli, da je bilo takšnih precej manj kot tistih, že vpoklicanih fantov, ki so zaradi takšnih ali drugačnih razlogov poskušali vstopiti v bogoslovje. Pri tem so na vse mogoče načine poskušali pomagati tudi domači župniki. Za abiturienta Franca Kirarja, ki si je želel postati duhovnik,²⁶⁰ se je tako leta 1917 trudil tudi Janez Perko,²⁶¹ župnik v Šmarjeti na Dolenjskem.²⁶² Vsa tovrstna prizadevanja pa praviloma niso prinesla uspeha, saj so vojaške oblasti upoštevale le tiste, ki so bili že pred vstopom v vojsko (oziroma pred vpoklicem) dejansko v bogoslovju. Da se bodo te težke razmere spremenile in bodo pregnali zaskrbljenost, ki jih je takrat trla glede bodočega duhovniškega naraščaja, so upali vsi. Toda svetel žarek upanja, da se bo to zares zgodilo, jim je zasijal šele ob koncu vojne leta 1918.

²⁵⁷ Za pomoč in opozorilo na dodatno ordinacijo redovnika v letu 1918 se zahvaljujem Lilijani Urlep.

²⁵⁸ Prim. NŠAL/ŠAL, Vojne zadeve, fasc. 313, št. 2600.

²⁵⁹ Prim. Slovenec, 30. december 1914, str. 4.

²⁶⁰ Kaže, da je svojo željo uresničil in postal duhovnik. V *Letopisu 2000* namreč med drugim najdemo tudi njegovo ime in naslednje podatke o njem: Franc Kirar, r. 13. 10. 1895, Šmarjeta; m. 10. 7. 1921; † 11. 8. 1973, Podgrad. V: *Letopis 2000*, str. 458.

²⁶¹ Janez (Ivan) Perko, r. 24. 5. 1880, Poljane nad Škofjo Loko; m. 18. 7. 1903; † 21. 6. 1950, Šmarjeta. V: *Letopis 2000*, str. 445.

²⁶² Prim. NŠAL/ŠAL V., fasc. 311, Vojaške zadeve 1917–1921, No. 134.

6.7 Novi izzivi na obzorju

Ob razpadu habsburškega imperija so se s frontnih črt in iz vojnega ujetništva vračali možje in fantje. Doma so jih pričakale težke gospodarske razmere, ponekod razrušeni domovi in žalostne družinske zgodbe. Vračali so se v popolnoma novo državno tvorbo, ki pa še ni bila do konca formirana in se je še bojevala na novem, severnem bojišču.²⁶³ Ob tem so bili mnogi vojaki tudi sami prežeti z novimi idejami; drugačnimi od tistih, ki so jih gojili v času pred izbruhom vojne. V enem od vizitacijskih zapisnikov lahko beremo: »Vojaki bodo prišli najbrž še slabši domov, kakor so šli v vojsko. – Po svetu so videli veliko krivice in nemoralnosti, zlasti v ozadju, in bodo najbrž tudi sami ravnali po teh zgibih, vsaj se slaba reč človeka raji prime nego dobra.«²⁶⁴ Prav tako je bilo vprašanje, kaj bo glede deklet in žena, ki so v teh bridkih časih izgubile vero in zaupanje v tedanje ideale. V tem oziru bi torej dušni pastirji le težko pričakovali, da bodo prav vsem še vedno predstavljali enako moralno avtoriteto kot prej. Ob tem ne gre pozabiti tudi težkih razmer, ki so jih bili deležni narodno zavedni duhovniki na Primorskem in tudi na Koroškem.²⁶⁵

»Mi gremo časom nasproti, ki bodo obličje precej predrugačili,«²⁶⁶ je menil župni upravitelj v Beli peči. Ta drugačnost se je po vojni pokazala v vsej svoji polnosti. Posledice vojnih naporov in izkustev so v ljudeh prelomile stare, zakoreninjene navade in posledično še kako vplivale na duhovno življenje. Duhovniki so bili zaradi tega postavljeni pred nove izzive na polju pastorage, na kar vsi niso bili dobro pripravljeni. Morda pa so nekateri pri tem računali, da bodo prav v teh novih nalogah in izzivih primeren odgovor dali možje in fantje, ki so bili preizkušeni v vseh vojnih strahotah. Posledice vojne pa so se pokazale tudi med tako preizkušenimi duhovniki, ki so prišli iz vojaške službe. Nekateri so namreč s fronte prinesli kal bolezni, posamezni so postali invalidi ali pa so imeli težave z živci. Škofje so jim potem le stežka zaupali pomembnejše naloge. Zato pa so pri tem najbrž bolj mislili na tiste fante, ki so svojo vero izklesali in utrdili v frontnih črtah; po vojni pa so se odločili vojaške uniforme zamenjati za duhovniški talar. In kot je kazalo takoj po vojni, takšnih ni bilo malo. Če je še v šolskem letu 1917/1918 prvi letnik ljubljanskega bogoslovja štel le osem domačih in dva tuja bogoslovca, je bilo tako že v letu 1918/1919 v prvem letniku bogoslovja 51 domačih bogoslovcev in dva tuja; eden je bil goriški, drugi pa je bil – zanimivo – grkokatolik iz Križevcev.²⁶⁷ Škofu Jegliču se naposled, vsaj v ljubljanski škofiji, le ni bilo treba več bati za nove duhovnike.

²⁶³ O bojih za severno mejo glej: L. Ude, *Boj za severno mejo 1918–1919*, Maribor 1977.

²⁶⁴ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Bela peč 1918* [priloga 5].

²⁶⁵ O razmerah, ki so bile po župnijah južne Koroške v viharjih letih 1918–1918, glej: *Veliko navdušenje: Iz koroških farnih kronik 1918–1920*, ur. M. Messner, H. Verdel, Slovenska prosvetna zveza v Celovcu, Drava, Celovec 1989.

²⁶⁶ NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, *Promemoria Bela peč 1918*.

²⁶⁷ NŠAL 32, fasc. 76: Katalog slušateljev za študijsko leto 1918/1919.

7 POVZETEK

Z izbruhom vojne je topot vojaškega škornja začel narekovati utrip vsakdanjega življenja ljudi. Posledično je vojna globoko zarezala v življenje in delo duhovnikov. Ta zareza je bila v slovenskem prostoru še večja, saj se je po letu 1915 frontno dogajanje preselilo praktično pred domači prag in če so se ob mobilizaciji duhovniki sprva soočali zlasti s pastoralnim delom pri mobiliziranih domačih možeh in fantih, se je njihov delokrog v teku vojne še razširil. Njihovo življenje in delo je ostalo obeleženo v različnih časopisnih noticah, ohranjenih župnijskih kronikah, posameznih dnevniških noticah ter v zaprašenih vizitacijskih poročilih, ki so jih župniki spisali ob škofovi vizitaciji. Na podlagi tega gradiva je bilo mogoče na kratko orisati delovanje dušnih pastirjev, skrbnikov za gmotni blagor župljanov pa tudi tistih, ki so se po svojih močeh trudili za duhovno oskrbo vojakov, tako tistih, ki so iz domačih krajev odhajali na bojišča, kakor tudi tistih, ki so se, zlasti po vstopu Italije v vojno, znašli v njihovih župnijah. Za njih so maševali, jim podeljevali svete zakramente, posredovali pri vojaških poveljstvih ob različnih prilikah ter jim na sploh poskušali pomagati. Zlasti je bila njihova vloga dušnih pastirjev pomembna tam, kjer vojaštvo ni imelo svojega vojaškega kurata. Najpogosteje je bilo to v krajih, kjer se je za krajši ali daljši čas vzpostavila vojaška sanitetna ustanova. V teh primerih je tako skrb za duhovno oskrbo ranjenih in bolnih padla na pleča krajevnega župnika, ki je pravzaprav tako opravljal subsidiarno vlogo vojaškega kurata. Pri tem so mu občasno pomagali kaplani ali drugi duhovniki. Dlje kot je vojna trajala, večje težave so pri svojem delu imeli, saj se je moč avtoritete počasi izgubljala in relativizirala. Veliko bolj je postajalo pomembno življenje in doživetje trenutkov, kar se je odražalo tudi v padanju morale. Vojaki, ki so bivali v zaledju, so namreč predstavljali »grozno« npravnosti in zakonski zvestobi. Če so v začetku vojne župniki še lahko poročali o zglednem življenju žena in deklet, se je to postopno spreminjalo. Vse več je bilo pritožb nad ravnanji vojakov pa tudi nad moralnim življenjem deklet in žena, v krajih, kjer se je vojaštvo dlje časa zadrževalo. Na eni strani je prihajalo celo do posilstev, na drugi strani so zaradi pomanjkanja marsikje žene skušale plačevati vsakdanji kruh tudi s svojim telesom. Vse to se je ponekod odražalo v številu nezakonskih otrok, ki so jih v krstne knjige vpisovali župniki.

Ob vsem tem so se ves čas srečevali tudi z drugače verujočimi. Opazovali so njihovo življenje in še zlasti duhovno življenje pri njih. Zlasti ta srečanja so predstavljala posebno izkustvo, ki so ponekod tudi pomagala podreti marsikateri mejnik in predsodek tako s strani duhovnikov kot tudi vernikov.

Vojaški vpoklici mladih fantov so v času vojne vplivali na zmanjšano število bogoslovcev po semeniščih in manjše število kaplanov. Tako je bilo tudi duhovščine manj, nalog pa vse več. Te nove okoliščine, dodatne obveznosti, ki

so bile zaupane duhovščini, so pustile svoj pečat pri razumevanju svojega poslanstva in delovanja duhovnikov med vojaštvom in prebivalstvom, ki se je od sprva goreče pobožnosti počasi umikalo v apatijo in brezbržnost. Z vsem tem so se potem morali spoprijeti tudi po koncu vojne, ko so se znašli v popolnoma novi državi, kjer katoliška Cerkev ni več predstavljala večine.

KLJUČNE BESEDE: *prva svetovna vojna, slovenske dežele, župnije, duhovniki, pastoralna oskrba, vojaštvo*

Summary

AN OVERVIEW OF THE INFLUENCE OF THE FIRST WORLD WAR ON THE PASTORAL WORK OF PRIESTS

When the First World War broke out, the stamping of military boots started to dictate the rhythm of everyday life. As a consequence, the War cut deeply also into the life and work of priests. This cut was even deeper on the Slovenian soil due to the fact that after 1915 the action of the front moved practically to the home doorstep. If upon the mobilisation priests were primarily occupied with the pastoral work revolving around the mobilised men and boys from home, their scope of duties widened significantly during the Great War. Their life and work remains recorded in various newspaper notices, the preserved parish chronicles, individual diary notices, and dusty visitation reports written by priests upon the bishop's visitation. On the basis of this material it was possible to briefly outline the work of these men of God, the guardians of the parishioners' material well-being, and those who tried their best for the spiritual needs of the soldiers – the soldiers who departed from home for the battlefield, as well as those who, especially after Italy joined the First World War, found themselves in their parishes. Priests gave services, granted holy sacraments, upon different occasions intervened at military commands, and generally tried to help. Their role of spiritual leaders was especially important at locations where military lacked their own military curates. Most frequently these were places where a military hospital was established for shorter or longer periods of time and in such instances the care for the spiritual needs of the ill and the wounded was shouldered by the local priest who thus actually performed the subsidiary role of a military curate. In his efforts he was occasionally aided by chaplains or other priests. The longer the War lasted, the greater were their troubles since the power of authority slowly diminished and was relativized. Living and experiencing the moment to the fullest became increasingly important, which was

reflected in the poor state of morale. Namely, soldiers staying in the hinterland presented a »threat« to the morals and marital fidelity. If at the beginning of the War priests were still able to report about the commendable behaviour of women and girls, the situation started to change gradually. Complaints regarding the actions of soldiers and the moral life of women and girls were ever more frequent, especially in towns and villages where military remained for a longer period of time. On the one hand, rapes were not uncommon, while on the other hand, due to the lack of financial means, women tried to pay for their daily bread with their own bodies. These situations were in some parts reflected in the number of illegitimate children recorded by the priests in baptismal books. Additionally, priests were constantly in contact with people of other beliefs. They observed their life and especially their spiritual practices. Such meetings presented a special experience which more than once helped overcome several barriers and prejudices on the side of the priests as well as believers.

Military drafts of young men in the time of the First World War influenced the number of seminarians and the decreased number of chaplains. Thus there were fewer clergymen but more duties. These new circumstances and additional duties entrusted to the clergy left their mark in the understanding of the priest's own mission and their work among the soldiers as well as among the general population who drifted from their initial ardent devotion towards apathy and indifference. Priests were faced with all these difficulties also after the Great War ended, when they found themselves in a completely new state, in which members of the Catholic Church no longer presented the majority.

KEY WORDS: *First World War, Slovenian Lands, parishes, priests, pastoral care, military*

PRILOGE

Priloga 1: Poročilo dr. Janeza Gnidovca, rektorja Zavoda sv. Stanislava, o duhovni oskrbi ranjenih in bolnih vojakov v mesecu maju 1917 v tamkajšnji rezervni bolnišnici.

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 229, Rektor D. J. Gnidovec.

Gottesdienstausweis.

[žig] Mil. Seelsorge des k. u. k. Reservespitals No 1
in St. Veit bei Laibach.

St. Veit ob Laibach, den 4. Juni 1917

Exh. Nr. 29

Ausweis
über den im Monate Mai 1917 abgehaltenen Militärgottesdienst und Religion-
sunterricht.

Wann?	Wo?	Für welche Truppen?	In welcher Sprache?	Welches Thema?	Wer?	Anmerkung
6. Mai	Spitalskapelle	Rekonvaleszenten	slowenisch und deutsch	Die österliche Zeit ermahnuns zum Gottestraum	Dr. Gnidovec	
9. Mai	Spitalskapelle	Spitalsmannschaft	-		Prof. Pengov	Hl. Messe anlässlich des Geburtsfestes Ihrer Majestät der Kaiserin
9. Mai	Spitalskapelle	Rekonvaleszenten			Prof. Dr. Breznik	Hl. Messe wie oben
13. Mai	Spitalskapelle	Rekonvaleszenten	slowenisch und deutsch	Bedeutung der Bittprozessionen	Dr. Gnidovec	
17. Mai	Spitalskapelle	Rekonvaleszenten	slowenisch und deutsch	Christi Himmel fahrt	Dr. Gnidovec	
20. Mai	Spitalskapelle	Rekonvaleszenten	slowenisch und deutsch	Vorbereitung auf das Pfingstfest	Dr. Gnidovec	
27. Mai	Spitalskapelle	Spitalsmannschaft	slowenisch und deutsch	Dankbarkeit zum Hl. Geiste	Dr. Gnidovec	

Im Monate Mai wurde auch alle Abende mit Ausnahme von den 4 letzten Tagen des Monates (wegen sehr großen Transportes) eine Andacht zur Mutter Gottes abgehalten. Vor dem ausgesetzten Allerheiligsten wurde in einer slawischen, in deutscher und ungarischer Sprache die Litanei und das Friedensgebet verrichtet.

Die Beteiligung seitens der Kranken und Verwundeten war verschieden, je nach der Zahl und nach dem Gesundheitszustande der Kranken. Die Zahl der Teilnehmer schwankte zwischen 20 und 60.

[podpis] Rektor Dr. J. Gnidovec,
Militärseelsorger

Priloga 2: Poročilo dr. Franca Ksaverija Lukmana o duhovni oskrbi ranjenih in obolelih v mesecu avgustu 1917 v vojaški rezervni bolnišnici št. 3 v Mariboru.

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 232, Lukman, dr. Franz Xaver.

Gottesdienstausweis**K. u. k. Reservespital No. 3 Marburg a. d. Drau****Nr. 44**

Ausweis

über den im Monat August 1917 abgehaltenen Militärgottesdienst.

Wann?	Wo?	In welcher Sprache?	Welches Thema?	Wer?	Anmerkung
4/8	III. Abt.	deutsch, slowen.	? Männerstolz u. – demut	Dr. Lukman	
5/8	I."	/	/	/	10. Sonnt. u. Pfingsten
6/8	II.,'	/	/	/	
11/8	III.,'	/	Der rechte Gebrauch d. Sprache	/	11. Sonnt. u. Pfingsten
12/8	I."	/	/	/	
13/8	II.,'	/	Der Triumphtag Mariens	/	
15/8	I.,'	/	/	/	Assumptio B. M. V.
17/8	Kirche der Schulschwester	Hochamt mit Te Deum		/	Geburtstag Sr. Majestät
18/8	III. Abt.	deutsch, slow.	Der barmherzige Samariter	/	
19/8	I.,'	/	/	/	12. Sonnt. u. Pfingsten
20/8	II.,'	/	/	/	

Am letzten Augustsonntag (26/8) war das Spital ausgeleert zwecks Aufnahme neuer Verwundeter aus der 11. Isonzoschlacht.

Stille hl. Messen in der I. Abt. jeden Mittwoch u. Feiertag.

[podpis] Dr. Franz Xaver Lukman
subsid. Militärseelsorger

Priloga 3: Poročilo dr. Gvida Ranta o duhovni oskrbi invalidov v ljubljanski šoli v maju 1918.

Vir: ÖSTA/KA, AFV, karton 244, Dr. p. Guido [sic!] Rant.

[žig] Militärseelsorge das k. u. k. Garnisonsspitals Nr. 8 in Laibach
Nº 908

An das hochwürdigste k. u. k. Feldvikariat
in

Wien.

Ausweis

über die vom D^rP. **Guido Rant O. F. M.** in der k. u. k. Invalidenschule in **Laibach** für das Militär abgehaltenen Gottesdienste im Monate Mai 1918.

Tag	Ort	Gegenstand der Predigt
5. Mai. Dom. V. p. Pascha	[k. u. k. Garnisonsspital Nº 8] Invalidenschule	Maria unsere Mutter: a) als Heil der Kranken; b) als Zuflucht den Sünder; c) als Trösterin der Betrübten
9. Mai. Ascensio Domini	/	Die Himmelfahrt: a) unserer Gedanken, ein Trost für den Invaliden. b) unserer Gebete für I. Majestät die Kaiserin, eine Pflicht für den Soldaten.
12. Mai Dom. infra oct. Ascens.	/	Der Kampf der Welt gegen die Religion: a) Warum verfolgt die Welt unsere Religion? b) Wie soll sich, der Soldat bei der Aufeindung der Religion verhalten?
19. Mai. Dom. Pentecostes	/	Die Erneuerung der Welt durch den hl. Geist: a) Die religiösen, politischen und sozialen Verhältnisse im Heidentum. b) Die Veränderung dieser Verhältnisse nach der Ankunft des hl. Geist
20. Mai. Fer. II. Pentecostes	/	Die Gnade des hl. Geistes: a) Der Mensch in der Sünde. b) Der Mensch in der Gnade.
26. Mai. Festum ss. Trinitatis. Dom. I. p. Pent.	/	Die hlst. Dreifaltigkeit und der Mensch: a) Die Erschaffung b) Die Erlösung,}des Menschen durch Gott. c) Die Heiligung
30. Mai. Festum ss. Corporis Christi.	/	Die Eucharisti der Mittelpunkt des Lebens: a) Die Eucharistie im Leben b) Die Eucharistie im Tode.

Die Predigt wurde während der hl. Messe abgehalten.

Laibach, am 6. Juni 1918.

[podpis] D^rP. Guido Rant O. F. M.
Subsidiar – Militärseelsorger

Priloga 4: Molitev za mir, ki jo je prinesel Ljubljanski škofijski list in so jo molili po župnijah.

Vir: Molitev za mir, zapovedana od sv. Očeta, v: LŠL 50 (1915), št. II., str. 47.

MOLITEV.

V stiski in sili vojske, ki ograža [sic!] ljudstva in narode v obstoju, pribežimo, o Jezus, k tvojemu tako ljubeznipolnemu [sic!] Srcu, ki je naše najvarnejše

zavetje. Tebe, o Bog usmiljenja, prosimo goreče: odvrni to strašno šibo. K tebi, o Kralj miru, kličemo v srčni molitvi: daj nam kmalu zaželeni mir!

Iz svojega božjega Srca si po vsem svetu razlil sveto ljubezen, da bi prenehal vsak razpor in bi gospodovala med ljudmi samo ljubezen. Tvoje Srce je bilo, ko si bival na zemlji, polno nežnega sočutja za človeško trpljenje. Oh, naj se nas usmili tvoje Srce tudi v tej uri, ki nas težko tlači z usodepolnim [sic!] sovraštvom in strašnim prelivanjem krvi.

Usmili se toliko mater, ki so v strahu in skrbi za usodo svojih sinov, usmili se toliko družin, ki so oropane svojega poglavarja, usmili se nesrečne Evrope, ki jo je zadelo tako težko gorjé. Navdaj vladarje in narode z mislijo na mir, daj, da preneha prepир, ki razdvaja narode; stori, da zopet objame narode medsebojna ljubezen; spomni se, da si jih za ceno svoje krvi storil za brate. Nekoč si poln ljubezni uslišal klic apostola Petra: »Reši nas, Gospod, poginjamo«, in zapovedal mir razburkanim valovom; tudi danes odpusti, usliši milostno našo zaupno molitev in daj viharnemu svetu zopet mir in pokoj.

In ti, preblašena Devica, kakor prej v časih največje sile, tako nam pomagaj tudi zdaj! Varuj nas in reši nas. Amen.

Priloga 5: Promemorija župnije Bela peč za leto 1918.

Vir: NŠAL/ŠAL V., Vizitacije, fasc. 15, Promemoria Bela peč 1918.

Župnija Bela peč

Promemoria pro anno 1918 tempore belli orbis terrarum

vide škof. list 1917, 5, 50.

sestavil župni uprav. Franc Zajc.²⁶⁸

I. Vojska in mladina

Verski poduk se je, če izvzamemo nekaj presledkov, vršil redno. Šolo so konec leta 1915 zasedli vojaki, a občina je odstopila šoli veliko dvorano v stari šoli (Gemeindehaus), kjer se vrši poduk še danes. – Obisk je bil pa ves čas vojske slab, deloma prav slab, ker so morali otroci kmečkih starišev [sic!] pomagati pri kmetijstvu. Veliko otrok je izostalo tudi, ker niso imeli obleke in obutev. –

Pogosto sv. obhajilo se je priporočalo, vendar se temu vabilu ni odzvalo veliko otrok, deloma ker manjka obleka, obuvalo, deloma ker ni pri stariših prave zaslombe. –

²⁶⁸ Franc Zajc, r. 27. 10. 1879, Sodražica; m. 18. 7. 1903; † ? V: *Catalogus cleri et beneficiorum ecclesiasticorum dioecesis Labacensis inuente anno 1917*, str. 108.

Otroški vrtec za deklice se je negoval – vstanovil se je leta 1917, 18. avgusta – deklice so prišle večinoma vsak mesec k sv. obhajilu. –

Z otroci smo napravili nekaj vojnih pobožnosti, enkrat smo napravili tudi Božjo pot na Brezje, da izprosimo skorajšen mir. Božje poti se je udeležilo okrog 20 deklic. –

b) Ponavljanja šola se je tudi redno vršila, pa tudi tukaj je bil obisk precej slab.

– Odsotnost očetov se pri otrocih precej čuti. Disciplina trpi. –

c) Odraščujoči fantiči so postali že precej samozavestni, zlasti tukaj, ko že z 14 letom stopijo v službo pri tovarni in že zaslužijo svoj kruh; v takih krajih je nevarnost demoralizacije še veliko večja, ker se prav lahko pohujšajo. Tudi k maši ne prihajajo redno, ker stariši pazijo premalo na red in versko vzgojo.

c) Oblastveni ukrepi tu ne pridejo veliko v poštev, ker se premalo izvajajo. Če ni v družini sami pravega reda in discipline, tudi posvetna oblast malo doseže. –

d) Tudi glede deklet bi bilo kaj boljšega želeli. – Stariši jim puščajo preveč prostosti, preveč se gibljejo po cesti. – Nekaj jih je hodilo tudi na Koroško v vojaško družbo, kljub temu, da sem jih večkrat svaril, tudi stariše sem opozarjal na nevarnost, ki preti njih otrokom. – Pa ni pomagalo veliko. – Marijina družba med dekleti je toliko časa, dokler pri pretežni večini vlada posvetni duh, nemogoča; po Marijinem vrtcu upam, da se bo dalo tudi tukaj rešiti, kar bo mogoče. – Ker je večina dekliškega naraščaja navdana posvetnega duha, ničemurnosti [sic!], ni tudi opaziti veselja do zakramentov; vendar je tudi nekaj deklet, ki so poštena in pridejo tudi večkrat k spovedi. –

II. Vojska in družina

V vojsko je bilo poklicanih okroglo devetdeset mož in mladenčev; a veliko jih je, zlasti delavcev, železničarjev in rudarjev, oproščenih. – Žene so bile v začetku precej potrte. Žene, ki so zgubile radi vojske svoje može, so bile zelo žalostne. – V vojni in radi vojske so postale vdove štiri žene; ena je prišla med tem tudi z druge fare sem. Vsega skupaj je tu pet vdov. – Ko so prišli radi mrtvaških opravil k meni, sem jih tolažil, razdelil sem med nje tudi denarja in živil iz pomožnega fonda. – Ker so žene večinoma versko bolj mlačne, je poduk mater (oziroma obisk) pomanjkljiv, vsaj jih k popoldanski službi Božji prav malo pride. – Tudi ženski spol je tu od nekdanj versko mlačen, zato tudi k zakramentom večinoma bolj redko zahajajo. Pač je pa tudi nekaj dobrih in pobožnih žena, zlasti starejših, ki pridejo le večkrat k mizi Gospodovi. – V dveh slučajih se je prelomila zakonska zvestoba; moža, dotičnih žensk sta v Ameriki. – Da bi bila ljubezen med zakonci kaj posebno trpela, se ne da opaziti. Evitatio prolis ni

izključena, vendar se ne da generalizirati. – Vzgoja otrok pa precej trpi, ker so tu stariši do otrok premehki, manjka prave, trdne discipline. –

Razmere med nevestami in starimi ni posebno prijazno, opaža se mržnja in samoljubje, zlasti, ker manjka živež. Večkrat je morala aprovizacija starim iti na roke. – A opomniti je treba tudi, da se mladim materam – nevestam smilijo otroci, ki vendar lažje potrpe kakor stari, ki so itak že hudemu privajeni. – Pomanjkanje hranil tudi v tem oziru slabo vpliva na družinske razmere. –

Družba sv. družine šteje 25 družin. –

III. Posledice vojne.

Posledice vojne so slabe, vsaj je vojska višek človeške zlobe in slabosti. – Verniki so postali malodušni, vera ni globoko vkoreninjena in peša; skrb, kaj bomo jedli, s čim se bomo oblačili, tlači ljudi, ki živijo večinoma le od tega, kar se uvozi, kakor mora. – Moli se bolj malo. – Do sv. zakramentov se ne kaže posebno veselje – tudi služba Božja trpi radi pomanjkanja. Ljudje hodijo ob nedeljah na Koroško po živež, zlasti delavci, ki imajo ta dan edin prost v tednu. Manjka pa tudi obleka. Delavci so nejevoljni, ker imajo pičel živež in ker tudi plača ne odgovarja silni druginji. Ljudje, zlasti delavci so preveč utrujeni in pešajo radi preslabe hrane – manjka zlasti masti – in ob nedeljah doma počivajo, namesto da bi šli k Božji službi. – Tudi vpliva slabo, ker vodečih oseb ni blizu – in naveden mož si misli, če gospodi ni treba iti v cerkev, pa tudi jaz ne grem. – Godrnja se proti Bogu, dvomi se o pravičnosti Božji, ker imajo eni vsega zadosti, drugi pa ne vedo, kaj bodo dali jutri pod zobe! Lahkoživja pri ljudeh ni opazati, ker vlada splošno pomanjkanje; vendar je življenje vojaščine bolj slabo učinkovalo, ker so častniki zlasti živeli v izobilici. – Pijančevanje je prenehalo, ker je izginilo žganje, vino je pa predrago – vsaj velja danes liter vina 6 do 8 K. – V fari sami se ne pleše, a žalibog hodi nekaj deklet – kakor že omenjeno – na Koroško, kjer se shajajo z vojaki in plešejo. To je splošno najbolj mučno za dušno pastirstvo, da v teh časih, ko hodi gorje, pomanjkanje, trpljenje, s težkimi nogami po svetu, ko umira toliko krepih ljudskih mož in mladenčev v bojnih jarkih, ki preliwa toliko vdov in sirot grenke solze težkih družinskih zgub, da v teh časih nekaj ljudi še toliko pijetete [sic!] do svojega bližnjega nima, da bi opustili neumni in nori ples. –

IV. Karitativno delo duhovščine v blagoslov ljudstva. –

Vpoklicance se je pred odhodom vabilo k zakramentom, kjer naj dobi moč in krepilo za težki stan, ki ga nastopajo. Nekaj se [jih] je temu vabilo odzvalo. Koj nekaj vojakov, zlasti mlajših mi piše z bojišča. Vojaki se ob dopustu večinoma zglasijo pri meni, zlasti glede aprovizacije. – Skrbi se zanje, da se doma ne stradajo – vsaj jim tega pri vojakihi ne manjka. – Vdovam in sirotam se gre po

pomožni akciji na roke. – Za vojake je bil po inicijativi tukajšnjega [sic!] dušnega pastirja ustanovljen odsek za rudeči križ. – Nabiral se je na priporočilo iz lece denar, volna, kovine za vojaške namene. – Za vojake te fare smo preskrbeli gorke, volnene predmete proti mrazu.

Za rudeči križ, za ranjence, slepce i druge tuzadevne namene se je po odseku rudečega križa nabralo 3.961,89 K. Cerkev sama je v te namene žrtvovala K 223.777. Blaga se je nabralo v domovinske namene: srajc 113, spodnjih hlač 23, nogavic 40, »Hützen« 4 pare, rjuh 33, ovojč (Füsslappen) 90, avb proti snegu 24, žepnih robcev 17, žilogrelcev (Pulswärmer) 34, »Schwals« 6, šarpije 9 paketov, brisač 6, polštrov [sic!] 6, 2 odeji, 19 kg volne. – Božičnih darov smo nabrali vsega skupaj 348 K 49 v. [inarjev]. – Cerkev je darovala za Božične darove 46 K 90 v; za vdove in sirote 70 K 20; za begunce 25 K 60 v. Župni upravitelj je dal za rudeči križ in pomožni akciji 132 K. –

Odsek za pomožno akcijo (Hilfsaction) je nabral po inicijativi župnega upravitelja, ki ga je ustanovil, 1.026 K 61 v. – Cerkev je v ta namen dala K 128 v 43. – Vse prireditve v domoljubne namene je organiziral dušni pastir, vprizoril je v te namene več ljudskih iger, večinoma verskega značaja in mladino tudi sam izvežbal za te prireditve. –

Pri aprovizaciji, najteže vprašanje tega časa pomanjkanja in draginje, je imel dušni pastir prvo skrb, je to nevhvaležno akcijo organiziral in še danes vodi tej težke posle. – Aprovizacija je tu v premeri [sic!] z drugimi kraji še precej povolna. – Imel sem radi živil veliko potov in stroškov. – Dvakrat sem šel osebno v Ljubljano; interveniral sem pri deželnem predsedniku, pri žitnem zavodu, pri okrajnem glavarstvu, pri žitnih komisarjih, pri deželni aprovizaciji. Kot načelnik kmetijske podružnice sem skrbel za semensko žito, za krmila; varoval sem kmete, da jim ni bilo treba oddajati žita. Belopeški kmet tudi v resnici ni oddal doslej razen sena in nekaj krompirja – pa še tega za tukajšnjo potrebo – ničesar, nasprotno sem skrbel, da so kmetje, ki tukaj v resnici večinoma prav malo pridelajo, tudi svoj delež dobili pri aprovizaciji. – Skrbelo se je, da je bilo blago pravično razdeljeno, da se je oziralo na potrebe in siromaštvo. – Knjigovodstvo aprovizacije je vodil dušni pastir; prometa je bilo vsako leto do 120.000. –

Ko je državo votirala 300.000.000 kron za siromašne sloje, zlasti delavske, da dobi meso bolj poceni, sem župana opozoril, da naj intervenira, da dobi tudi občina svoj delež. – Tovarna je za delavce to pomoč odklonila, a občina dobiva vsak mesec do 1500 K. S tem pomožnim fondom, s katerim razpolaga aprovizacija, skrbimo, da dobe reveži živež, mast i. dr. zastonj, blago prodajamo z 50 %, 20 % popustom, zlasti mast, ki je silno draga, da jo normalen človek ni vstanu kupiti. –

Dušni pastir se je trudil za begunce, posredoval zanje pri posredovalnici, jim izprosil obleko, denarnih podpor, krompirja. Skrbel je tudi, da so dobili svoj

delež pri aprovizaciji, da niso bili prikrajšani. – Po pomožni akciji smo imeli skrb za invalide in njihove sorce. – Med revne otroke sem razdelil obleko, denar, večkrat tudi kruha in drugih živil, če je kaj preostajalo. – Deželni odbor je poslal župnemu upravitelju 1000 K v podporo revnih družin; s tega fonda smo tudi omilili bedo in siromaštvo, zlati otrok. Pri tem težavnem in neprijetnem delovanju sta me zlasti podpirala pridna in vesta moža, Ivan Eichleter, podžupan in Jakob Puci, odbornik kmetijske podružnice. – Veliko je pomagala tudi tukajšnja učiteljica Gizela Eisenhartova, da smo mogli izvršiti vse te težke akcije v blagor trpečega ljudstva. –

V. Karitativno delo.

Za javnost. Verniki so podpisovali vojna posojila, so, kakor je razvidno iz zgorajšnjih podatkov, radi prispevali za vojne namene, rudeči križ, pomožno akcijo, invalide, slepce i. t. d. Kmet je tukaj sam revež, se ne more preživiti na svoji zemlji – malo jo je, so večinoma travniki, podnebje je mrzlo – pa so le nekateri radi pomagali revnim s krompirjem, zeljem. – Vendar kaže neka napetost med delavci in kmeti, ker prvi očitajo zadnim, da imajo dosti živeža, da se preveč stisnjeni, medtem ko delavec strada. Kmetje pa zopet jezi, ker morajo oddajati svojo živino za delavce; Bela peč mora namreč sama skrbeti za kontingent mesa, od drugod ne dobimo nič živine za zakol. –

Vsled vojaških podpor je bilo tudi precej jeze in zavisti, ker nekatere ženske nočejo nič pomagati pri kmetijskem delu, na jesen in zimo pa le pridejo prosit živeža.

Trgovin je tukaj malo. Prodaja se precej drago, vendar o kakem oderuštvi ne smemo ravno govoriti. Blago se ni nakopičevalo, ker tu ni blaga in ker je aprovizacija prevzela živila v svojo režijo in prodaja blago po zmernih cenah. – Obogateli niso posebno nobeni sloji, če izvzamemo tovarno, ki dela zdaj v vojski velike dobičke, ker dobavlja armadi, pri tem pa delavca bolj slabo plača. Res pa je tudi, da jim daje draga živila, zlasti mast z znatnim popustom. – Nekaj gostiln je imelo tudi precej prometa, zlasti, kadar se je nastanilo vojaštvo. – Zdaj ni veliko skupila, ker teh ni in ker je pijača silno draga.

VI. Vojaki.

Vojaki, ki prihajajo domov kot invalidi in subarbitriranci, so versko bolj indiferentni in mlačni. K službi Božji jih nekaj pride, k zakramentom prihajajo po malem. Če imajo kake predsodke proti cerkvi, duhovščini, ni ravno znano, ker se duhovščine bolj ogibljejo. Da bi vojaki – možje prelomili zakonsko zvestobo, se ne more trditi; fantje imajo pa glede čistosti bolj široko vest. Splošno je opaziti, da tukaj ljudstvo že od nekdaj nima tistega zaupanja do dušnih pastir-

jev, kakor se opaža po pristno kmečkih farah. Vsaj tvorijo nadpolovico župnije delavske družine, ki so pa večinoma tuje in so kot take duhovniku bolj odtujene.

VII. Tuje vojaštvo v župniji.

Tuji vojaki so bili v župniji večkrat nastanjeni, toda večinoma le prehodno. Dalj časa je bivala tukaj neka havbična baterija in sicer poleti leta 1915. Leta 1916 so bili tu nastanjeni pionirji, in sicer čez zimo. Imel sem skozi dva meseca posebno mašo zanje in sem biniral. Imel sem ob tej priliki tudi cerkvene govore zanje, in sicer v slovenskem in nemškem jeziku. V Podklancu je bila delj časa neka vojaška formacija »Reparatur Werkstätte«. Mimogrede so nekaj noči tu prenočili nek štajerski polk (LIR 3), marca mesca je bil tu in v Ratečah domači gorski polk št. 2 – imeli so tu velikonočno spoved – vojni kurat Turšič je bil znjimi – spovedovati sem pomagal tudi jaz. Leta 1917 sta bila tu neki topovski polk – bili so večinoma Čehi, in pa Linški »Hausregiment Inf. Reg. 14«. Vojaške bolnice ni bilo. – Tudi vojni ujetniki so bili večkrat tukaj, v začetku Rusi, ki so delali v borštu drva, in popravljali deželno cesto. Pozneje so prišli tudi laški ujetniki, ki so bili tudi v gojzdu zaposleni. – Vojaštvo je bilo splošno dobro in ne preveč vsiljivo. Vendar se mora pripoznati, da so se ženske, zlasti dekleta nekoliko preveč prijazno obnašale do njih. Sklepala so se tudi znanja s temi tujci – dekleta iščejo ženinov. Shajali so se večkrat v neki gostilni na Koroškem. Nezakonskih otrok je bilo v letih vojske doslej 12. – O spolnih boleznih ni doslej še nič znano.

VIII. Domači nasprotniki

O kakem poboljšanju v verskem oziru ne moremo govoriti. – Vojska v tem oziru ni uplivala blagodejno. – Ljudstvo, ki je bilo od nekdanj tu bolj mlačno, je ostalo tudi sedaj tako. Ker politične stranke tukaj niso formalne organizirane, se o kakem političnem boju in nasprotovanju ne da poročati. – Vendar je moralo biti tu določenih nekaj konfidentov, ki so najbrž duhovnega pastirja denuncirali, da je politično sumljiv (ker je slučajno Slovenec) – gre tu za narodno sovraštvo. –

Vendar o kakem izrečnim [sic!] hujskanju ne moremo govoriti. Splošna nezadovolnost [sic!] se ni nikoli izrabljala proti cerkvi, kakor proti kapitalističnemu podjetju tu, ki je delavce bolj zmerno plačevalo. – Zaupanje napram duhovščini je ostalo pri starem. – Vendar se je z aprovizacijo doprinesel dokaz, da duhovni v času sile in bede ne stoji brezbržno ob strani, ampak ima srce za ljudstvo. – Upanje je, da se je s tem doprinesel očiten dokaz, da ravno duhovnik v časih stiske in bede stoji nesebično na strani ljudstva, da kot usmiljeni samaritan olajša tudi telesno bedo. – Z ljudmi splošno dobro shajam, osebnih sovražnikov nimam.

IX. Česa se je posebno bati v prihodnosti?

Prihodnost je temna in se ne da popisati – Kolo časa se vrti z veliko brzino. – Vojaki bodo prišli najbrž še slabši domov, kakor so šli v vojsko. – Po svetu so videli veliko krivice in nemoralnosti, zlasti v ozadju, in bodo najbrž tudi sami ravnali po teh zgibih, vsaj se slaba reč človek [sic] raji prime nego dobra. – Z dekleti bo velik križ, ker bodo gotovo presilno iskale svojih prihodnih mož, vsaj s že zdaj opaža neka nervoznost in skrb, kaj bo glede zakonskih zvez prinesla težka prihodnost.

Glede politiškega življenja prihodnosti je težko govoriti. – Zdaj živimo v neki težki, zlasti gospodarsko težki, krizi. Kako bo socialni organizem to krizo prestal, je zdaj še težko govoriti. – Glede politiških strank je gotovo, da ima tu socialna demokracija prihodnost, ker se je ta stranka še najbolj protivila vojni in skušala delati za mir, medtem ko so bile meščanske stranke, med njimi žalibog tudi nemško krščansko socialna stranka, bojaželjne in zagovarjale opravičenost sedanje vojske. – Ljudstvo kot tako, katero vojska najbolj tlači, je vojske do grla sito, ker vidi v nji le krvavo kupčijo velekapitalistov, ki se igrajo z njegovo krvjo in z njegovim imetjem. –

V gospodarskih ozirih bodo srednji stanovi, mala obrt, mala trgovina in tudi zlasti kmečki stan, oslabei. Res je sicer, da se je kmet, tudi obrtnik rešil dolgov, da ima zdaj tudi denar, a nevarnost je, da bo prišel po vojski iz dežja pod kap, in da bodo »die letzten Dinge ärger als die ersten.« –

Pomisliti je treba, da je zlasti kmet zgubil svoj najboljši obratni kapital, zlasti živino, da mu manjka krepkih delavnih moči – vsaj je menda 70 % armade kmečkih sinov – delavci in razni meščanski sloji so oproščeni ali delajo »in Hinterlande«, med tem ko se mora kmet boriti za svojo smrt. – Kmečki inventar je bil pobran, šli so vozovi, poslopja so zanemarjena, strehe za nič, veliko orodja manjka. Vse te reči bodo po vojski silno drage, tudi delavci, rokodelci bodo dragi. Denar bo zginil kakor je prišel. Državne finance bode treba sanirati, odstopiti bo treba del premoženja, davki bodo povišani. Vlada bo skušala državni dolg navaliti na ljudske rame in nevarnost bo, da bo kmet v kratkem zopet zlezal v dolgove, ki ga bodo hujše tlačili kot prejšnji. Poleg tega je ljudstvo po raznih šikanah vladnih odredb, radi rekvizicij i. t. d. zgubilo veselje do dela in bo zašlo v neko letargijo, ki ga bo morila.

Delavstvo trpi pomanjkanje, v pravi besedi strada, je bilo pred vojsko nezadovolno [sic!] in bo po vojski še bolj. Njegove telesne moči so opešale, in s tem bo trpela tudi moralna moč in odpornost. Delavec je že prej rad verjel raznim utopijam in bo vojski še bolj dostopen raznim agitacijam, ki mu bodo obljubljale modro nebo na zemlji. Nevarnost je, da bo prišla socialna revolucija, ki bo vse hujša kakor so bile razne politiške prekucije preteklosti. Rusia docet. – Vse se giblje, cuncta movebuntur. – Mi gremo časom nasproti, ki bodo obličje

Evrope precej predrugačili. – Ker bo manjkalo surovin, bo Evropa postala odvisna od Amerike in Azije, in to bo vplivalo na politiško in gospodarsko življenje zlasti osrednjih držav.

Razpok v ljudski stranki se tukaj posebno ne čuti, ker so merodajni faktorji nemškega mišljenja in jih politika slovenskih strank ne zanima. –

Splošno pa se mora reči, da bo radi razpora moč prejšnje ljudske stranke trpela. – Gotovo je, da ima ima [sic] na novo organizirana ljudska stranka prihodnost, ker ima jasne, res demokratične cilje, med tem ko je starinstvo s svojo oligarhijo in osebnim kultom (oboževanjem) zgubilo tla med ljudstvom, ki rajši prenaša tuje nego domače tlačanstvo. – Velika škoda je, da se je toliko uglednih duhovnih gospodov, katerim nihče ne more odrehati zaslug za gospodarsko in politiško organizacijo stare ljudske stranke, oklenilo z vso svojo dušo ljubljanskega triumviratapri deželnem odboru. –

Vendar se lahko trdi, da bo jasna izjava presvetlega kneza in škofa v tem oziru uplivala blagodejno, – če tudi nekatere gospode boli ..., ker je s tem mlada ljudska stranka dokazala, da ima tudi čut za narodnostno gibanje; s tem se je izvilo narodni napredni stranki glavno orožje iz rok, češ, da se samo ona bori za narodnost, da je ljudska stranka brezdomovinska, da klečeplazi pred avstrijsko birokracijo a la Stürgk. Merodajni činitelji so lahko s tem spoznali, da ni slovensko ljudstvo samo dobro za fronto, ampak, da si hoče tudi doma priboriti mesto, ki mu gre po Božji in človeški pravici. –

X. Po Marijinem vrtcu se skuša polagoma začeti izobraževalno delo; deklicam sem preskrbel malo knjižico, katere se prav rade poslužujejo. Uči se jih petja, nabožnega in ljudskega. Misijon bi bil zelo potreben, da bi zopet oživilo versko življenje. Po vojski se bo lahko priredil. – Glede moških je tu težava, organizirati jih versko, ko se še z dekleti in ženami ne da veliko opraviti. – Važnejši dogodki so se zabeležili v župnijsko kroniko.

Bela peč, 1. julija 1918.

[podpis] Fr. Zajc